

Öfvernormala företeelser och själsgåfvor

Maktdynamik inom den svenska spiritismen 1891–1922

Av: Niklas Barholm

Handledare: Per Faxneld

Södertörns högskola | Institutionen för Historia och Samtidsstudier

Masteruppsats | 30 hp

Religionsvetenskap | Höstterminen 2023

Masterprogram i religionsvetenskap

Abstract

The purpose of this study is to explore different power dynamics in the spiritualist movement of fin-de-siècle Sweden. The source material for this exploration is the spiritualist magazine of *Efteråt*, which was the main spiritualist magazine in Sweden at the time, in print between 1891–1922. The main material for this study is specifically the texts that fall under the genre of "fictionalized witness-accounts" of supernatural phenomena. These witness accounts yield reoccurring tropes that are either actors, arenas, or narratives. The process of finding these tropes is made through discourse analysis as constructed by Norman Fairclough complemented using *grammar* and *props* as presented by Mattias Fyhr. The theoretical tools utilized are the framework of Luce Irigaray and the relationship between the subject and the object, the concept of *receptivity* as coined by Ann Cvetkovich, and finally the concept of *heterotopia* as coined by Michel Foucault.

The relationship between a masculine subject and a feminine object is generally maintained throughout the source material. However, this dynamic is open to destabilization. This is especially prominent in the arena of the séance room, where perceived feminine volatility is both a liability and a resource. This also rises interesting perspectives concerning male mediums. This destabilization is further deepened when the concept of *receptivity* is applied and the relationship between the spirit world and the material world is come into question: where is agency situated? The last result concerns the spiritualist movement and its relationship to hegemonic society. With the help of the concept of *heterotopia* the different spiritualist rooms show what is deemed lacking in society at large, as well as the perceived functions they have within the movement.

Keywords: Spiritualism, fin-de-siècle, fictionalized witness-accounts, supernatural, power dynamics, gender, queer, heterotopia.

Innehållsförteckning

1. Inledning.....	1
Syfte och frågeställning.....	2
Forskningsläge	2
Metod	5
Teori.....	7
Källmaterial.....	10
Bakgrund.....	15
Disposition	25
2. Vittnesmålets troper: Aktörer, arenor och narrativ	26
Aktörer	26
Arenor	35
Narrativ	38
3. Vittnesmålets subjekt och objekt.....	47
Psykiska undersökningar: studier i laboratoriet.....	48
Seansvittnesmål: den kaotiska undersökningen	54
Övernaturliga vittnesmål: subjektet och omvärldens objekt.....	59
4. Receptivitet mot andevärlden.....	69
Psykiska undersökningar: receptivitet, reaktion och destabilisering av subjektivitet.....	71
Seansvittnesmål: subversion och självets utplånande	74
Övernaturliga vittnesmål: andevärldens starka strömmar.....	77
5. Heterotopin: arenans spegelbild	84
Laboratoriets heterotopi	84
Seansrummets heterotopi	87
Den hemsökta platsens heterotopi.....	92
6. Sammanfattning	95
Populärvetenskaplig sammanfattning	97
7. Referenslista	99
Litteratur.....	99
Primärkällor (kronologiskt ordnade).....	101

1. Inledning

Under mitten av 1800-talet föddes den spiritistiska rörelsen och spred sig snabbt över världen. Den förenande faktorn kring de olika delarna av rörelsen var tron på en andevärld befolkad av väsen som på olika sätt var tillgängliga för kommunikation. Den svenska spiritismens största tidskrift var tidningen *Efteråt: tidskrift för spiritism och därmed beslägtade områden* som gavs ut under åren 1891–1922. Min studie är inriktad på den svenska spiritismen som den kommer till uttryck i tidskriften *Efteråt*.

Den västerländska synen på genus under slutet av 1800-talet och sekelskiftet kan sammanfattas med en binär uppdelning mellan något som definierades som manligt och något som definierades som kvinnligt. Det manliga karaktäriserades av bland annat styrka, aktivitet och moraliskt förnuft och det kvinnliga i ett motsatsförhållande till detta där svaghet, passivitet och känslor var ledande attribut. Även spiritismens idéer präglades av samma binära uppdelning av kön.¹ Maktdynamik, genus och queer inom den svenska spiritistiska rörelsen, som de kommer till uttryck i texterna i *Efteråt*, står i centrum för den här uppsatsen.

En del av den skönlitteratur som fanns parallellt med spiritismens storhetsperiod under sekelskiftet befann sig i gränslandet mellan det fiktiva och religiösa. Element från den spiritistiska världen, inom vilken det fanns ett sanningsanspråk på innehållet, existerade samtidigt i 1800-talets skönlitteratur. 1800-talet erbjuder också en rik källa av gotik- och skräcklitteratur. Namn som Edgar Allan Poe och Mary Shelley är välbekanta och deras litteratur är närmast ikonisk. Det är mot den här litterära grunden som vittnesmålen i *Efteråt* trycks. Spöken och andar genomsyrar vittnesmålen och har direkta paralleller till den litteratur som konsumerades i samhället under tidsperioden.²

Texterna i *Efteråt* kommer i olika former: recensioner och spiritistiska essäer, men också vittnesmål om övernaturliga platser, från seanser och från psykiska undersökningar. Dessa texter har formen av vittnesmål, men kan kallas ”skönlitterära”. Av den anledning kommer jag att benämna dem som *fiktionaliserade vittnesmål*. Dessa texter hamnar i gränslandet mellan fiktion och religion och det är de jag koncentrerar min undersökning på. Texterna står i ett gränsland mellan skönlitterär fiktion och anspråk på att vara sanningsenliga vittnesmål. Vittnesmålen står dessutom med ena foten i den materiella världen och med den andra foten i en värld bortom vår.

¹ Owen, Alex, *The Darkened Room: Women, Power, and Spiritualism in Late Victorian England*, Chicago: Chicago University Press, 2004[1989], s. 2.

² Fyrh, Mattias, *Svensk skräcklitteratur 2: Skeletter, svepta i likduk, stå vid fönstren i det hemska Necropolis : från 1850 till 2010-tal*, Lund: Ellerströms, 2022, s. 103.

Syfte och frågeställning

Syftet med uppsatsen är att undersöka maktdynamiken i den svenska spiritistiska rörelsen genom de fikionaliserade vittnesmålen i tidskriften *Efteråt*. För att uppfylla syftet ställer jag dessa frågor:

- 1) Vilka troper, i form av aktörer, arenor och narrativ, återkommer i vittnesmålen?
- 2) Hur gestaltas genushierarkier i vittnesmålen?
- 3) Hur gestaltas queera dimensioner i vittnesmålen?
- 4) Vilken effekt har den rumsliga- och tidsliga dimensionen i vittnesmålen på världsliga gränsdragningar och hierarkier?

Forskningsläge

Spiritismen och sekelskiftet

Spiritismen och dess förhållande till genus är utforskad av bland annat historikern Alex Owen. I hennes bok *The Darkened Room: Women, Power, and Spiritualism in Late Victorian England* (1989) belyser Owen den engelska spiritismens förhållande till rörelsens medium genom linsen av det sena 1800-talets förståelse av femininitet och maskulinitet.³ I en av Owens slutsatser kring relationen mellan medium och andar lägger hon tonvikten vid underkastelse och passivitet, genom att ett medium ”sacrificed her ’self’ to another”.⁴ Owen visar att spiritismen och dess kvinnliga medium både ifrågasatte och reproducerade de normer kring femininitet som gällde under tidsperioden: mediet var både aktiv och passiv när anden kanaliserades.⁵

Owens studie skapar en bra utgångspunkt för min uppsats genom att visa på seansrummet som en plats där samhällets normer kan ifrågasättas och destabiliseras.⁶ Hennes slutsats blir ändå att ”[p]assivity, [...] became, in spiritualist hands, an invitation to power and subversion”.⁷ Det är svårt att vända sig mot den här slutsatsen, vilket jag inte heller gör. Det stämmer att ett medium togs i besittning av andarna och passivt underkastade sig dessa på ett sätt som

³ Owen 2004[1989], s. 6–7.

⁴ Owen 2004[1989], s. 233.

⁵ Owen 2004[1989], s. 213, 233.

⁶ Owen 2004[1989], s. 203.

⁷ Owen 2004[1989], s. 209.

accepterades av samtiden och genom det kunde hitta en plattform för maktutövning. Det jag vänder mig mot, delvis, är att definitionen av passivitet är för grund. Passivitet och agens ställs i Owens slutsats i ett motsatsförhållande hon tvingas pendla mellan. Att den här dikotomin skaver är kärnan i hennes slutsats. Jag söker att fördjupa den här bilden och även i större utsträckning inkludera gruppen av manliga medium. Fördjupningen av Owens slutsats sker med hjälp av Ann Cvetkovichs begrepp *receptivity*, eller *receptivitet*.

Forskning kring den svenska spiritismen finns mest utförligt hos idéhistorikern Inga Sanner i hennes avhandling *Att älska sin nästa såsom sig själv: om moraliska utopier under 1800-talet* (1995) och i hennes efterföljande bok *Det omedvetna: ett utopiskt rum* (2009). I den förstnämnda berör hon moraliska utopier under 1800-talet och sekelskiftet och de idéströmningar som präglade dem. I den efterkommande boken utforskar hon det hon kallar ”det omedvetna”. Inom den spiritistiska rörelsen var ”det omedvetna” förknippat med en extern andevärld och för den begynnande psykoanalysen var det i stället något som kom från människans utforskade inre. För mig är hennes forskning en viktig bakgrund för den svenska spiritismen och för att kontextualisera de fikcionaliserade vittnesmålen som jag studerar. Min förhoppning är att bredda förståelsen för den svenska spiritismen genom de vittnesmål som är översatta från en stor del europeiska tidskrifter.

Utöver Inga Sanner har doktoranden Julia Falk undersökt den svenska spiritismen med *Efteråt* som källmaterial. Hon har bland annat studerat den svenska spiritismens förhållande till vetenskap som begrepp och hur det spelat in i konstruktionen av den spiritistiska identiteten. Hon tittar även på hur kvinnor kunde anta ledande positioner inom rörelsen på ett sätt som inte var möjligt i det omgivande samhället.

I *Den mörka kontinenten: kvinnan, medicinen och fin-de-siècle* (1994) tar sig idéhistorikern Karin Johannisson an sekelskiftets medicinska vetenskap i förhållande till kvinnor och sjukdomar. Johannisson koncentrerar sig på sekelskiftets kvinnors möte med den medicinska vetenskapen och synen på sjukdomar, både fysiska och psykiska. I förlängningen relaterar detta till konstruktionen av kategorin *kvinnlighet*. Här finns det en mängd beröringspunkter som är av värde för min uppsats. Vittnesmålen i *Efteråt* har medicinska- och vetenskapliga anspråk, speciellt i undergenrerna *psykiska undersökningar* och *seansvittnesmål*. Paradoxalt kan tyckas, då dessa anspråk både avvek från normen av den vanliga medicinska vetenskapen och lägger sig i linje med denna. Medicinens syn på kvinnlighet, relaterat till exempelvis hysteri och galenskap, har direkta paralleller med den medicinska vetenskapens syn på medier och spiritismens anhängare. Johannissons bok skapar en fond av sekelskiftets samhälle, och dess styrande diskurser, mot vilken jag målar upp min analys av spiritismens diskurser.

Religionshistorikern Manon Hedenborg White har i sin avhandling *The Eloquent Blood: The Goddess Babalon and the Construction of Femininities in Western Esotericism* (2017) undersökt Ordo Templi Orientis, Alistair Crowley och hans nya religion Thelema. Här har hon applicerat genus- och queerteori på texterna och tolkat Crowley med hjälp av Irigaray, Dahl, Butler och Cvetkovich. Härigenom påvisar hon att Crowleys tankegångar överträdde fler gränser än vad som tidigare uppfattats. Hon sträcker sedan in genus- och queerteorierna in i den moderna utövningen hos Ordo Templi Orientis. I likhet med henne använder jag mig av Irigaray och Cvetkovich när jag analyserar de fikionaliserade vittnesmålen. Här är min önskan att nyansera bilden som givits av Alex Owen kring medium och interaktionen med andar.

Skönlitteratur

I litteraturvetaren Mattias Fyhrs böcker *Svensk skräcklitteratur: från medeltid till 1850-talet 1 Bårtecken över jordens likrum* (2017) och *Svensk skräcklitteratur 2: Skeletter, svepta i likduk, stå vid fönstren i det hemska Necropolis* (2022) utforskas på djupet den svenska skräcklitteraturen, dess ursprung och dess uttryck. Fyhr går igenom skräcklitteraturens berättartradition genom historien till nutid. I den sistnämnda av de två böckerna berörs sekelskiftets skräcklitteratur i samband med esoterism och hur gränserna mellan en litterär spökhistoria och en religiös inte är självklar.⁸ Fyhr har i sin bok om H P Lovecraft, *Död men drömmande: Lovecraft och den magiska modernismen* (2006), utforskat gränslandet mellan drömmar, litteratur och religion med utgångspunkt i Lovecrafts författarskap. Det här gränslandet mellan det religiösa och litterära är också där *Efteråt*s fikionaliserade vittnesmål befinner sig.

Språk- och litteraturvetaren Christine Ferguson har i sin bok *Determined Spirits: Eugenics, Heredity, and Racial Regeneration in Anglo-American Spiritualist Writing 1848–1930* (2012) tacklat den anglo-amerikanska spiritismens paralleller till rasbiologi. Den brittiska spiritismen och det rasbiologiska fältet har så många beröringspunkter att det kan vara svårt att skilja dem åt. Sammanfattat upphöjer båda systemen den *exceptionella* individen, samtidigt som man menar att människan är styrd av okontrollerbara impulser. Den ena menar att dessa impulser finns inbyggda i den mänskliga varelsen och den andra att dessa impulser kommer från en yttre, andlig verklighet.⁹ Att de här systemen kom att ligga så nära varandra förklarar Ferguson med ”Spiritualism’s seemingly unlimited, and arguably disastrous, ability to absorb eclectic

⁸ Fyhr 2022, s. 103.

⁹ Ferguson, Christine, *Determined Spirits: Eugenics, Heredity and Racial Regeneration in Anglo-American Spiritualist Writing, 1848-1930*, Edinburgh: Edinburgh University Press, 2012, s. 10-11.

beliefs”.¹⁰ För mig fyller Fergusons bok två funktioner. Den första är hennes resultat kring den anglo-amerikanska spiritismen som rörelse och dess idéer. Denna del läggs till övrig forskning kring spiritismen som nämnts ovan. Den andra funktionen hänger samman med tidskriften *Efteråt* och de texter som har valts för min uppsats. En del av Fergusons källmaterial kretsar kring den spiritistiska litteraturen, den litterära genren den tillhör och de influenser som präglat den. Även om min uppsats handlar om den svenska spiritismen som den kommer till uttryck i *Efteråt* är en stor del av texterna översättningar från brittiska tidskrifter. Det här står i relation till den eklekticism som präglar den svenska spiritismen.

Metod

Kritisk diskursanalys

Den metod jag använder för att bearbeta texterna i *Efteråt* är kritisk diskursanalys av det slag lingvisten Norman Fairclough presenterar i *Discourse and Social Change* (1992). Fairclough använder sig av ett lingvistiskt- och textuellt angreppssätt till skillnad från Michel Foucaults ”mer abstrakta” tillvägagångssätt.¹¹ Teoretiskt lägger jag mig närmare Foucault än Fairclough: maktdynamiker är implicerade i texterna ur *Efteråt* som jag studerar. Mer om det under teoriavsnittet.

För att analysera texterna och deras uppbyggnad använder jag Faircloughs ”trestegsmodell”. Denna modell kan ses som tre lager ovanpå varandra: *text*, *discursive practice* och *social practice*.¹² För *Efteråt* innebär dessa tre lager först texten och hur den är formulerad¹³, sedan hur texten är tänkt att läsas och, till sist, hur texten relaterar till en mer övergripande diskurs. Diskursen i *Efteråt* illustreras med återkommande troper. Troperna kommer i form av *aktörer*, *arenor* och *narrativ* och bildar tillsammans maktdynamik och hierarkier.

På den andra nivån, *discursive practice*, spelar begreppet *genre* en roll. Den genre jag studerar har jag benämnt fikionaliserade vittnesmål och den har tre undergenrer: *övernaturliga vittnesmål*, *psykiska undersökningar* och *seansvittnesmål*. Dessa undergenrer ska läsas på olika sätt: en spiritistisk spökhistoria lägger tonvikt vid andra troper än vad en psykisk undersökning

¹⁰ Ferguson 2012, s. 23.

¹¹ Fairclough, Norman, *Discourse and Social Change*, Cambridge: Polity, 1992, s. 37.

¹² Fairclough 1992, s. 73–86.

¹³ Fairclough presenterar fyra rubriker för textanalys och adderar tre för själva diskursanalysen: *Vocabulary*, *grammatics*, *cohesion*, *text structure* för textanalys och *force of utterances*, *coherence* och *intertextuality* för diskursanalys. Fairclough 1992, s. 75.

gör och de kan därför bli tolkade på olika sätt: de styrs av olika narrativ. Det här är vad Fairclough kallar *etos* ("ethos"): ett speciellt diskursivt presentationssätt.¹⁴ Som exempel har ett etos för en psykisk undersökning ett speciellt narrativ som driver den och bör bli läst som en "vetenskaplig" undersökning. Seansvittnesmålen kan förvisso ta formen av en vetenskaplig undersökning, men visar också på en värld som saknar naturliga förklaringar och kan ha flera samspelande, eller motsägande, narrativ som driver den. Under *social practice* är *hegemoni* ett viktigt begrepp där texterna i *Efteråt* verkar i den dominerande hegemoni som rådde under sekelskiftet. Det innebär att vittnesmålen och de troper som jag presenterar i studien verkar mot bakgrund av en hegemoni där det sker ett "dialectical view of relationship between discursive structures and events".¹⁵ Troperna i vittnesmålen står alltid i dialog med hegemoniska strukturer, vilket påverkar diskurserna som antingen omförhandlas eller står i direkt konflikt.

Grammatik och rekvisita

För att mejsla ut troperna, identifiera etos och sätta in dessa i den diskurs som var gällande under den studerade tidsperioden erbjuder Mattias Fyhr viktiga verktyg. Tillsammans med ovan nämnda trestegsmodell, använder jag Fyhurs begrepp *rekvisita* och *grammatik*. Dessa begrepp nyttjar han i sin avhandling *De mörka labyrintherna: gotiken i litteratur, film, musik och rollspel* (2003). Grammatik innebär vad som särskiljer texter från andra: vilka metaforer och narrativ som är centrala för en viss typ av texter.¹⁶ Fyhr studerar speciellt den gotiska grammatiken, där den beskrivs som en "sepiafiltrerad" eller "inverterad" värld. I den inverterade världen är det vardagliga kusligt och det kusliga vardagligt.¹⁷ Han kontrasterar gotik mot skräck och menar att skräckkänslor inte är något som prioriteras inom gotiken, även om det förekommer. Den gotiska grammatiken är i stället kopplat till ett större känslomässigt ramverk.¹⁸ Det finns paralleller mellan Fyhurs begrepp grammatik och Faircloughs begrepp etos.

I samverkan med grammatik finns också *rekvisita*. Om en text anses tillhöra en speciell genre skapar det vissa förväntningar på den. Fyhr beskriver detta inom gotisk litteratur med exemplet "gotiskt slott". För läsaren frammanas bilden av "'kuslig, förfallen byggnad i gotisk stil'" och aldrig som "'smakfull, välvårdad byggnad i gotisk stil'".¹⁹ I gotisk litteratur är inte ens specifik rekvisita nödvändig för att frammana den gotiska känslan, utan det görs enbart av

¹⁴ Fairclough 1992, s. 166.

¹⁵ Fairclough 1992, s. 93.

¹⁶ Fyhr, Mattias, *De mörka labyrintherna: gotiken i litteratur, film, musik och rollspel*, Lund: Ellerström, 2003, s. 12–13.

¹⁷ Fyhr 2003, s. 12, 21.

¹⁸ Fyhr 2003, s. 21–22.

¹⁹ Fyhr 2003, s. 54.

med hjälp av grammatiken.²⁰ De fikionaliserade vittnesmålen är varken renodlad skräck eller gotik, även om det finns beröringspunkter. Huvudpoängen med begreppen grammatik och rekvisita är att de hjälper till att kristallisera ut de troper som fyller texterna i *Efteråt*. Fyhr menar att ord i den gotiska litteraturen befinner sig i ett subliment förbund med varandra och blir byggstenar i den inneboende grammatiken. Exempelvis är ord som "Terror" och "undergång" sammanvävda. "Vastness", "obscureness" och "infinity" lika så. Alla ord återgår till en betydelse nära förknippad med en känsla. Det här skapar en särpräglad grammatik för den gotiska litteraturen.²¹ På samma sätt söker jag genom alla undergenrer och deras texter för att hitta de ord som väver dem samman och tillsammans skapar den spiritistiska grammatiken. Resultatet är troper i form av *aktörer*, *arenor* och *narrativ*.

Teori

Luce Irigaray och subjekt- och objektsrelationer

Luce Irigarays teorier utgör ett viktigt ramverk för min uppsats. Jag applicerar hennes teorier i relationerna mellan det manliga subjektet och det kvinnliga objektet. Jag har koncentrerat mig på hennes texter i *The Irigaray Reader* (1991) och *An Ethics of Sexual Difference* (1993). Dessa teoretiska grunder har paralleller till den syn på manligt och kvinnligt som rådde i sekelskiftets samhälle i samband med den svenska spiritismen som den kommer till uttryck i *Efteråt*. Irigaray visar i sin text "Sexual Difference" hur den binära uppdelningen mellan manligt och kvinnlig genomsyrade, och än idag genomsyrar, sättet att tänka kring vem som är objekt och vem som är subjekt. Subjektet har kodats manligt och objektet kvinnligt.²² Den här uppdelningen är sammanlänkad med den hegemoni, och maktdynamik, som rådde under den studerade tidsperioden.

Den manliga vetenskapen blir ett subjekt som frånkopplar sig det objekt den studerar: sin omvärld. Vetenskapen "wants to be in front of the world: naming the world, making its laws, its axioms".²³ Man har placerat sig själv utanför det som blir studerat. Irigaray menar att subjektet därmed kläder den studerade omvärlden i den egna identiteten. Den här identiteten blir sällan omnämnd och i stället räknad som vedertagen. Subjektet har därmed förblindat sig själv. Vetenskapen blir oförmögen att se bortom den egna horisonten och oförmögen att göra

²⁰ Fyhr 2003, s. 62.

²¹ Fyhr, 2003, s. 37.

²² Irigaray, *An Ethics of Sexual Difference*, Ithaca N.Y: Cornell University Press, 1993, s. 6.

²³ Irigaray 1993, s. 125.

nya upptäckter eftersom alla svar redan är givna.²⁴ Svaren kommer alltid att återkomma till subjektets egen identitet.

Trots att den spiritistiska vetenskapen stod långt från den vanliga anammar den, på många sätt, samma modell. ”Where the brothers sees himself, the sister finds in him no reflection”²⁵, skriver Irigaray om relationen mellan det studerande subjektet och det studerade objektet. Den här ensidiga relationen präglade både spiritismen och samhället under sekelskiftet i stort. Jag tydliggör detta med kommande vittnesmål där ett manligt subjekt studerar ett kvinnligt objekt, oavsett om det rör seansrummet, undersökningsrummet eller platsen för ett övernaturligt vittnesmål. Irigarays binära uppdelning mellan ett manligt subjekt och ett kvinnligt objekt kan givetvis problematiseras. Min motivering till att jag använder denna är att uppdelningen mellan en statisk manlighet och en statisk kvinnlighet var vedertagen under den studerade tidsperioden, vilket jag anser gör Irigarays ramverk rimligt att använda. Irigaray menar vidare att om subjektet skulle erkänna att det objekt det studerar också är ett subjekt på sina egna villkor är det ett närmast omvälvande scenario för subjekts-objektsrelationen: ”we accept losing ourselves by giving ourselves”.²⁶ Det här korsandet, och utplånandet, av befästa gränser fördjupar relationen mellan subjekt och objekt och för den bortom en binär uppdelning. Det för också delvis in på nästa teoretiska ramverk: det queerteroetiska begreppet *receptivitet*, som presenterat av Ann Cvetkovich.

Ann Cvetkovich och receptivitet

För den tredje frågan utgår jag från Ann Cvetkovichs begrepp *receptivitet* som hon presenterar i sin text ”Recasting receptivity: Femme Sexualities” (1995). Hon introducerar begreppet som ett alternativ till det binära motsatsförhållandet mellan passivitet och agens. Cvetkovich koncentrerar sig främst på fysiska, och sexuella, relationer där passivitet blir likställt med en underställdhet.²⁷ Cvetkovich gör i stället uppdelningen mellan två extrema poler: ”being fucked” och receptivitet. Den laddade första termen implicerar passivitet och den sistnämnda implicerar något mer vagt där makthierarkin är destabiliserad.²⁸ Hos den första termen finns en,

²⁴ Irigaray 1993, s. 121–122.

²⁵ Irigaray 1993, s. 117.

²⁶ Irigaray 1993, s. 120.

²⁷ Cvetkovich sätter den här dynamiken på butch- och femmerelationer där det skapas en dikotomi mellan antingen passivitet och aktivitet. Cvetkovich, Ann, ”Recasting Receptivity: Femme Sexualities”, i: *Lesbian Erotics*, red. Jay, Karla, New York: New York University Press, 1995, s. 129–131.

²⁸ Cvetkovich 1995, s. 135.

implicerat, binär uppdelning mellan något ”manligt” och något ”kvinnligt”, där det ena står för agens och det andra för passivitet. Hos receptivitet är detta binära tillstånd upplöst.²⁹

Den kan tyckas något underligt att använda begreppet på en rörelse som spiritismen där sexualitet inte direkt är explicit, men det finns paralleller till Cvetkovichs begrepp och relationen mellan andevärlden och människor. Ett framgångsrikt medium beskrivs som ett passivt kärll för andarna att kommunicera igenom. Sekelskiftet hade den tydligt könade uppdelningen mellan manlig agens och kvinnlig passivitet. Det här har beskrivits av Alex Owen, och den dikotomi som finns mellan ett passivt medium och andarnas aktivitet. Genom Cvetkovich och receptivitet kommer jag att söka nyansera den bilden. Receptivitet präglas av ett maktflöde som går fram och tillbaka: ett givande och ett tagande där dynamiken mellan en passiv part och en aktiv inte är självklar.³⁰

Michel Foucaults heterotopier

För den fjärde och sista frågan, använder jag mig av Michel Foucaults begrepp *heterotopi* som han myntade i sin föreläsning ”Des Espace Autres” år 1967. Foucault beskriver heterotopier så här:

[heterotopier är] mot-platser, ett slags reellt förverkligade utopier i vilka de verkliga platserna, alla de andra verkliga platserna man kan finna i kulturen, på samma gång representeras, motsägs och kastas om. Platser av detta slag befinner sig utanför alla platser, även om det kan vara möjligt att peka ut deras placering i verkligheten. Eftersom dessa platser är absolut annorlunda i förhållande till alla de platser som de reflekterar och talar om, skall jag, för att kontrastera dem mot utopierna, kalla dem heterotopier.³¹

Till detta lägger Foucault sex olika grundsatsar som gäller för heterotopier. Heterotopier (1) finns i någon form i alla kulturer, (2) kan ändra funktion över tid, (3) innehåller motsägelsefulla element, (4) är sammanlänkade med en tidsaspekt kallad *heterokronier*, (5) agerar som system som har möjlighet att öppnas och stängas och slutligen (6) speglar rummet utanför på olika sätt.³² För mig innebär detta att heterotopi som analysverktyg appliceras på de olika arenor som beskrivs i de fikionaliserade vittnesmålen. Den första grundsatsen är inte en grundsats jag

²⁹ Cvetkovich 1995, s. 136–137.

³⁰ Cvetkovich 1995, s. 139.

³¹ Foucault, Michel, *Diskursernas kamp*, Eslöv: Brutus Östlings förlag Symposion, 2008, s. 252–253.

³² Enligt Foucault kan den sjätte och sista grundsatsen anta två åtskilda former: den första är att heterotopin antar *illusionens heterotopi* där heterotopin ska visa på en spegelbild av ett rum som inte har någon motsvarighet i omgivningen den reflekterar. Den andra formen är *komensationens heterotopi* som ska spegla en upphöjd variant av rummet den reflekterar. Båda dessa former förekommer i vittnesmålen i *Efteråt*. Foucault 2008, s. 253–259.

kommer uppehålla mig vid mer än att konstatera att alla arenor i de fikcionaliserade vittnesmålen kvalificerar sig till att vara heterotopier. Den andra grundsatsen är svårare att applicera på arenorna. Arenorna är mina konstruktioner till hjälp för analysen. Huruvida arenorna skiftade i funktion över tid ligger utanför den här uppsatsens avgränsning. De övriga grundsatserna, (3), (4), (5) och (6), appliceras på arenorna.

Källmaterial

Källmaterialet för min undersökning är hela korpusen för den spiritistiska tidskriften *Efteråt: tidskrift för spiritism och därmed beslägtade områden*. Undersökningsperioden omfattar tiden den utgavs: 1891–1922. De olika texterna i *Efteråt* faller inom en mängd kategorier. Den innehåller bland annat essäer, reflektioner kring metafysik och recensioner. Texterna är ofta direkta översättningar från andra europeiska spiritistiska tidskrifter: *Light*, *Harbinger of Light* och *Zeitschrift für Spiritismus* för att nämna några. Eftersom *Efteråt* har översättningar från så vitt skilda spiritistiska rörelser får man anta att de idéer som präglade den svenska spiritismen gjorde den mer eklektisk än vad som tidigare har gjorts gällande. Textgenren i *Efteråt* jag titulerat fikcionaliserade vittnesmål består i sin tur av tre olika undergenrer: *psykiska undersökningar*, *seansberättelser* och *övernaturliga vittnesmål*.

Christine Ferguson beskriver den spiritistiska inställningen till litteratur som motsägelsefull: positiv till fantasifullhet, vilket ansågs främja själslig utveckling, men samtidigt kritisk mot den ”anti-realism” som präglade romantiken eftersom den stod i konflikt med sanningsanspråket hos berättelserna.³³ Spiritismens litterära uttryck är försök att införliva andevärlden som en naturlig del av världen och det mänskliga livet. Allt som bevittnades, hur orealistiskt och fantastiskt det än kunde tyckas, hade sin grund i ”natural law”.³⁴ Den spiritistiska litteraturen ligger därför närmare den viktorianska realismen än den gör romantikens gotik.³⁵

Sanningsanspråket hos spiritismen tar formen av att texterna utger sig för att vara en sorts ”supernatural realism”, med personliga erfarenheter av övernaturliga fenomen. Man kan säga att det skedde en annektering av romantikens rekvisita i en ny, realistisk skrud.³⁶ Beroende på texten kan dessa olika undergenrer ha viss överlappning. Ett övernaturligt vittnesmål kan anta formen av ett experiment och ett seansvittnesmål införlivar också delar som kan ses som

³³ Ferguson 2012 s. 16.

³⁴ Ferguson 2012, s. 184.

³⁵ Ferguson 2012, s. 177.

³⁶ Ferguson 2012, s. 183.

undersökande. Trots detta är dessa tre undergenrer de gränsdragningar jag behöver göra för analysen.

Textförfattare

Eftersom flera av texterna i *Efteråt* är osignerade eller översättningar krävs en diskussion om författarrollen och hur jag förhåller mig till den. Föreställ dig en axel med två punkter. Den ena punkten är en signerad text med ett fullständigt namn utskrivet. Den andra punkten är en helt osignerad artikel. Mellan dessa två poler finns signaturer med initialer eller pseudonymer. De fikionaliserade vittnesmål jag undersöker är också till majoriteten översättningar från andra europeiska tidskrifter. Översättningarna är ibland inte direkta utan snarare parafraserade och saknar signatur, mer än författaren till originaltexten. Vem räknas som författare då: översättaren eller originalförfattaren?

För att ytterligare grumla vattnen kring vem som är författare bidrar även andarna med sina vittnesmål. Om textförfattaren bara förmedlar ord från andevärlden, vem är då författare? Att säga att det givetvis är den fysiska författaren som höll i pennan riskerar att reducera spiritismens trossystem. Det här fenomenet är något som Christine Ferguson belyser i samband med den spiritistisk, och medialt, skrivna autobiografin, att den verkliga agensen är kanaliserad från andevärlden:

The autobiographical self that emerges across spiritualist writing is thus both [...] a free agent and a prisoner. He or she is also an uncanny version of the living dead, possessed of all the necessary organic functions that maintain life, yet mentally, morally and constitutionally animated by the desires and the hereditary qualities of the long departed.³⁷

Enligt det spiritistiska trossystemet är det anden som bär på författarskapet till vittnesmålet och inte det levandet mediet.

Författaren Roland Barthes menar i sin text ”La mort de l’auteur” (1967), översatt ”The Death of the Author” (1986), att när en yttersta innebörd söks hos producenten av texter, blir läsarens tolkning hämmad.³⁸ Han menar att en text inte bara är *en* sak utan ett lapptäcke av citat och kulturella dimensioner.³⁹ Slutsatsen för honom är att om läsaren ska kunna bli fullständigt fri i sin tolkning måste författaren suddas ut; ”the birth of the reader must be requited by the

³⁷ Ferguson 2012, s. 53.

³⁸ Barthes, Roland, ”The Death of the Author”, i: *The Rustle of Language*, New York: Hill and Wang, 1986, s. 50.

³⁹ Barthes 1986, s. 53.

death of the Author”.⁴⁰ Det finns paralleller till detta resonemang i författaren Umberto Ecos kapitel ”Overinterpreting texts” i boken *Interpretation and Overinterpretation* (1992) där han myntar begreppet ”The Model Reader” som innebär att läsaren antar en roll av en uttolkare som försöker lägga sin tolkning nära texten som ”the Model Author” har skrivit.⁴¹ För att anta rollen av denna ”model reader” behöver tolkaren frigöra sig från den mening som ett författarnamn stämplar på texten.

En reservation jag har gentemot Barthes resonemang, att helt eliminera författarrollen från texten, är att det också riskerar att ta bort frågor som skulle kunna öppna intressanta ingångar. Men jag ser en mellanväg, och kanske räddning, erbjuden av Eco. Eco använder sig av tre begrepp: de två ytterligheterna *the empirical author*, som är författaren, levande eller död, och *the model author*: den abstrakta och, för kontexten, idealiske författaren. *The model author* är, med hjälp av Barthes, det totala utsuddandet av den faktiske författaren som nu bara är den tolkningen som *the model reader* ger texten. Eco däremot erbjuder ett mellanting här; ”a third, rather ghostly, figure that [Mauro Ferraresi] christened *Liminal Author* [min kurs.], or the Author on the Threshold”.⁴² Denna ”Liminal Author” eller ”liminale författare” är den empiriske författaren tillsammans mot den bakgrund som författaren skriver mot.

För min studie kommer ljuset främst att falla på *the model author*. Skälen till detta är många. Eftersom texterna många gånger är översättningar blir sökandet efter författarintention för stort, och kanske fruktlöst, för uppsatsen. Om det inte finns en namngiven författare blir det texten och dess spiritistiska kontext som är föremål för tolkningen. Det är också det som är uppsatsens huvudsakliga mål med källmaterialet för uppsatsen: att studera de olika diskurserna som *Efteråt* existerar i och inte att titta på specifika författare och deras intentioner. Författarna kommer oftast att få förbli andar, precis utanför blickfånget. I vissa undantagsfall gör jag fränsteg från den här modellen och undersöker den liminale författaren. Undantagen sker när det finns tydligt namngivna översättningar eller när originalförfattaren är värd att studera närmare tillsammans med sin kontext.

Fiktionaliserade vittnesmål

Genren fiktionaliserade vittnesmål i *Efteråt* kommer alltså i ett antal undergenrer: psykiska undersökningar, seansvittnesmål och övernaturliga vittnesmål. Dessa olika former ska konsumeras på olika sätt: en seansberättelse ska läsas på ett visst sätt och en spökhistoria på ett

⁴⁰ Barthes 1986, s. 55.

⁴¹ Eco, Umberto, *Interpretation and Overinterpretation*, Cambridge: Cambridge University Press, 1992, s. 64.

⁴² Eco 1992, s. 69.

annat: de har olika etos. Sett till ovan nämnda verktyg från Mattias Fyhr finns det en grammatik som genomsyrar alla undergenrer och rekvisita som återkommer. Grammatiken och rekvisitan bildar tillsammans en serie troper som delas in i aktörer, arenor och narrativ. Undergenren psykiska undersökningar är olika typer av undersökningar i ett avgränsat rum. Det kan vara experiment med psykometri, somnambulism eller andra typer av speciella förmågor. Den här undergenren är den minsta, men delar många av de attribut som finns i nästa undergenre. Undergenren seansvittnesmål är vittnesmål från olika typer av seanser. Oftast sker detta i en avgränsad arena, seansrummet, under reglerade former. Den sista undergenren är titulerad övernaturliga vittnesmål. Den här undergenren har en större variation i sin form än de övriga två undergenrerna. Arenor, aktörer och narrativ kan skifta stort från en övernaturlig händelse till ett annat. Det här gör att denna undergenre delas in i ytterligare tre egna kategorier: *spökhuis, drömmar och förutsägelser* och *underliga händelser*. Drömmar och förutsägelser kan exempelvis handla om en profetisk dröm och spökhuset utspelar sig i ett spökhuis. Underliga händelser är något blandad, men innehåller exempelvis fall av dubbelgångare eller besatthet.

Troper

Vittnesmålen befolkas av aktörer, på en specifik arena och styrda av ett visst narrativ. Troperna är inte exklusiva för någon undergenre utan det sker en överlappning över gränserna. Tillsammans utgör aktörerna, arenorna och narrativen delar av makthierarkier. Aktörerna är tre till antalet: *undersökaren, mediet* och *tröskelpersonen*. *Laboratoriet, seansen* och *den hemsökta platsen* är de tre arenor som vittnesmålen aktörer verkar på. De fyra narrativ som genomsyrar vittnesmålen och bidrar till dess etos är *tröskeltraumats narrativ, transkulturellt narrativ, vetenskapligt- och medicinskt narrativ* och *ingivelsens narrativ*. Utöver de nämnda troperna återkommer attributet *okunnighet*. I en text utbrister skribenten uppgivet att ”Man går som katten runt het gröt runt den besvärliga andeteorin” kring människors ovilja att se sanningen.⁴³ Jag designerar inte okunnighet som en egen trop, eftersom den ofta är ett attribut av en annan trop och inte en trop som står på egna ben. Även *resan* skulle kunna vara en trop i mitt material. Jag väljer i stället att placera den som en dimension av ett speciellt narrativ. Mer om detta under tröskeltraumats narrativ och transkulturella narrativ nedan.

En sista företeelse som skulle kunna vara en trop i sig är något jag väljer att kalla ”andevärlden”. Den skulle både kunna vara en aktör, i form av andar och spöken, och en arena.

⁴³ Så skrivs i en mening om ett hemsökt hus på Öland, där skribenten implicerat redan vet vad spökerierna beror på, till skillnad från skeptikerna. ”Spökerierna på Öland” osignerad ur *Hvad nytt? i Efteråt* 1894, s. 158–160, s. 160.

Eftersom jag väljer vittnesmål som är placerade i den materiella världen låter jag andevärlden förbli diffus. I samband med andevärlden förekommer ordet ”tröskeln”. Tröskeln är den skiljelinje som avskärmar den materiella världen från andevärlden. Eftersom perspektivet är från vittnesmål i det fysiska rummet hamnar beskrivningar av andevärlden utanför den här studien, exempelvis genom att jag väljer bort vittnesmål från andar via psykografmeddelanden. Det finns två undantag till detta. Ett undantag är att jag inkluderar drömmar och förutsägelser som en kategori av vittnesmål i undergenren övernaturliga vittnesmål. Drömmar och förutsägelser skulle kunna argumenteras vara placerade i andevärlden, men motiveringen till att jag behåller dessa är att vittnesmålen kommer från människor i den fysiska världen, med motiv som direkt påverkar dem som personer. Källan till deras ingivelser må vara från andevärlden, men det är den fysiska världen som påverkas. Det andra undantaget är att jag i vissa fall inkluderar andar när de visar sig. Detta är då kopplat till genus då andarna visar sig som kvinnliga eller manliga skepnader.

	Seansvittnesmål	Psykiska experiment
Aktörer		
Undersökaren	✓	✓
Tröskelpersonen	✓	✓
Mediet	✓	✓
Arenor		
Seansrummet	✓	
Laboratoriet		✓
Den hemsökta platsen		✓
Narrativ		
Traumats narrativ	✓	✓
Transkulturellt narrativ	✓	✓
Vetenskapligt och medicinskt narrativ	✓	✓
Ingivelsens narrativ	✓	

Tabell 1: Tropernas förekomst i undergenrerna *Seansvittnesmål* och *Psykiska undersökningar*.

Övernaturliga vittnesmål			
	Spökhus	Drömmar och förutsägelser	Underliga händelser
Aktörer			
Undersökaren	✓	✓	✓
Tröskelpersonen	✓	✓	✓
Mediet	✓	✓	
Arenor			
Seansrummet		✓	
Laboratoriet		✓	
Den hemsökta platsen	✓	✓	
Narrativ			
Traumats narrativ	✓	✓	✓
Transkulturellt narrativ			✓
Vetenskapligt och medicinskt narrativ	✓		✓
Ingivelsens narrativ		✓	✓

Tabell 2: Tropernas förekomst i undergenren *Övernaturliga vittnesmål*.

Avgränsning

De texter jag valt bort från *Efteråt* är de texter som inte är rumsligt situerade någonstans, exempelvis reflektioner och essäer. Av samma anledning är också längre biografiska texter bortvalda. Dessa texter kan visserligen ha inslag av fikionaliserade vittnesmål, men då är de en del av ett större ramverk kring personen som berättas om vilket gör att det rumsligt situerade hamnar i bakgrunden. Ett kriterium för de vittnesmål jag har valt är också att de ska ha ”ena foten i vår värld”. Vittnet ska alltså befinna sig på en tid och en plats vi kan känna igen. Det här gör att exempelvis vittnesmål från andevärlden, helvetet, himlen och andra platser bortom den fysiska hamnar utanför avgränsningen. Ett undantag till detta är att vittnesmål i drömmar utgör

en stor del av de fikcionaliserade vittnesmålen. Jag motiverar detta genom att de situationer drömmen målar upp har direkt påverkan på resterande del av vittnesmålet i den vakna världen.

En annan avgränsning är ”Det var en gång...”-berättelser. Dessa kan ha formen av sagor och faller då automatiskt utanför det avgränsade området, men kan också löst ta formen av ett vara ett verkligt vittnesmål. För mig faller de utanför avgränsningen om det inte finns något som utmärker historien för att vara en sann historia, till exempel ett namn, plats eller tidpunkt. Av den sistnämnda anledning faller också vittnesmål som rör romarriket eller Jesus tid också bort. Även om tidpunkten är satt och individer är namngivna gör jag bedömningen att tidsspännet blir för långt för att inte sanningsanspråket ska bli lidande. Tidsgränsen jag satt måste alltså befinna sig inom max 200–300 år. Distansen till spiritismens samtid får inte vara för lång. Sammanfattat kan man alltså säga att vittnesmålen måste centreras kring en specifik händelse, de ska vara situerade i tid och rum och den ovan nämna ”foten” i den materiella världen får inte ha sträckt sig över en tidsrymd långt bortom den spiritistiska samtiden.

Bakgrund

Spiritismens varianter

I likhet med andra religioner går det inte att tala om *en* spiritism. De olika grupperingarna har ofta delats in i två distinkta grenar; den anglo-amerikanska och den franska med lokala variationer som tar inspiration från dessa två.⁴⁴ Det som binder samman spiritismens olika rörelser är ”andehypotesen”; att avlidna människor och andra väsen existerar i någon form och finns tillgängliga för kommunikation.⁴⁵ Oavsett vilken av de lokala spiritistiska variationerna man tittar på förekom en misstro mot institutionaliserad religion och ett löfte om att få kontakta bortgångna närstående.⁴⁶ Spiritismen hade en förmåga att ”suga upp” andra trossystem och inkorporera dessa i den egna, vilket vidare komplicerar en specifik definition av rörelsen.⁴⁷ Det innebär att det inte var ovanligt att spiritismen hade motsägelsefulla element.⁴⁸ Kommande avsnitt är ett försök att visa på strömningar som i olika hög grad präglade tre olika spiritistiska

⁴⁴ Deveney, John Patrick, ”Spiritualism”, i: *Dictionary of Gnosis & Westers Esotericism*, red. Hanegraaff, Wouter J., Faivre, Antoine, Broek, Roelof van den & Brach, Jean-Pierre, Leiden: Brill, 2006, s. 1075-1078, 1080.

⁴⁵ Deveney 2006, s. 1074.

⁴⁶ Owen 2004[1989], s. 22–23.

⁴⁷ Ferguson avser här den brittiska spiritismen, men det kan appliceras på alla inriktningar, även den svenska. Ferguson 2012, s. 23.

⁴⁸ Ferguson 2012, s. 8.

grenar: den anglo-amerikanska, den franska och den svenska. Dessa delar verkade givetvis inte i ett vakuum utan idéer strömmade fritt mellan dessa.

Den anglo-amerikanska spiritismen

Spiritismens början härleds till systrarna Fox i Förenta staterna och deras kommunikation med andar via knackningar. Andra utövare utvecklade snabbt fenomenet bortom systrarna, och man övergav snart enkla knackningar för mer komplicerad kommunikation.⁴⁹ Det som började som små privata sammankomster växte till lokala rörelser, exempelvis i England under 1870-talet.⁵⁰ I den amerikanska kontexten blev socialt engagemang en viktig faktor: det handlade inte längre bara om att kommunicera med andar, utan också att progressivt förändra samhället till en bättre plats.⁵¹ Den anglo-amerikanska spiritismens anhängare kombinerade detta intresse för samhället med de nya rasbiologiska idéer som började framträda under tidsperioden. Vid närmare granskning finns det många likheter mellan de två rörelserna. Båda framhärddade en idé om vissa individers överlägsenhet över andra och att människan var påverkad av krafter utom hennes kontroll.⁵² En av de mest tongivande aktörerna inom den anglo-amerikanska spiritismen var Andrew Jackson Davies. Hans idéer karaktäriserades av att allt levande var sammanvävt i en stor organism han kallade ”allkärleken”. Alla människor hade ett ansvar mot denna organism, vilket både innefattar den här världen och den nästa.⁵³

De spiritistiska rörelserna utvecklades först ur små privata cirklar som sedan växte till stora, decentraliserade rörelser.⁵⁴ Den anglo-amerikanska spiritismens form stod alltid nära en typ av scenframträdande: mediernas skulle demonstrera sina förmågor publikt.⁵⁵ Från 1860-talet gjorde detta att en typ av ”show-spiritism” växte fram i den anglo-amerikanska kontexten.⁵⁶ Det var nu som materialisationsseanser blev populära, exempelvis med mediet Florence Cook och hennes kontrollerande ande Katie King.⁵⁷ Denna typ av seans skedde antingen i mörker eller i ett mycket svagt upplyst rum.⁵⁸ Den tidiga spiritismen, oavsett vilken nationell rörelse man tittar på, uppvisade en högre andel fysiska element, som dansande bord, än vad rörelsen

⁴⁹ Deveney 2006, s. 1075.

⁵⁰ Owen 2004[1989], s. 25.

⁵¹ Deveney, s. 1078.

⁵² Ferguson 2012, s. 10–11.

⁵³ Sanner, Inga, *Att älska sin nästa såsom sig själv: om moraliska utopier under 1800-talet*, diss. Stockholm: Stockholms universitet, 1995, s. 337.

⁵⁴ Owen 2004, s. 25.

⁵⁵ Deveney 2006, s. 1076.

⁵⁶ Owen 2004[1989], s. 41–42.

⁵⁷ Owen 2004[1989], s. 47–48.

⁵⁸ Owen 2004[1989], s. 44.

senare i sin utveckling gjorde.⁵⁹ Översättningar från brittiska spiritistiska tidningar, och skildringar från materialisationsseanser och andra typer av fantastiska fenomen förekommer ofta i *Efteråt* och är grundläggande som källmaterial i min uppsats.

Den franska spiritismen

Efter att den franska spiritismen genomgått sin första fas av dansande bord tog anhängarna den i en något annorlunda riktning än den anglo-amerikanska.⁶⁰ En av de mest utmärkande delarna var att man lade stor vikt vid tron på reinkarnation.⁶¹ Den man som är förknippad med den franska spiritismens upphov, Allen Kardec, född Hippolyte Léon Dénizard Rivail (1804–1869), ansåg sig själv vara reinkarnerad. Namnet Kardec uppenbarade sig för Rivail från andevärlden och sades vara från ett av hans tidigare liv.⁶² Det som karaktäriserar den franska spiritismen präglad av Kardec är att ”se jorden på håll” och ”beskriva vår tillvaro i de andliga sfärerna.”⁶³ Den franska spiritismen har också skalat bort de mer spektakulära aspekterna av seansen, och kommunikationen sker främst genom så kallade ”skrivande medium”.⁶⁴

En annan företeelse som präglade den franska spiritismen djupt var ”mesmerismen” eller ”animalisk magnetism”. Mesmerismen kan härledas till Franz Anton Mesmer (1734–1815) och idén går i korthet ut på att kraftfält binder allt levande samman i universum. Att manipulera detta kraftfält skapar fantastiska effekter, som botandet av sjukdomar eller att försätta patienter i transtillstånd.⁶⁵ Mesmerismen skulle ha stor påverkan på de vetenskapliga anspråk som förekom inom alla varianter av spiritismen. Olika typer av andefenomen togs av spiritistiska mesmerister som bevis för att deras övertygelser var sanna.⁶⁶

Det franska seansrummet kan, i kontrast till det brittiska, kallas ”The Serious Séance”; sinnesstämningen under seansen skulle vara allvarlig.⁶⁷ Borta var all typ av spektakel, glättighet och ”show-spiritism” som präglade den tidiga brittiska spiritismen. Eftersom Allen Kardec och

⁵⁹ ”Dansande bord” innebär att man under seanser får bord att röra sig eller sväva. Monroe, John Warne, *Laboratories of Faith: Mesmerism, Spiritism, and Occultism in Modern France*, Ithaca & London: Cornell University Press 2008, s. 20.

⁶⁰ Enligt Monroe var dansande bord eller ”*tables tournantes*” på modet i spiritismens barndom. I Frankrike mellan cirka 1853–1856. Monroe 2008, s. 15–63.

⁶¹ Monroe 2008, s. 96.

⁶² Monroe 2008, s. 101–102.

⁶³ Sanner 1995, s. 341.

⁶⁴ Ett skrivande medium innebär att hen sitter med en penna och skriver ned det som förmedlas från andarna. Monroe 2008, s. 95.

⁶⁵ Meheust, Bertrand, ”Animal Magnetism/Mesmerism”, i: *Dictionary of Gnosis & Westers Esotericism*, red. Hanegraaff, Wouter J., Faivre, Antoine, Broek, Roelof van den & Brach, Jean-Pierre, Leiden: Brill, 2006, s. 75–76.

⁶⁶ Till skillnad från så kallade ”therapeutic mesmerists” som, i likhet med den medicinska vetenskapen, såg spiritistiska mesmerister som vidskepliga fanatiker. Monroe 2008, s. 66.

⁶⁷ Monroe 2008, s. 130.

den franska spiritismen införlivade reinkarnationstron på ett sätt som den brittiska inte gjorde fanns inte samma tonvikt på rasbiologi. Kardec menade att även en ”defekt” kropp kunde inneha en högt utvecklad ande. Separationen mellan det själsliga och det kroppsliga var således tydligare inom den franska spiritismen.⁶⁸

Den svenska spiritismen

Den svenska spiritismen anses vara kraftigt influerad av den franska spiritismen, exempelvis genom att man anammar tron på reinkarnation på ett sätt som den anglo-amerikanska spiritismen inte gjorde. Den präglas också av ett avståndstagande till världen och det sociala samhället. Det här beror på att Allen Kardec's texter tidigt blev översatta till svenska och fick större genomslag än de som Andrew Jackson Davies producerade.⁶⁹ Ett exempel på när reinkarnation förekommer inom den svenska spiritismen är en tanke att fysiska sjukdomar beror på att en synd ligger bakom och att tidigare liv för med sig nedärvd synd.⁷⁰ Den här har en direkt parallell till Allen Kardec's karmiska tanke om att fysiska sjukdomar eller medfödda ”defekter” beror på straff genom handlingar begångna i tidigare liv.⁷¹

Gällande andar och utveckling tar också den svenska spiritismen inspiration från Emanuel Swedenborg och hans idéer kring detta; att den mänskliga anden kan vara föremål för förädling.⁷² I likhet med den spiritistiska mesmerismen finns det hos Swedenborg en önskan om att förena det vetenskapliga med det metafysiska. Hans teorier om själen och varandet började med filosofiska och naturvetenskapliga studier, vilka han sedan binder samman med en ny förståelse av kristendomen.⁷³ Det religiösa hade dock högre prioritet än vad det vetenskapliga hade:

While his science provides an indispensable foundation and framework for his theology, Swedenborg refined his understanding of God as well as other important concepts in his study of the scripture – not through his cosmology or his physiology and psychology.⁷⁴

⁶⁸ Ferguson 2012, s. 73.

⁶⁹ Sanner 1995, s. 353.

⁷⁰ Sanner 1995, s. 371, 378.

⁷¹ Ferguson 2012, s. 73.

⁷² Sanner, Inga, *Det omedvetna: historien om ett utopiskt rum*, Nora: Nya Doxa, 2009, s. 61–62.

⁷³ Williams-Hogan, Jane, “Swedenborg, Emanuel, * 29.1.1688 Stockholm, † 29.3.1772 London”, i: *Dictionary of Gnosis & Western Esotericism*, red. Hanegraaff, Wouter J., Faivre, Antoine, Broek, Roelof van den & Brach, Jean-Pierre, Leiden: Brill, 2006, s. 1097, 1100,

⁷⁴ Williams-Hogan 2006, s. 1102.

Den här tankemodellen gjorde stort avtryck i alla varianter av spiritismen, inte bara den svenska. Att den mänskliga anden hade potential för utveckling var en viktig punkt för Swedenborg. Genom andlig förädling kunde människans själ nå en ängels nivåer. Att det här var möjligt enligt Swedenborg gjorde att han ställde sig kritisk till idén om arvsynd.⁷⁵ Det kan tyckas som hårklyvande att förkasta idén om en synd som är ärvd och i stället hävda att synder från tidigare liv följer med, men detta stödjer förekomsten av reinkarnation i den svenska spiritismens idékomplex.⁷⁶

Swedenborgs syn på andens utveckling lade stor vikt vid giftermålet. Äkta makar skulle leva enligt en kristen norm: självförsakande och fyllda med kärlek till Gud. Efter döden antog makarna formen av en enda ängel: ”married couples form one angel and together make the smallest heavenly society”.⁷⁷ Andar som varit gifta i jordelivet kommer att gå två och två in i paradiset och därifrån nå högre utvecklingsnivåer.⁷⁸ Det heterosexuella äktenskapet, och händelser omkring det, är vanligt förekommande i vittnesmålen. Även om den svenska spiritismen har ansetts vara influerad av främst den franska varianten förekommer det en mängd översättningar från många olika länder och varianter av spiritism i *Efteråt*. Det gör att det är felaktigt att säga att inspiration bara kommer från en variant.

Tidskriften *Efteråt: tidskrift för spiritism och därmed beslägtade områden* var, tillsammans med *Teosofisk tidskrift*, de två viktigaste publikationerna för att sprida esoteriska tankegångar i Sverige.⁷⁹ I *Efteråt* publicerades inte uteslutande spiritistiskt material, utan det förekom översättningar av kända teosofier, exempelvis en intervju med Annie Besant.⁸⁰ Tidskriften var i tryck 1891–1922 och präglas av anonymitet och decentraliserad styrning: artiklar skrevs under med pseudonymer, initialer eller trycktes ibland helt osignerade. Trots anonymiteten är vissa individer identifierade som aktiva bakom *Efteråt*: Mathilda Nilsson stod som ansvarig utgivare.⁸¹ Mathilda Nilsson var också medlem i det spiritistiska sällskapet Edelweissförbundet.⁸² Tonen i *Efteråt* präglas under alla utgivningsår av en aversion mot en

⁷⁵ Sanner 2009, s. 65.

⁷⁶ Sanner 1995, s. 378.

⁷⁷ Williams-Hogan 2006, s. 1103.

⁷⁸ Dunér, David, *Världsmaskinen: Emanuel Swedenborgs naturfilosofi*, diss. Lund: Lunds universitet. 2004, s. 457–458.

⁷⁹ Sanner 2009, s. 106.

⁸⁰ Sanner 2009, s. 158.

⁸¹ Sanner 1995, s. 359.

⁸² Edelweissförbundets ledare Huldine Beamish var starkt kritisk mot andra spiritistiska inriktningar än den egna. Beamish gick bort 1892, blott ett och ett halvt år efter att första numret av *Efteråt* publicerats. Oavsett om detta bidrog till den riktning *Efteråt* tog får Mathilda Nilssons medlemskap ses som ytterligare en indikation på den svenska spiritismens eklektiska prägel. Faxneld, Per, ”Att vara medium är att vara född på Jorden med ena foten på andra sidan: Edelweissförbundet, en liten rörelse med stora ambitioner”, i: *Det esoteriska Sverige*, red. Kurt Almqvist, Stockholm: Bokförlaget Stolpe (under tryckning), s. 1–13 2023a, s. 4.

materialism man anser breder ut sig i världen, vilket också skapar en dyster inställning till samtiden och det omgivande samhället.⁸³ Parallellt, och paradoxalt kan tyckas, med den pessimistiska tonen finns en framtidsoptimism i samband med den nya tidens uppfinningar: telefonen, röntgen och telegrafan. Det finns ett hopp till potentialen hos dessa att låsa upp andevärldens mysterier.⁸⁴ Artiklarnas längd sträcker sig från att vara en sida till lite längre. Ibland förekommer längre följetonger som kan spänna över flera nummer.⁸⁵ Utformningen är avskalad: det förekommer nästan inga bilder. Undantaget är fotografier när kända spiritister eller andra individer som bedömdes som viktiga gick ur tiden. Allmänhetens mottagande av tidningen var inte särskilt varmt: den hade inte mer än 200 prenumeranter år 1898 och led av ständiga ekonomiska problem.⁸⁶

Spiritism och vetenskap

Inom spiritismen förekom vetenskapliga anspråk och man skapade sin egen vetenskapliga inriktning kallad *psykisk forskning*. Målet var att undersöka övernaturliga fenomen, testa deras äkthet och slutligen bevisa dem. De psykiska forskarnas studier gränsade till de områden som psykoanalysen redan mutar in: exempelvis somnambulism och ”hysteri”.⁸⁷ Den här typen av övernaturlig forskning fanns i England inom organisationen Society for Psychical Research (SPR) men även i Sverige från 1890.⁸⁸ Organisationen grundades i England 1882 där ambitionen var att vetenskapligt undersöka övernaturliga fenomen. Fenomenen inkluderade bland annat hemsökta hus och experiment med tankeöverföring.⁸⁹ De psykiska forskarna anammade det språkbruk och metoder som präglade den vanliga forskningen. Man förhöll sig dock kluven till vetenskap. Samtidigt som ett vetenskapligt språkbruk användes kritiserade man den vanliga vetenskapen som bristande.⁹⁰ Man balanserade på ett snöre mellan religion och vetenskap. Den psykiska forskningen var för dem som hade ”’abandoned the Christian faith but then found it impossible to accept in its stead the scientific naturalism that proved so attractive to many of their contemporaries’”.⁹¹

⁸³ Sanner 1995, s. 360–361.

⁸⁴ Sanner 2009, s. 111.

⁸⁵ Exempelvis Cesare Lombrosos undersökning av Eusapia Paladino som publicerades över flera nummer under 1893.

⁸⁶ Sanner 1995, s. 358.

⁸⁷ Owen, Alex, *The Place of Enchantment: British Occultism, and the Culture of the Modern*, Chicago: Chicago University Press, 2004, s. 141–142.

⁸⁸ Sanner 2009, s. 163–164.

⁸⁹ Asprem, Egil, *The Problem of Disenchantment: Scientific Naturalism and Esoteric Discourse 1900-1939*, Boston: Brill, 2014, s. 204–205.

⁹⁰ Sanner 1995, s. 345.

⁹¹ Owen 2004, s. 27.

Önskan att studera övernaturliga fenomen skapade en schism mot ett agnostiskt förhållningssätt att se på världen. Den agnostiska inställningen kanske inte öppet förnekade övernaturliga fenomen, men drog en tydlig gräns mot dessa genom att bedöma dem som omöjliga att studera.⁹² Agnostikernas inställning gjorde att de hamnade nära den vanliga, positivistiska vetenskapen. På motsatt sida från agnosticismen hamnade den så kallade ”öppna naturalismen” (”open-ended naturalism”) som i stället sökte att ”break down *that artificial wall of demarcation*” som en förespråkare, Frederick Myers, uttryckte det.⁹³ Det innebar att försöka inkludera fenomen som agnostisk vetenskap inte ansåg möjliga att studera.⁹⁴ Paradoxalt nog krävde denna inkludering av övernaturliga fenomen under det vetenskapliga paraplyet att religion och vetenskap helt behövde separeras. Övernaturliga fenomen skulle studeras med en strikt kritisk blick. En av den öppna naturalismen företrädare föreslog ett byte från termen ”supernatural” till ”supernormal” för ytterligare markera att det inte längre fanns en gräns mellan det som studerades i den materiella världen som den bortom.⁹⁵ Begreppet ”supernormal” återkommer i *Efteråt* med översättningen ”öfvernormala”.⁹⁶ Det är i gruppen om öppen naturalism som SPR hamnar.

Den psykiska forskningen var ständigt ifrågasatt eftersom många av dess vetenskapsmän själva var anhängare till spiritismen eller hade en tro på fenomen vars äkthet var omöjliga att bevisa på den vanliga vetenskapens premisser. Deras tro la ett tvivlets töcken över de bevis de framlade. Det här tvivlet blev ställt på sin spets i Sverige med Poul Bjerres studier. Skulle spiritismen förstås genom ett inifrånperspektiv, på utövarnas egna grunder, eller genom ett utifrånperspektiv på de grunder som den medicinska vetenskapen dikterade.⁹⁷ Detta gränsförhållande mellan vetenskap och religion är karaktäristiskt för spiritismen som rörelse. Det går att se dragkampen mellan den samtida, vanliga vetenskapen och spiritismen i hur man ser på de studerade förmågorna: kom de inifrån individen själv, eller kom de från en yttre andevärld.⁹⁸

⁹² Aspren 2014, s. 290–291.

⁹³ Aspren 2014, s. 302.

⁹⁴ Aspren 2014, s. 299–300.

⁹⁵ Aspren 2014, s. 302.

⁹⁶ Fluornoy's bok: 'des Indes sur la planète Mars'. En studie öfver ett fall af somnambulism och 'talande med tungor' osignerad översättning ur *des Indes sur la planète Mars* i *Efteråt* 1901, s. 87–95, s. 87.

⁹⁷ Sanner 2009, s. 170, 169.

⁹⁸ Sanner 2009, s. 189.

Spiritism och kvinnlighet

Kvinnor fick snabbt en särställning inom spiritismen. Rörelsens anhängare ansåg att kvinnor var mer effektiva än män att kunna lära sig och utöva de tekniker som krävdes för att kommunicera med andarna. Dessa speciellt begåvade människor blev titulerade *medium*.⁹⁹ Förhållningssättet till medium var dock utåt helt jämställt: alla individer med rätt sinnelag, oberoende av kön, klass, ålder med mera hade potential att axla medieskapet.¹⁰⁰

Slutet av 1800-talet var också en tidsperiod då den medicinska vetenskapen gjorde stora framsteg.¹⁰¹ Biologiska sjukdomar fick diagnoser, men också psykologiska åkommor kom under vetenskapens lupp, som den för tiden nya, och svepande, benämningen ”hysteri”.¹⁰² Symptomen för hysteri innebar bland annat att ”Patienten förlorar sitt vanliga ansiktsuttryck, som ersätts av ett tomt stirrande” eller ”får konvulsioner i lemmarna: förvrider kroppen våldsamt”.¹⁰³ Steget till mediers och andra övernaturligt känsliga personers beteende när de kom i kontakt med andar och andra fenomen är inte långt från denna beskrivning. Den vanliga vetenskapen länkade samman medial trans med fysiska symptom som epilepsi eller andra ofrivilliga rörelser.¹⁰⁴ I den brittiska sekelskifteskontexten sattes många gånger likhetstecken mellan patienter som blivit diagnostiserade med hysteri och att vara ett medium.¹⁰⁵

Inom den brittiska spiritismens rasbiologiska vridning var det inte ovanligt att de själva blev anklagade för ”degeneration” av den vanliga medicinska diskursen.¹⁰⁶ Den vanliga vetenskapen satte stämpeln ”atavism” på spiritisterna. Det innebar att deras religiösa uttryck var en rest från mer primitiva delar av mänsklighetens utveckling.¹⁰⁷ Det både bekräftade, och krockade, med spiritismens egen fascination, och aversion, mot ”primitivitet”. Det här kom inom spiritismen till uttryck som ”den ädle vilden” som ställdes mot hur den moderne människan degenererats av civilisation.¹⁰⁸ Resultatet av detta blev en kamp om rätten att få definiera den medicinska diskursen. Den ena förklaringsmodellen kom från den etablerade medicinska vetenskapen och den andra förklaringsmodellen från spiritistiskt håll.¹⁰⁹

⁹⁹ Owen 2004[1989], s. 5.

¹⁰⁰ Monroe 2008, s. 136.

¹⁰¹ Johannisson, Karin, *Den mörka kontinenten: kvinnan, medicinen och fin-de-siècle*, Stockholm: Norstedt, 1994, s. 25.

¹⁰² Johannisson benämner åren mellan 1870 fram till första världskriget som ”hysterins guldålder”, vilket sammanfaller med den studerade tidsperioden. Johannisson 1994, s. 156.

¹⁰³ Johannisson 1994, s. 157.

¹⁰⁴ Owen 2004[1989], s. 143.

¹⁰⁵ Owen 2004[1989], s. 139.

¹⁰⁶ Ferguson 2012 s. 63.

¹⁰⁷ Ferguson 2012, s. 65.

¹⁰⁸ Ferguson 2012, s. 66-68.

¹⁰⁹ Owen 2004[1989], s. 140.

Bilden av ”dåren” skiftade också under 1800-talet från manlig till kvinnlig.¹¹⁰ Gränserna för den medicinska vetenskapen och spiritismens egna vetenskapliga anspråk är ibland svåra att sätta. Ett av instrumenten inom medicin för undersökning av hysteri var hypnos.¹¹¹ Som nämnt ovan var inte den psykiska vetenskapen eller mesmerismen främmande för användning av hypnos. Tvärtom var det en av grundpelarna för deras undersökning. Anklagelserna om sinnessjukdom var för spiritismen tveeggat: det blev både en garant och en förklaring av en andlig verklighet, men också belastande när anklagelserna haglade från etablerat medicinskt håll.¹¹² Ett av försöken att navigera en mellanväg genom detta kom från den italienske vetenskapsmannen och spiritisten Cesare Lombroso. Han menade att kriminella och sinnessjuka människor var nödvändiga för ett samhälle: deras andliga känslighet hade stor potential. Omgivningen behövde däremot hålla deras outvecklade förnuft i schack för att inte lägga samhället i ruiner.¹¹³

Gränlandet mellan skönlitteratur, religion och vetenskap

Vittnesmålen i *Efteråt* tycks vid första anblick befinna sig i skräckgenren av litteratur. De spökhistorier som fanns inom den litterära världen handlade ofta om hemsökta platser som spökslott och platsbundna andar som ”vita frun”.¹¹⁴ Det är också teman och gestalter som återkommer inom den spiritistiska litteraturen, men med ett sanningsanspråk snarare än ett litterärt syfte.¹¹⁵ Mattias Fyhr definierar i sin bok *Svensk skräcklitteratur: från medeltid till 1850-talet 1 Bårtecken över jordens likrum* (2017) begreppet *skräck* som något ”onaturligt” när det blir ställt mot människan. Skräck är ”något som bryter mot den mänskliga ordningen”.¹¹⁶ Den här definitionen passar på ett sätt in i vittnesmålen, och på ett annat sätt inte.

Gränserna för vad som är fiktion och vad som var religion var kring sekelskiftet flytande. En författare som suddar ut gränserna mellan dem var författaren H P Lovecraft. Hans texter

¹¹⁰ Johannisson menar att det uppstod en kult kring ”det kvinnliga vansinnet” under romantiken, med exempel som Hamlets Ofelia eller Charlotte Brontës Jane Eyre. Johannisson 1994, s. 168.

¹¹¹ Johannisson 1994, s. 158.

¹¹² Ferguson 2012, s. 79.

¹¹³ Lombrosos något paradoxala resonemang återknyter till de idéer inom spiritismen som ibland tycks motsäga sig själva. Ferguson 2012, s. 165.

¹¹⁴ Hemsökta slott syns i romantikens tidiga skräckballader, bland annat hos Erik Johan Stagnelius (1793–1823) *Riddartornet. Sorgspel* (1821–23). Spökhus och vita frun finns kvar som tema i skräcklitteraturen även under senare delen av 1800-talet, sekelskiftet och in på tidigt 1900-tal. Fyhr, Mattias, *Svensk skräcklitteratur: Bårtecken över jordens likrum*, Lund: Ellerströms, 2017, s. 131–134, Fyhr 2022, s. 103–104.

¹¹⁵ Exempelvis finns det här ”den psykologiska undersökaren i en roman av HG Wijks *Sannfärdiga* spökhistorier om en psykologisk forskare som löser problem med hemsökta platser. Det är en gestalt som återkommer flera gånger i texterna i *Efteråt*. Andra gestalter och teman som återkommer nedan är vita frun, spökslott och spöktåg, Fyhr 2022, s. 104.

¹¹⁶ Fyhr 2017, s. 20–21.

har ”både [...] betraktats som skönlitteratur och bärare av äkta ockult sanning”.¹¹⁷ Lovecraft tar sina fenomen och för in dem i den naturvetenskapliga diskursen.¹¹⁸ Gränsen mellan Lovecrafts litteratur och det religiösa blev ytterligare uppluckrad efter hans död, då läsare omsatte hans litteratur i ockult praktik.¹¹⁹ Arthur Conan Doyle var övertygad spiritist och skrev förutom sina romaner om Sherlock Holmes även litteratur i skräckgenren.¹²⁰ Conan Doyle och Lovecraft var alltså två författare där vetenskap och ockultism korsar varandras gränser och där Lovecraft beskriver övernaturliga fenomen, där ”det ockulta är betraktat som grundat i okända naturlagar”.¹²¹

Viktor Rydberg är en svensk författare vars litteratur låg i detta gränsland och han ställde sig delvis positiv till spiritismen. Hans filosofi går snarare ut på att det inom människan finns en andlig värld, snarare än en extern andevärld som inom spiritismen.¹²² Magnetism och mesmerism är hos Rydberg viktiga delar för att låsa upp människans inre potential och en gåta som ligger inom vetenskapens fält att någon gång svara på.¹²³ Inom den svenska spiritismen bidrog bland annat Mary Karadja till den spiritistiska skönlitteraturen där hon sökte, med hjälp av andevärlden, förmedla spiritismens budskap.¹²⁴ Mary Karadja var en tongivande röst inom den svenska spiritismen och en frekvent skribent av texter i *Efteråt*.

Det vetenskapliga anspråket som man kan finna i Rydbergs texter förekommer också inom den spiritistiska litteraturen, fast i en något annorlunda form. Spiritismens författare sökte att distansera sig från den typ av känsloreaktion som romantiskt påverkad skönlitteratur om spöken och andar ville väcka. Andehypotesens anhängare ville nu koppla dessa samman med äkthet och realism: ”In Spiritualist fiction, the ghost would, by becoming real(ist), reverse an abjectification process initiated at least half a century earlier, bringing death back into the fold of human experience”. Genom att göra döden mindre spektakulär som man upplevde att den romantiska litteraturen olyckligtvis gjort, skulle den bli mer hanterbar för människan.¹²⁵

Inom den spiritistiska litteraturen finns en typ av genre av böcker kallad ”the afterlife novel” vilket är skildringen av livet bortom döden. En av dessa böcker, *Scenes in the Spirit World* av Hudson Tuttle från år 1855, handlar om två andars utveckling efter döden. Det som

¹¹⁷ Fyhr, Mattias, *Död men drömmande: H P Lovecraft och den magiska modernismen*, Lund: Ellerströms 2006, s. 29.

¹¹⁸ Fyhr 2006, s. 167.

¹¹⁹ Fyhr 2006, s. 133.

¹²⁰ Faxneld, Per, ”Mäktiga runors hemlighet dolde jag här: Esoterism i den svenska litteraturen”, ur: *Det esoteriska Sverige*, red. Kurt Almqvist, Stockholm: Bokförlaget Stolpe (under tryckning), 2023b, s. 7.

¹²¹ Fyhr 2006, s. 168, 165.

¹²² Sanner 2009, s. 80.

¹²³ Här används romanen *Singoalla* (1857) av Viktor Rydberg som exempel. Fyhr 2022, s. 34.

¹²⁴ Faxneld 2023b, s. 8.

¹²⁵ Ferguson 2012, s. 173–174.

präglar den här romanen, och andra spiritistiska romaner, är den kontinuerliga utvecklingen uppåt. ”The spiritual trajectory eliminated the conflict and uncertainty [...] crucial to the suspense of classical underworld narratives”.¹²⁶ Strävan efter realism i den spiritistiska litteraturen var något som fick kritik av den litterära samtiden. Oscar Wilde kallade romanerna tråkiga och deprimerande.¹²⁷ Med den spiritistiska litteraturen hamnar man åter i gränslandet mellan religion och litteratur där författarna menade att man skildrade en faktiskt existerande verklighet bortom den fysiska.

Texterna i *Efteråt*, oavsett var de kommer från, har förhållningssättet av att förklara andarnas förekomst som en naturlig del av världen genom att beskriva dem och andra övernaturliga fenomen på ett realistiskt sätt, snarare än på ett fantasifullt. Sett till Mattias Fyhirs definition av att skräck är något ”onaturligt” rimmar det illa med hur det är tänkt att läsare ska uppleva de spiritistiska vittnesmålen: de söker skildra en värld som är lika naturlig som den fysiska. På samma gång passar Fyhirs definition väl in på texterna i *Efteråt*. Texterna där andar har blivit utsatta för brott i livet och vill ställa något till rätta genom de levande är många, och känslan av skräck ligger nära. Om skräck, enligt Fyhirs definition, i sin mest grundläggande form är rädslan för döden, eller en onaturlig död, skapar detta en friktion med det spiritistiska förhållningssättet till döden. Döden är hos spiritismen bara ett första steg på en lång utvecklingsprocess och inte något människor bör rädas. Den känsla av skräck som finns strax under ytan i *Efteråts* texter kanske beror på att känslan för döden för många läsare är svår att skaka av sig, trots spiritismens ambition att göra den till en trivial del av den mänskliga upplevelsen.

Disposition

Uppsatsens frågeställning besvaras i en serie undersökningskapitel vars disposition följer nedan. Det första undersökningskapitlet, kapitel två, listar troperna som finns i *Efteråts* fikionaliserade vittnesmål. Det är de aktörer som samspelar med varandra, på olika typer av arenor med ett övergripande narrativ som styr vittnesmålet. Likt spelpjäserna på ett bräde och dess styrande berättelse är det här kapitlets funktion att ge läsaren kännedom om troperna och skapa en grund för hur de kan komma att samspela. Det här kapitlet bör ses som förberedande för de kapitel som komma skall när troperna sätts i relation till varandra och maktdynamiken demonstreras.

¹²⁶ Ferguson 2012, s. 97.

¹²⁷ Ferguson 2012, s. 180.

I kapitel tre hamnar relationen mellan subjekt och objekt i fokus. De fikionaliserade vittnesmålen blir föremål för Luce Irigarays genusteoretiska ramverk. De fikionaliserade vittnesmålen har en maktdynamik mellan en dominerande (manlig) subjeksroll och en underordnad (kvinnlig) objektsroll. Men eftersom vittnesmålen berör andevärlden, övernaturliga fenomen och fantastiska förmågor bedrar skenet i den här till synes binära relationen.

I det fjärde kapitlet är Ann Cvetkovichs queerteoretiska begrepp *receptivitet* gällande. När man i tidigare forskning har studerat relationen mellan människor och en andevärld inom spiritismen har förståelsen visat på en mänsklig aktör som passivt kanaliserar andarna. Det här kapitlet söker att nyansera den bilden genom att applicera receptivitet i den här relationen. Resultatet är en mänsklig aktör som inte bara är ett passivt kärl för andlig agens. Maktdynamiken är alltså inte så enkel som tidigare forskning har påvisat. Begreppet skapar ytterligare destabilisering av subjektskap och väcker frågor kring manligt och kvinnligt under den studerade tidsperioden.

I det femte och sista undersökningskapitlet faller fokus på vittnesmålen spelplaner: arenorna. Här används Michel Foucaults begrepp *heterotopi*. Begreppet visar på rollen som de olika rummen inom spiritismen spelade i sin samtid. Genom att applicera de heterotopiska grundsatserna visas maktdynamiken mellan den spiritistiska rörelsen och det omgivande samhället. Grundsatserna visar också, förutom att spegla det omgivande samhället, vilka funktioner rummen spelade för den spiritistiska rörelsen, hur de var konfigurerade och vad som erbjöds. Uppsatsen avslutas med ett sammanfattningskapitel och en populärvetenskaplig sammanfattning.

2. Vittnesmålen troper: Aktörer, arenor och narrativ

”Zola har sagt: ’Om det finnes en Gud, skall nog vetenskapen upptäcka honom!’”

–”Fotografi och mystik” osignerad översättning i *Efteråt* 1895, s. 24.

Aktörer

För att maktdynamik ska kunna synliggöras i den här studien måste det finnas aktörer som samspelar med varandra och interagerar med varandra i olika mönster. Det här kapitlet berör

uppsatsens första fråga: ”Vilka troper, i form av aktörer, arenor och narrativ, återkommer i vittnesmålen?”. Under min läsning av de fiktonaliserade vittnesmålen har tre sådana aktörer visat sig. Dessa är *undersökaren*, *mediet* och *tröskelpersonen*. Dessa aktörer är inte statiska i vittnesmålen utan det sker en överlappning över gränserna: en undersökare kan samtidigt vara ett medium eller en tröskelperson, och så vidare. Undersökaren är en av de mest centrala figurerna som återkommer, oavsett vilken undergenre som vittnesmålet tillhör. Han, för det är oftast en han, antar rollen av den person som undersöker övernaturliga fenomen, oavsett om det är en individs förmågor eller en plats där mystiska ljud hörs. Han tar sig an övernaturligheterna med ett öppet sinne och förklarar det som ingen annan kan förklara. Undersökaren behöver inte vara namngiven, men några av spiritismens mest kända personer, exempelvis William Stead, räknas som sådana aktörer.¹²⁸ Mattias Fyhr visar att gränsen mellan en litterär- och en religiös spökhistoria kan vara suddig, och att undersökaren både existerar i den litterära världen och i den materiella. Exempelvis är protagonisten i H.G. Wijks *Sannfärdiga spökhistorier* en ”psykologisk forskare” som löser mysterium i hemsökta hus.¹²⁹

Den manlige undersökaren behöver inte vara en man: det finns undantag. Ett av de undantag som bryter mönstret är i historien ”Ett fall af epilepsi”, taget från mediet Adelma von Vays memoarer. Von Vay är både ett medium och en undersökare som hjälper till att läka olika former av åkommor.¹³⁰ Det är ett exempel på att troperna ibland överlappar varandra. Diskursivt skvallrar till och med avsaknaden av undersökaren om hans trop, eftersom vittnesmålets upphov lämnas som ett mysterium.¹³¹

Ibland är undersökaren berättelsens antagonist och antar rollen av en skeptiker. Den skeptiske undersökaren går in med en attityd av, i bästa fall, försiktig skepsis eller, i värsta fall, löje.¹³² Att inte ta andevärlden på allvar kan leda till allvarliga konsekvenser: kanske till finansiella svårigheter eller rent av att människor dör.¹³³ Men den skeptiske undersökarens

¹²⁸ ”Ett experiment i telepati” osignerad översättning ur *Westminister Gazette* i *Efteråt* 1899, s. 109–111, ”En förutsägelse om mordnatten i Belgrad” osignerad ur *Dagens Nyheter* i *Efteråt* 1903, s. 123–127, ”Lyckad tankeöfverföring mellan London och Nottingham” osignerad översättning ur *Light* i *Efteråt* 1903, s. 166–167, ”Ett märkvärdigt fall av dubbelgångeri” översättning signerad A..e ur *Borderland* i *Efteråt* 1896, s. 93–95.

¹²⁹ Fyhr 2022, s. 103–104.

¹³⁰ ”Ett fall af epilepsi” osignerad översättning ur *Studien über die Geisterwelt* i *Efteråt* 1896, s. 7–14.

¹³¹ ”Det larmande spöket i slottet Leignitz” osignerad översättning ur *The Shadows around us* i *Efteråt* 1899, s. 187–191, ”Spökerierna i Södra Finnsånga” osignerad ur *Svenska Morgonbladet* i *Efteråt* 1900, s. 158–159, ”En mystisk historia” osignerad i *Efteråt* 1904, s. 47–48, ”Ett spökhus i Småland” osignerad ur D. N. i *Efteråt* 1904, s. 191–192, ”En mystisk fotografi” osignerad översättning ur *L'Écho Merveilleux* i *Efteråt* 1905, s. 90–92.

¹³² En av de medverkande, Arne Borg, ikläder sig båda rollerna under en seans med Mrs d'Esparance: ”[d]et föreföll mig plötsligt så löjligt, så dårhusmessigt, att sitta så där i ett vanligt hem [...] och vänta på andebesök från andra sidan grafven”. ”Materialisationsfenomen i Kristiania” osignerad översättning ur *Hver 8 dag* i *Efteråt* 1900, s. 148–156, s. 149.

¹³³ ”Ett bevisande andemeddelanden” osignerad översättning ur *Light* i *Efteråt* 1900, s. 142–144, ”Några märkvärdiga fall av klärvoajans” signerad S. H. översättning ur *Morgendaemringen* i *Efteråt* 1910, s. 6–9, s. 9.

initialt trånga syn är ingen match för spiritismens verklighet: om och om igen omvänds de i slutändan. Exempelvis kanske vederbörande bevittnar en seans och får se saker som rubbar den skeptiska världsbilden. I berättelsen ”En skeptikers omvändelse” omvänds en journalist efter att tidigare endast känt förakt mot spiritismen. Det visar sig att han själv har latent mediala förmågor.¹³⁴ Ibland omvänds en skeptisk vetenskapsman och blir en av spiritismens viktigaste förkämpar. En av dessa var vetenskapsmannen Cesare Lombroso, som efter sina studier av mediet Eusapia Paladino bekände sig till spiritismen.¹³⁵

Jag väljer att se skeptikers omvändelse i vittnesmålen som en typ av initiationsrit. Som religionshistorikern C. J. Bleeker uttrycker det: ”Initiation presupposes a religious secret, which is only known to the initiated.”¹³⁶ Genom att skeptikern omvänds erhåller man en ny kunskap om världen. Det är hemlig kunskap som bara kan erhållas genom att man själv bevittnar det. Bleeker listar olika typer av initiation, varav en av punkterna är ”the initiation into a closed society which possesses an esoteric truth, sometimes in the form of a secret doctrine”.¹³⁷ Det som skiljer skeptikers initiation från andra typer av initiationsriter är att den kan ske slumpartat. Det är inte en kontrollerad initiation utan den hemliga doktrinen skeptikern blir inskolad i är ofrivillig: vare sig skeptikern vill eller ej kommer hen att se på världen på ett nytt sätt. Religionshistorikern Henrik Bogdan har i sin avhandling *From Darkness to Light: Western Esoteric Rituals of Initiation* (2004) studerat hemliga sällsks inträdesritualer, däribland frimurarna, Hermetic Order of the Golden Dawn och Wicca. Spiritismen kan inte räknas som ett hemligt sällskap på samma sätt som dessa rörelser: det fanns ingen central organisation, än mindre ett hierarkiskt gradsystem som medlemmar avancerade i. Trots det finns det paralleller till de här organisationernas initiationer och den typ som finns inom spiritismen. De hemliga sällskapen erbjuder aspirerande människor en hemlig kunskap om världen som bara kan erhållas genom ett inträde i gruppen.¹³⁸ På samma sätt erbjuds spiritistiska anhängare ett nytt sätt att se på världen. Detta blir tydligast inom seansrummets arena, vilket följer nedan.

En annan viktig aktör i vittnesmålen är en individ jag har namngett ”tröskelpersonen”. Det är en person, som på olika sätt har närmat sig den skiljelinje som avgränsar den materiella världen från andevärlden. Den spiritistiska definitionen av ett medium skiftar i *Efteråt*s texter.

¹³⁴ ”En skeptikers omvändelse” osignerad översättning ur *Light* i *Efteråt* 1900, s. 169–174, s. 172.

¹³⁵ ”Professor Lombroso hyllar spiritismen” osignerad översättning ur *The Grand Magazine* i *Efteråt* 1907, s. 77–78.

¹³⁶ Bleeker, C. J., ”Some Introductory Remarks on the Significance of Initiation”, i: *Initiation: contributions to the theme of the study-conference of the International association for the history of religions held at Strasburg, September 17th to 22nd 1964*, Leiden: Brill, 1965, s. 16.

¹³⁷ Bleeker 1965, s. 19.

¹³⁸ Bogdan, Henrik, *From Darkness to Light: Western Esoteric Rituals of Initiation*, diss. Göteborg: Göteborgs universitet, 2003, s. 49.

Ibland är den likvärdig med den jag gör av tröskelpersonen.¹³⁹ I andra fall är det något man tränar sig till.¹⁴⁰ Jag gör en distinktion mellan dessa två aktörer. Det som skiljer dem två är att ett medium förevisar sina förmågor under mer kontrollerade former: en seans eller ett experiment. Vidare, enligt min definition, är ett medium mer bevandrad i tekniker och kunskap om andevärlden, vilket inte en tröskelperson behöver vara. Båda är givetvis känsliga för övernaturliga fenomen, men ett medium har genomgått träning som tröskelpersonen saknar. Den otränade tröskelpersonen riskerar att utsättas för negativ påverkan av lägre andar¹⁴¹ för att de är oförmögna att sälla i alla intryck de tar in från andevärlden.¹⁴² Ett exempel på detta är i berättelsen ”Ett nytt medium” I denna visar sig en flicka ha mediala förmågor, men på grund av sin unga ålder blir hon också ansatt av onda andar som hon inte vet hur hon ska hantera.¹⁴³ Hon benämns som medium i texten, men jag väljer i stället att kategorisera henne enligt definitionen av en tröskelperson. Alex Owens definition är något liknande min, men hon gör i stället uppdelningen mellan medium och mediumska: ”Mediums might be made in heaven but mediumship, the combination of gift and craft, required careful preparation under a skilled and benevolent eye”.¹⁴⁴ Jag väljer att bredda definitionen till två aktörer eftersom vittnesmålen i *Efteråt* visar på exempel med personer som inte kallas medium men ändå har, eller erhåller, övernaturlig känslighet.

Tröskelpersonen är en flyktig figur: hen är ibland vittne, ibland undersökare och ibland den som blir undersökt. En tröskelperson behöver inte ens vara en person, utan kan i vissa fall också vara ett djur.¹⁴⁵ I det senare fallet har tröskelvärelsen medfödda förmågor att se bortom den materiella världen, i likhet med vissa människor. Att vissa människor var känsligare för andevärlden var en föreställning som var vedertagen inom spiritismen.¹⁴⁶ I historien ”Bridget”

¹³⁹ I texten benämns en ung kvinna som medium, med mediala förmågor, utan att direkt ha fått någon träning i vad det innebär. ”Rev. Dr Savages vittnesbörd” osignerad översättning ur *Ainslees magazine* av i *Efteråt* 1902, s. 119–123, s. 120.

¹⁴⁰ I denna berättelse blir en kvinna utbildad till materialisationsmedium. ”Andar som tandläkare” osignerad översättning ur *Light* i *Efteråt* 1902, s. 154–156, s. 155.

¹⁴¹ En lägre ande är en outvecklad ande, som kanske inte vet att den är död eller drivs av samma själviska impulser som styrde den i livet: ”De uppkomma ur människans lägre natur [...] De dragas till sådana människor, hvilkas begär öfverensstämmer med deras natur”, ”Gastkramning” signerad D:r –rs– *Efteråt* 1909, s. 97–117, s. 103.

¹⁴² ”Några ord till oerfarna medier” osignerad översättning ur *Homes and work in the future of life* av i *Efteråt* 1894, s. 169–170, ”Ett nytt medium” signerad Fru C-D-H till *Efteråt* 1895, s. 95–96, ”Talande med tungor” signerad O. A. B. i *Efteråt* 1900, s. 178–181.

¹⁴³ *Efteråt* 1895, s. 95.

¹⁴⁴ Owen 2004[1989], s. 44.

¹⁴⁵ ”Drinkaren” osignerad översättning ur *Light* i *Efteråt* 1891, s. 77–78, s. 77, ”Räddad genom en hund” osignerad översättning ur *Banner of Light* i *Efteråt* 1893, s. 188–191, ”Supernormala förmögenheter inom djurvärlden” osignerad översättning ur *Psychische Studien* i *Efteråt* 1901, s. 126–128, ”Var hunden klärvoajant?” osignerad i *Efteråt* 1903, s. 62–63.

¹⁴⁶ Owen 2004[1989], s. 5.

är en ung kvinna så känslig för andevärlden att hon går runt i ett kontinuerligt transtillstånd.¹⁴⁷ Hon är inte ett tränat medium och kan beskrivas som en öppen slussport mot andevärlden, på gott och ont. När män är tröskelpersoner som visar på känslighet beskrivs de, för sekelskiftet, med attribut som vid sekelskiftet förknippas med kvinnlighet: känslighet, nervositet och klena till hälsan. Ett exempel återfinns i ”Den svarta hunden”: ”Jag märkte nu hur nervös och känslig han var [...] [jag] kallade honom aldrig ’spöket’, det öknamn, som man givit honom.”¹⁴⁸

Det kan vara svårt att tolka vad som egentligen menas med medfödda förmågor. Ett helande medium, Père Jourdain, säger sig en dag när han arbetade som dikesgravare ha hört en röst som menade att han egentligen var ämnad till ett högre kall: att hjälpa sjuka människor.¹⁴⁹ Är det här en medfödd känslighet eller är det något som en dag drabbar just honom? En annan man har förmågor att se in i framtiden, vilket han säger sig ha ärvt från sin far.¹⁵⁰ Om han blir avbruten under sessionerna när han skådar in i framtiden får det fysiska konsekvenser: mannen blir illamående och får huvudvärk. Människor som är medfött känsliga uppvisar detta i ung ålder. Exemplet på barn som naturliga tröskelpersoner är många.¹⁵¹ En flicka har talat obegripligt under hela sin uppväxt vilket senare i livet visar sig vara en afrikansk dialekt som hon ovetande har kanaliserat. I samma exempel berättar skribenten om en pojke i USA som talat arabiska utan att ha någon kunskap om detta.¹⁵²

I vissa fall kan en person erhålla förmågor via en annan person, oftast i ett äktenskap. Här finns till exempel en insändare från en man som berättar att han och hans fru kommunicerar via telepati. Hustrun beskrivs ha ”vacklande hälsa”, men inget tyder på att även mannen lider av det.¹⁵³ Ett annat exempel är ett vittnesmål av en präst som förlorat sin hustru. Efter att ha varit på en seans utvecklar han själv mediala förmågor med hustruns hjälp.¹⁵⁴ Hustrun har redan gått över tröskeln och hjälper honom att närma sig den från andra sidan. Här finns det två möjliga tolkningar man kan göra. Antingen kan man säga att förmågorna ”smittas” från den ena till den andra. Egentligen är hustrun i båda exemplen den verkligt känsliga personen och genom deras

¹⁴⁷ ”Bridget” översättning signerad M. v. B. ur *Occult Review*, i *Efteråt* 1908, s. 25–27, s. 25.

¹⁴⁸ ”Den svarta hunden” osignerad ur *Stockholms-Bladet* i *Efteråt* 1905, s. 171–176, s. 172.

¹⁴⁹ ”Père Jourdain, den inspirerade helbrägdagöraren i Paris” osignerad översättning ur *Light* i *Efteråt* 1897, s. 93–96, s. 94.

¹⁵⁰ ”En visionär” osignerad översättning ur *Psychische Studien* i *Efteråt* 1902, s. 57–58, s. 57.

¹⁵¹ ”Från det hemlighetsfullas värld” osignerad ur *Dagens Nyheter* i *Efteråt* 1893, s. 62–63, ”Grafhvalvet i Ahrensburg” osignerad översättning ur *The Shadows around us* signerad Arthur Morrison i *Efteråt* 1898, s. 154–159, ”N:o 15 St. Swithins Lane” osignerad översättning ur *The Shadows around us* i *Efteråt* 1899, s. 40–45, *Efteråt* 1904, s. 47–48 ”En gosse, som förstår djurens språk” osignerad översättning ur *Morgendæmringen* i *Efteråt* 1912, s. 118–119.

¹⁵² *Efteråt* 1900, s. 181.

¹⁵³ ”Familje-telepati” osignerad översättning ur *Light* i *Efteråt* 1897, s. 13.

¹⁵⁴ ”Prester i dilemma” osignerad översättning ur *Light* i *Efteråt* 1894, s. 172–175, s. 174–175.

giftermål erhåller mannen hennes förmågor. En annan tolkning är att deras äktenskap tillsammans framkallar förmågor hos dem båda.¹⁵⁵ När tröskelpersonen tar steget över och uppvisar övernaturliga förmågor har det också paralleller till en av punkterna för initiationsriter: ”the initiation into an office, which requires certain personal qualities or extraordinary knowledge, such as the function of the shaman, the king or the prophet”.¹⁵⁶ I likhet med initiationen som skeptikern genomgår sker den här initiationen inte under en kontrollerad form, utan spontant. Den här plötsliga initiationen kan för tröskelpersonen leda in i en ny roll: att bli ett medium.

För att en seans ens ska kunna vara möjlig kräver det ett medium. Utan ett medium finns ingen seans: hen är själva motorn som gör seansen möjlig. Medium kommer i flera former: ”materialisationsmedium”, ”transmedium”, ”apportmedium”, ”skrivande medium” och ”musikmedium”. De här olika sorterna av medium kan överlappa varandra. Ett medium som kallas materialisationsmedium kan både utöva sina förmågor i ett transtillstånd eller i ett vaket tillstånd.¹⁵⁷

Den vanligaste formen av medium är ett transmedium. Det innebär att man kanaliserar andarna i ett tillstånd av trans.¹⁵⁸ Ett transmedium har ofta en speciell andlig ledsagare som hjälper mediet att utvecklas och stöder seanserna.¹⁵⁹ Det är en ande som är bunden till mediet och hjälper hen att utvecklas och vice versa. Ett exempel på hur ett transmedium utövar sina förmågor, och arbetar i tandem med sin andlige ledare, visas i berättelsen ”Ett puritanskt spöke”. I denna berättelse kanaliserar mediet både sin andlige ledare och en outvecklad ande efter en puritansk man som inte vet att han är död. Efter viss bearbetning lyckas de tillsammans få anden att inse sin situation och denna blir fri.¹⁶⁰ När ett medium går in i ett transtillstånd är

¹⁵⁵ Här finns paralleller till Swedenborgs resonemang om att andlig utveckling sker i äktenskapet. Dunér 2004, s. 457–458.

¹⁵⁶ Bleeker 1965, s. 19.

¹⁵⁷ ”Materialisationsseanser i Stockholm med mediet fru Abend” osignerad i *Efteråt* 1901, s. 161–164, ”Ett säreget seansfenomen” översättning signerad A.e ur *Annales des Sciences Psychiques* i *Efteråt* 1901, s. 182–185, ”Vägning af en materialiserad ande” osignerad översättning ur *People from the other world* i *Efteråt* 1902, s. 58–59. ”En märklig materialisationsseans” osignerad översättning ur *Light* i *Efteråt* 1902, s. 77–80, ”En teosof på seans” översättning signerad A.e ur *Light* i *Efteråt* 1902, s. 85–87.

¹⁵⁸ ”Mediet Fru Thekla Heine” osignerad översättning ur *Die Übersinnliche Welt* i *Efteråt* 1894, s. 141–143, ”Ett medium, som gick på vattnet” osignerad översättning ur *Neue Spiritualistische Blätter* i *Efteråt* 1894, s. 175–176, ”Spiritismen vinner terräng inom det vetenskapliga lägret” osignerad från ”skilda källor” i *Efteråt* 1895, s. 33–36, ”Rapport öfver experiment, anställda med Eusapia Paladino den 20–29 Sept. 1895 (forts)” osignerad översättning ur *Die Übersinnliche Welt* i *Efteråt* 1896, s. 116–121, ”Intressanta fenomen i Berlin” osignerad i *Efteråt* 1897, s. 78–79.

¹⁵⁹ ”Ett identitetsbevis” osignerad översättning ur *Psychische Studien* i *Efteråt* 1899, s. 93–95, *Efteråt* 1900, s. 169–174, ”Minnen från några seanser i London” signerad L. L. H. i *Efteråt* 1901, s. 18–20. ”En abbé’s vittnesbörd om sina spiritistiska erfarenheter” osignerad översättning ur *Revue du Monde Invisible* i *Efteråt* 1901, s. 160.

¹⁶⁰ ”Ett puritanskt spöke” osignerad översättning ur *Light* i *Efteråt* 1899, s. 78–80, s. 79.

det inte ovanligt att hen erhåller förmågor som inte förekommer i ett normalt tillstånd, exempelvis att kunna spela instrument eller att tala ett främmande språk.¹⁶¹ Det finns ingen ände på de förmågor som är möjliga i ett transtillstånd, något en abbot i berättelsen ”En abbés vittnesbörd om sina spiritistiska erfarenheter” blir varse. Här berättar anden som mediet kanaliserar om dåtid, nutid och framtid, samt varnar för kommande olyckor.¹⁶² Ett transmedium kan ses som den mest grundläggande medieformen. Ett transmedium kan ha flera förmågor ovanpå sin förmåga att kanalisera andarna i sitt transtillstånd, vilket leder in på andra former av medium nedan.

Ett annat vanligt förekommande medium i vittnesmålen är ett så kallat materialisationsmedium. Ett materialisationsmedium är en av de mer spektakulära formerna av medium. Det innebär att man, helt eller delvis, manifesterar andar under seansen.¹⁶³ Det kan också vara dematerialisationer av föremål eller till och med delar av mediet själv.¹⁶⁴ Den här typen av medium var också populär i den brittiska spiritismens tidiga år, från 1850 och framåt, med utövare som Florence Cook och hennes manifesterade ande ”Katie King”.¹⁶⁵ Materialisationsmedium var alltså vanligast i den brittiska ”show-spiritismen”, men förekommer i texterna i *Efteråt* långt efter att denna typ av seanser dalar i popularitet i den anglo-amerikanska spiritismen.¹⁶⁶ Att materialisationsmedium är så pass vanligt i *Efteråt*, och att flera av denna typ av seanser utspelade sig i Sverige anser jag värt att notera, exempelvis materialisationsseanser i Stockholm och Göteborg på 1890-talet.¹⁶⁷ Den svenska spiritismen sägs vara starkt präglad av den franska spiritismen, och det franska seansrummet, men av texterna i *Efteråt* att döma finns även ett stort inflytande från den brittiska spiritismen.

¹⁶¹ *Efteråt* 1900, s. 178–182, ”Ett utomordentligt musikmedium” osignerad översättning ur *Light* i *Efteråt* 1894, s. 89–92, *Efteråt* 1902, s. 154–156, ”En materialisationsseans med mediet F. Foster Craddock” osignerad översättning ur *Lys over Landet* i *Efteråt* 1916, nr. 300, s. 74–77.

¹⁶² *Efteråt* 1901, s. 160.

¹⁶³ ”En materialisationsséance i Stockholm” signerad O. A. Busch i *Efteråt* 1893, s. 33–36, ”W. Crookes’ vittnesbörd om andematerialisationer” osignerad översättning ur *Researches in the phenomena of spiritualism* i *Efteråt* 1893, s. 54–57, ”En séance med mediet M:rs Sawyer i Newyork” översättning signerad Adelaïde ur *Banner of Light* i *Efteråt* 1893, s. 122–123, ”Spiritistiska seancer i Kristiania i maj 1893” översättning signerad Rosenkrantz Johnsen ur *Dagbladet* i *Efteråt* 1893, s. 154–159, ”Materialisation i fullt dagsljus” översättning signerad O. A. B. ur *Die übersinnliche Welt* i *Efteråt* 1894, s. 170–172, ”En Ande-identifiering” signerad Karl N. i *Efteråt* 1896, s. 72–74.

¹⁶⁴ ”Huru förklara dematerialisationsfenomenet?” signerad O. A. B. i *Efteråt* 1895, s. 49–63, ”Ytterligare om materialisationsfenomenet” osignerad översättning ur *Psychische Studien* i *Efteråt* 1895, s. 101–106, ”Ytterligare om materialisationsfenomenet [fortsättning]” osignerad översättning ur *Psychische Studien* i *Efteråt* 1895, s. 120–123.

¹⁶⁵ Owen 2004[1989], s. 52.

¹⁶⁶ Ovan exempel om andematerialisationer av William Crooke är publicerad 1893 i *Efteråt* vilket är 20 år efter att William Crooke utförde sina undersökningar av Florence Cook. Materialisationsseanser bibehöll popularitet utanför den brittiska kontexten in på 1890-talet, bland annat i Sverige. Owen 2004[1989], s. 73.

¹⁶⁷ *Efteråt* 1893, s. 33–36, ”En materialisationsseance i Göteborg” signerad Anna Peyron i *Efteråt* 1896, s. 17–19.

Här är det värt att göra ett kortare avsteg och ytterligare poängtera den påverkan Europas olika spiritistiska varianter hade på den svenska spiritismen. Det gör jag genom att låta två av översättarna av texter träda fram ur skuggorna som *liminal authors*: signaturen ”A. af Z.” eller ”Alma af Zellén” och signaturen ”M. v. B.” eller ”Maria von Bergen”.¹⁶⁸ Om Alma af Zellén är inte mycket känt mer än hennes namn, men faktum är att hon under *Efteråt*s sista utgivningsår är en av de mest frekventa översättarna. Hon översätter främst franska och italienska texter, men också från engelska och tyska.¹⁶⁹ Man får anta att hennes översättningar bidragit till vidden av inflytande från olika spiritistiska varianter, i alla fall under tidigt 1900-tal. Hennes namn skvallrar också om den svenska spiritismens demografi: att många tillhörde ett högre samhällsskikt. Maria von Bergen (1840–1927) var hustru till Carl von Bergen (1838–1897) som var en framträdande person inom den svenska spiritismen och en ihärdig förespråkare av andevärlden och själens dolda krafter.¹⁷⁰ Carl von Bergen var också medlem i Edelweissförbundet.¹⁷¹ Maria von Bergens översättande av texter till *Efteråt* tyder på den nära kopplingen mellan den svenska spiritismen som rörelse och *Efteråt* som tidskrift. I likhet med Alma af Zellén översatte Maria von Bergen texter från franska tidskrifter samt den engelska tidskriften *Light*.¹⁷²

De resterande formerna av medium som förekommer är så kallade apportmedium, skrivande medium, klärvoajanta medium och musikmedium. Ett apportmedium manifesterar olika föremål under seanserna. Till skillnad från materialisationerna är dessa föremål tagna från andra platser i vår värld. Föremålen kan vara blommor, frukter eller snäckor.¹⁷³ Distinktionen mellan apport och materialisation är inte uppenbar. I texten ”Fysiska fenomen” används inte ordet ”apport” trots att ”En massa artiklar såsom solfjädrar, skrikdockor, cymbaler, trumpeter, blommor samt en kritbit visades oss.”. Fenomenet liknar det vid apport, men det troligaste här

¹⁶⁸ ”Fall af besättelse i Kina” signerad Maria von Bergen i *Efteråt* 1912, s. 42–45, s. 42, ”Ett krigsminne från Afrika” översättning signerad Alma af Zellén från tyska i *Efteråt* 1921, s. 12–13, s. 12.

¹⁶⁹ I urval: ”Några spiritistiska seanser” översättning signerad A. af Z. från italienska i *Efteråt* 1919, s. 55–58, s. 55, ”Spiritismen på Island” översättning signerad A. af Z. från engelska i *Efteråt* 1920, s. 51–55, s. 51, ”En uppenbarelse av hertigen av Würtemberg” översättning signerad A. af Z. ur *Annales des Sciences psychiques* i *Efteråt* 1920, s. 125–127, s. 125, ”Besättelse” översättning signerad A. af Z. från franska i *Efteråt* 1922, s. 96–101, s. 96, ”Ett fall av femdubbel personlighetsklyvning” översättning signerad A. af Z. ur *Bulletin de l'Institut Metapsychique International* i *Efteråt* 1921, s. 17–21, s. 21.

¹⁷⁰ Sanner 2009, s. 91–92.

¹⁷¹ Faxneld 2023a, s. 4.

¹⁷² ”Angelika Cottin” översättning signerad M. v. B. ur *Des esprits et de leurs manifestations fluidiques* i *Efteråt* 1905, s. 109–112, *Efteråt* 1908, s. 25–27, ”Kunna lefvande personers andar ’spöka’?” översättning signerad M. v. B. ur *Light* i *Efteråt* 1910, s. 78, ”Sankt Alfons de Lignori” signerad M. v. B. i *Efteråt* 1910, s. 79, ”Gengångare” signerad Maria von Bergen i *Efteråt* 1914, s. 67–70.

¹⁷³ *Efteråt* 1901, s. 87, ”Materia genom materia” osignerad översättning ur *Spiritische Rundschau* i *Efteråt* 1901, s. 174–175, s. 175, ”Genmåle till Docenten Herrlin” signerad Mary Karadja i *Efteråt* 1901, s. 157–159, s. 158, *Efteråt* 1919, s. 56.

är att det handlar om materialiseringar från andevärlden och inte saker som hämtats i vår värld.¹⁷⁴

Det finns två typer av skrivande medium: En kan vara ett medium som använder så kallad ”direkt skrift”: hen får ord att uppträda på en yta utan att något skrivdon varit involverat.¹⁷⁵ Den andra typen är ett medium som använder sig av ”automatisk skrift”. Det är när mediet själv håller i pennan men är omedveten om vad som skrivs.¹⁷⁶ Ibland benämns medium som ”klärvoajanta medium” där emfas läggs vid ett extra ”seende”.¹⁷⁷ Ett av de mest kända klärvoajanta medierna är ”Mr Peters”. Det som karakteriserar ett klärvoajant medium är att de inte kontrolleras av andarna på samma sätt som ett transmedium gör. Mediet Mr Peters tillvägagångssätt är följande:

Han går därpå fram till någon i sällskapet och begär antingen ett föremål, som denna person burit med sig, eller ock tager han dennes hand för att liksom träda i närmare rapport med honom. Så följer en beskrivning vare sig på denna persons lif, yttre eller inre, eller på någon ”ande”, som Mr Peters ser i hans närhet, skildringar ur det förflutna så väl som förutsägelser om framtiden, och allt detta framställt med dramatiskt lif och pointerad detaljrikedom samt prägladt af en utsökt takt och grannlaghet.¹⁷⁸

Det klärvoajante mediet hamnar nära definitionen av tröskelpersonen. Distinktionen dem emellan är att tröskelpersonen saknar kontroll över sina förmågor och sin känslighet, något som inte är fallet med den klärvoajante. Den sista formen av medium, musikmedium, är precis vad det låter som: det är ett medium som kanaliserar andevärlden genom musik.¹⁷⁹

¹⁷⁴ ”Fysiska fenomen” översättning signerad Boadicea ur *Light i Efteråt* 1918, s. 45–46, s. 46.

¹⁷⁵ ”Ett par exempel på ’direkt skrift’” osignerad i *Efteråt* 1891, s. 11–12, ”Hur åstadkommes ’direkt skrift’?” osignerad översättning ur *Inter Ocean i Efteråt* 1899, s. 134–135, ”Tillförlitliga berättelser om direkt skrift” osignerad översättning ur *Light i Efteråt* 1900, s. 31–32, ”Direkt skrift på griffeltavlor” osignerad översättning ur *Banner of Light i Efteråt* 1903, s. 47, ”En ny apparat för direkt skrift” osignerad översättning ur *Psychische Studium i Efteråt* 1906, s. 185–187.

¹⁷⁶ ”Äro clairvoyanternas syner objektiva eller subjektiva?” osignerad översättning ur *Revue Spirite i Efteråt* 1899, s. 72–73, *Efteråt* 1899, s. 93, ”Sir Oliver Lodge offentliggör resultaten af en serie märkliga experiment, som bevisa, att lifvet existerar bortom grafven” signerad S. Brkw. i *Efteråt* 1909, s. 49–57, ”Automatisk skrift mellan griffeltavlor” osignerad översättning ur *Light i Efteråt* 1909, s. 87–89.

¹⁷⁷ ”Bekräftad clairvoyance” osignerad översättning ur *Light i Efteråt* 1895, s. 44–45, *Efteråt* 1899, s. 72, ”En tragedi i London” ur *St. Dagblad* av Mary Karadja i *Efteråt* 1901, s. 79–80, s. 79, ”Var det en slump?” osignerad översättning ur *Die übersinnliche Welt i Efteråt* 1901, s. 153–155, s. 153, ”Seanser med Mr Peters” osignerad i *Efteråt* 1901, s. 177–179, s. 177, ”Han erkände sin villfarelse” signerad O. A. Busch i *Efteråt* 1902, s. 3–5, ”Ett seende med inre syn” osignerad översättning ur *Revue Scientifique et moral du Spiritisme i Efteråt* 1906, s. 79, ”Fallet Nydia” signerad L. W–m. i *Efteråt* 1910, s. 11–13, s. 12, ”Marcello Haugen” osignerad översättning ur *Tidens Tegn i Efteråt* 1913, s. 145–150.

¹⁷⁸ *Efteråt* 1901, s. 178.

¹⁷⁹ *Efteråt* 1894, s. 89–92, ”Ytterligare om musikmediet Mr Shepard” osignerad översättning ur *Light* signerad F. H. W. van Straten i *Efteråt* 1894, s. 120–123, *Efteråt* 1910, s. 11–13.

Arenor

Ovan nämnda aktörer behöver utrymmen för att kunna samverka med varandra: arenor. Arenorna är spelplanen inom vilkas ramar maktdynamik synliggörs. Under läsningen av vittnesmålen har tre arenor tagit form: *seansrummet*, *laboratoriet* och *den hemsökta platsen*. Inom seansrummets förslutna rum upphör de regler som styr den materiella världen: här råder kaos. I seansrummet öppnas en metaforisk dörr till andevärlden. Den här abstrakta dörren representeras av speciell utrustning, ofta ett kabinett. Kabinettet kan vara ett skåp, eller kanske ett avgränsat hörn av rummet med ett förhänge.¹⁸⁰ I kabinettet tar mediet plats och manifesterar sina förmågor. Den här dörren till andevärlden behöver dock inte öppnas genom ett kabinett utan kan ta andra former, exempelvis en låda dit ett medium apporтерar föremål, eller griffeltavlor där ett medium får skrift att uppenbara sig.¹⁸¹ Dörren behöver inte ens vara faktisk utrustning, som i berättelsen ”Märkvärdiga manifestationer inom en privat cirkel”, där föremål under seansen uppenbarar sig på bordet man sitter runt.¹⁸² Det går att se bordet som utrustningen där dörren öppnas, men jag vill snarare argumentera för att hela seansrummet fungerar som dörren här. Sakerna bara råkar uppenbara sig där seansens cirkel är som mest koncentrerad.

Seansrummet har en fernissa av kontroll. Mediet blir undersökt och kontrollåtgärder utförs för att försäkra deltagarna om att det inte förekommer fusk. Det kan innebära att kontrollera mediets rörelseförmåga, att försegla kabinettet på olika sätt, att söka efter gömda föremål eller andra verktyg för bedrägeri.¹⁸³ Kontrollmetoderna fyller både funktionen av att bevittna och bevisa fenomenen som förekommer inom rummets ramar men också av att visa på meningslösheten av dessa åtgärder: bortom tröskeln är alla försök till kontroll fåfänga. Undersökningsåtgärderna både legitimerar och visar att de inte är någon match för vare sig andevärlden eller mediets förmågor.¹⁸⁴

Seansrummet kan ha olika grad av belysning: mörkt eller ljust. Olika sorters medium kan behöva skilda former av belysning.¹⁸⁵ I berättelsen ”Huru förklara dematerialisationsfenomenet?” studeras två seanser. En är med det kvinnliga mediet mrs d'E

¹⁸⁰ *Efteråt* 1893, s. 156, *Efteråt* 1895, s. 103, *Efteråt* 1896, s. 17, *Efteråt* 1896, s. 72, *Efteråt* 1897, s. 78.

¹⁸¹ *Efteråt* 1901, s. 174–175, *Efteråt* 1903, s. 47, *Efteråt* 1906, s. 186.

¹⁸² ”Märkvärdiga manifestationer inom en privat cirkel” översättning signerad H. A. R. ur *The Progressive Thinker* i *Efteråt* 1904, s. 118–121, s. 120.

¹⁸³ ”Professor Lombroso och spiritismen” osignerad ur *Stockholms Dagblad* i *Efteråt* 1891, s. 94–95, ”En materialisations-seance” osignerad översättning ur *Medium* i *Efteråt* 1893, s. 9–11, s. 9, *Efteråt* 1893, s. 34, *Efteråt* 1893, s. 55, *Efteråt* 1893, s. 156, *Efteråt* 1895, s. 103.

¹⁸⁴ Inga av åtgärderna är ett hinder för mediets förmåga att materialisera en mängd andar. *Efteråt* 1893, s. 122.

¹⁸⁵ ”Eusapia Paladino's seancer i Milano inför ett vetenskapligt tribunal” översättning signerad O. A. B. ur *Psychische Studien* i *Efteråt* 1893, s. 65–69, s. 68, *Efteråt* 1895, s. 35, ”Materialisationer i München för sex år sedan” osignerad översättning ur *Die Zukunft* i *Efteråt* 1900, s. 114–127, s. 118, *Efteråt* 1900, s. 149, *Efteråt* 1901, s. 18.

och en är med det manliga mediet Henry Slade, där den förra materialiserar andar och den senare kan få föremål att försvinna och återvända.¹⁸⁶ Under det kvinnliga mediets seans är ”belysningen som vanligt mycket svag”¹⁸⁷ medan det hos Henry Slade är ”på förmiddagen vid klart solsken”.¹⁸⁸ Under en seans med det kända mediet Eusapia Paladino tilltar fenomenen i intensitet ju mörkare seansrummet blir: ”På Eusapias begäran nedskruvades lampan allt mer i samma mån som trancetillståndet tilltog”.¹⁸⁹ På en annan seans där ett medium utövar direkt skrift är det i stället ett ljust seansrum.¹⁹⁰ Materialisationsmedium behöver oftast det mörka, eller dunkla, seansrummet medan skrivande medium kan verka i en ljusare miljö. Mörka seansrum var vanliga i den anglo-amerikanska kontexten där det förekom direkt kontakt med de materialiserade andarna och fenomenen.¹⁹¹

Sett till skeptikerns och tröskelpersonens egna typer av initiationer finns det paralleller i seansrummet till de ritualer som Henrik Bogdan lyfter i sin avhandling. Bogdan listar de olika steg som karaktäriserar en frimurarorders initiationsritual, exempelvis att den inträdande får svara på frågor, ett rituellt återskapande av en viktig symbolisk händelse och svärandet av en ed.¹⁹² Bogdan diskuterar också ritualer som har grunden i frimurarnas rituella former, däribland the Golden Dawns Neophyteritual där en väktare (”Sentinel”) vaktar rummet och förbereder den som ska initieras.¹⁹³ Spiritismen har inga medlemmar som ska inträda i nya grader och seansen är inte en inträdesritual i samma bemärkelse, men jag anser att det finns element av seansen som är ritualiserade på samma sätt. Exempelvis får en deltagare under en seans i uppgift att vara ”mediets väktare” vilket han anser vara ”ett stort privilegium”: en tydlig parallell till ovan nämnda väktarroll.¹⁹⁴ Vidare har de kontrollåtgärder på mediet, där den huvudsakliga anledningen är att skänka legitimitet till seansen, också en mer subtil funktion. Den funktionen är att, i likhet med de hemliga sällskapens ritualer, försluta rummet. På samma sätt fungerar det gradvisa sänkandet av ljuset. Kontrollåtgärderna och sänkandet av belysningen fungerar som passageriter: varje kontroll som utförs för seansen närmare till att öppna porten till andevärlden vidare och vidare. Den här processen är ”den liminala perioden” (”the liminal period”).¹⁹⁵ Den spiritistiska seansens liminala period är nödvändig för att, ironiskt nog, uppnå ett tillstånd som

¹⁸⁶ Mrs d'E är mediet Madame d'Esparance, verksam i Sverige. *Efteråt* 1895, s. 49–63.

¹⁸⁷ *Efteråt* 1895, s. 55.

¹⁸⁸ *Efteråt* 1895, s. 51.

¹⁸⁹ *Efteråt* 1896, s. 117.

¹⁹⁰ *Efteråt* 1900, s. 31.

¹⁹¹ Owen 2004[1989], s. 44.

¹⁹² Bogdan 2003, s. 65.

¹⁹³ Bogdan 2003, s. 181.

¹⁹⁴ *Efteråt* 1920, s. 53.

¹⁹⁵ Bogdan tar här upp frimurarlegenden Hiram Abiff och dennes symboliska död som dramatiseras stegvis under en initiationsrit i frimurarorden. Bogdan 2003, s. 43–44.

i sig kan kallas liminalt där seansrummet och andevärlden har sammanfogats. När den liminala perioden har passerats har seansrummet blivit tröskeln till andevärlden.

Oavsett vilken av de olika sällskapens initiationsritualer man jämför seansen med finns det samma typ av moment av transition som seansens deltagare går igenom. När porten till andevärlden har öppnats har seansens deltagare erhållit ny kunskap om världen. Man skulle kunna säga att skeptikern har gått från att vandra i mörker till att se ljuset i andehypotesen efter att ha genomgått seansrummets initiation.

Laboratoriets arena är kanske den minst särpräglade av alla arenorna. Undersökaren skapar denna arena så fort hen kliver in där. När undersökaren sätter i gång sin aktivitet förvandlas rummet till laboratoriet. Det kan vara ett sjukrum, ett rum med en dödsbädd eller ett rum där det på något annat sätt utförs en undersökning av något övernaturligt.¹⁹⁶ Det behöver inte ens vara ett avgränsat rum inomhus, utan kan vara en fältstudie som i texten ”Slagrutan” där undersökarna gör ett experiment med en slagruta för att finna vatten eller metaller.¹⁹⁷ Laboratoriet kan också innehålla vittnen. Det hela kan ske inför publik som i texten ”Från det psykiska forskningsområdet” där det sker experiment med hypnos med närvarande publik.¹⁹⁸ Förekomsten av en publik gör att gränsen mellan en undersökning under en seans och ett vittnesmål från en psykisk undersökning är diffus. Många gånger har dessa två arenor överlappande former av narrativ och föremål. Teknik förekommer i psykiska undersökningar, framför allt genom fotografi.¹⁹⁹ Inom laboratoriet används en vetenskaplig diskurs för att beskriva övernaturliga fenomen, exempelvis ”tanke-telegrafi” eller genom att man jämför övernaturlig förmåga med röntgensyn.²⁰⁰ Laboratoriet är en heterogen arena, och kan se markant olika ut. Det handlar om vilken typ av experiment som blir utfört, vilken typ av aktörer som finns i rummet och vilken typ av teknik och narrativ som förs med in. Till skillnad från

¹⁹⁶ ”Dödsprocessen” osignerad översättning ur *Great Harmonia* i *Efteråt* 1891, s. 87–90, ”Fotografi och mystik” osignerad översättning ur *Fra de to Verdener* i *Efteråt* 1895, s. 21–24, ”Iakttagelser af en skendöd” osignerad översättning ur *Nineteenth Century Miracles* av Emma Hardinge Britten i *Efteråt* 1895, s. 107–108, ”Dödsprocessen” osignerad översättning ur *Banner of Light* i *Efteråt* 1895, s. 142–143, ”Ett egendomligt fall af hypnotisering” osignerad översättning ur *Light* i *Efteråt* 1899, s. 15–16.

¹⁹⁷ Carl von Linné själv deltar i det här experimentet. ”Slagrutan” osignerad i *Efteråt* 1895, s. 26–28.

¹⁹⁸ ”Från det psykiska forskningsområdet” osignerad översättning ur *Annales des Sciences Psychiques* i *Efteråt* 1899, s. 87–91.

¹⁹⁹ *Efteråt* 1895, s. 21–24, ”Andefotografering: Psykophasmer och Skotografer” översättning ur *The International Psychic Gazette* i *Efteråt* 1913, s. 51–56, ”Om andefotografering” översättning signerad L. W-m ur *Le Matin* i *Efteråt* 1913, s. 113–114, ”Något om andefotografier och medierna i Crewe” översättning signerad L. W-m ur *Light* i *Efteråt* 1920, s. 104–113, ”Andefotografering sedd från den andra sidan” osignerad översättning ur *Light* i *Efteråt* 1921, s. 142–143.

²⁰⁰ ”Tanke-telegrafi i Indien” osignerad översättning ur *Progressive Thinker* signerad Mr C. R. Serugham i *Efteråt* 1907, s. 14–15. ”De talande X-strålarna” osignerad översättning ur *Unica* i *Efteråt* 1918, s. 158–160.

seansrummet är det otvetydigt att det är undersökaren som är på toppen av hierarkin inom laboratoriets gränser.

Den hemsökta platsen är den sista förekommande tropen i vittnesmålen. Denna trop är ofta, men inte alltid, ett spökhuis. Spökhusen rymmer de fenomen vi förknippar med hemsökta hus: underliga ljud, skepnader eller andra syner.²⁰¹ Ibland är det klassiska spöken som ”vita frun” som visar sig som ett dåligt omen.²⁰² Den här arenan är också ett av få ställen som vittnesmålen snuddar vid skräck och gotik: stormar, skelett, ben och andra ruskigheter.²⁰³ Hemligheten som den hemsökta platsen ruvar på behöver spiritismens avslöjande ljus för upprättelse. Ibland räcker det inte ens med den spiritistiske undersökaren och mysteriet lämnas oförklarad.²⁰⁴

Även om den hemsökta platsen allt som oftast utgörs av ett hus eller en gård behöver arenan inte vara på just en sådan plats. Den kan bland annat även vara en enslig tågstation ute i vildmarken, ett hotell eller ett rum i ett slott.²⁰⁵

Narrativ

Berättelserna har narrativa grepp som bidrar till att skapa vittnesmålets etos. Narrativen kan ses som spelreglerna mellan aktörerna på sina olika arenor och genomsyrar respektive vittnesmål. Fyra narrativ har visat sig i vittnesmålen: 1) *traumats narrativ*, 2) *transkulturellt narrativ*, 3) *vetenskapligt och medicinskt narrativ* och 4) *ingivelsens narrativ*. Att förnimma en värld bortom den materiella kan ske genom latent förmågor. Dessa förmågor behöver ibland en knuff för att visa sig: ett trauma. Ett trauma kan ta sig i olika uttryck. Det mest extrema traumat för att en individ ska kunna utföra eller förnimma övernaturliga fenomen är att dö. Texterna erbjuder många exempel på människor som i samband med att de ligger på sin dödsbädd visar

²⁰¹ *Efteråt* 1896, s. 44–46, ”Spökeri” insändare signerad –n–W i *Efteråt* 1898, s. 78–79, ”Spökeriet i Asarum 1844” signerad M. H. i *Efteråt* 1894, s. 77–80, s. 77–79.

²⁰² ”Hvita frun” signerad översättning ur *Politiken* i *Efteråt* 1895, s. 12–13.

²⁰³ Följande texter rymmer hela omfattningen av de inslag av skräck och gotik som finns i hela den undersökta korpusen. Det innebär exempelvis ord som ”benangel”, ”förruttnelse”, ”hemska skratt”. Inslagen är inte vad berättelsen vilar på. ”Ett budskap från andra sidan” signerad översättning från *Fra de to Werdener* av Justinus Kerner i *Efteråt* 1895, s. 88–93, ”Peter den stores vålnad” signerad översättning ur *Light* i *Efteråt* 1897, s. 190–191, *Efteråt* 1898, s. 154–159, ”En spökfotografi” signerad översättning ur *Echo du Merveilleux* signerad commandant Tégrad i *Efteråt* 1902, s. 16.

²⁰⁴ *Efteråt* 1894, s. 79–80, ”William Moir’s hemsökelse” signerad översättning ur *The Shadows around us* i *Efteråt* 1898, s. 104–108, s. 108, ”Fyra andeuppenbarelser” signerad översättning från *Society for Psychic Research* i *Efteråt* 1904, s. 88–92, s. 92, ”Det förhäxade huset” signerad översättning ur *Daily Mail* i *Efteråt* 1903, s. 111–112, s. 112, *Efteråt* 1899, s. 45.

²⁰⁵ ”Spöktåget” signerad i *Efteråt* 1896, s. 74–79, ”Nathalie von Eschstruth berättar” signerad översättning ur *Spiritisten* i *Efteråt* 1903, s. 116–123, *Efteråt* 1920, s. 125–127.

sig för sina nära och kära på stora avstånd.²⁰⁶ Inga Sanner beskriver döden som en av tre vägar in i andevärlden, eller ”det omedvetna”.²⁰⁷ I de fikionaliserade vittnesmålen jag studerat finner jag att det är fler vägar än så som leder in i en okänd andevärld, vilket jag samlat under benämningen *traumats narrativ*.

Det behöver inte gå så långt som att människor dör. Det räcker oftast ”bara” med en svår sjukdom som tar en individ nära tröskeln. Ett av de mest extrema av dessa sjukdomstillstånd är ”skendödhet” där traumat är så nära döden som det är möjligt.²⁰⁸ Ibland behöver det inte ens vara ett fysiskt trauma. Svår sorg, psykisk påfrestning eller ett förhöjt känslomässigt tillstånd kan leda till att en individ låser upp sina förmågor.²⁰⁹ Det fanns en relation mellan att vara känslig för andevärlden och att vara fysiskt känslig: båda sakerna är, som Owen understryker, kopplade till sekelskiftets syn på kvinnlighet.²¹⁰ Traumat behöver inte ens vara knutet till individen själv. En svår storm kan vara tillräckligt för att en individ ska erhålla förmågor att se bortom den materiella världen.²¹¹ Här finns också resans dimension av traumat. Det är under, eller inför, resor som människor har möjlighet att uppleva övernaturliga saker.²¹² Jag gör tolkningen att detta är kopplat till de faror som resan innebär för resenären. Resan är både en fysisk rörelse bort från hemmets trygghet och mot väntande faror. Individen reser bort från livet och närmare döden, på samma sätt som en sjukdom är en resa närmare dödens tröskel. Resan i sig blir traumat. Situationen av att närma sig andevärlden genom traumat är lite av en ”hönan och ägget”-problematik: är det traumat som leder till närmandet, eller leder närmandet till traumat?

Det transkulturella narrativet kan dyka upp lite överallt, oavsett vilken undergenre som texterna tillhör. Att länka sig samman med andevärlden är också att länka sig samman med världens kulturer och världens historia. Att applicera ett transkulturellt narrativ skapar också

²⁰⁶ ”En andehistoria” osignerad översättning ur *Zeitschrift für Spiritismus* i *Efteråt* 1902, s. 104–108, s. 106.

”Från det hemlighetsfullas verld” osignerade översättningar ur olika tidskrifter i *Efteråt* 1894, s. 59–62, ”Hvad var det?” osignerad ur *Göteborgs Handels- och Sjöfartstidning* i *Efteråt* 1894, s. 70–74, s. 71, ”Camille Flammarion och spiritismen” osignerad översättning ur *Psychische Studien* i *Efteråt* 1899, s. 170–172, s. 171.

²⁰⁷ De andra två vägarna är drömmen och seansen. Sanner 2009, s. 212.

²⁰⁸ *Efteråt* 1895, s. 107–108, ”Skendöd” signerad Rich. Erikssen i *Efteråt* 1899, s. 165–169.

²⁰⁹ ”En fjerrskådare för 100 år sedan” osignerad översättning ur *Blicke in das verborgene Leben des Menschengesist* i *Efteråt* 1894, s. 13–14, s. 13, ”En varnande dröm” osignerad i *Efteråt* 1895, s. 41–42, s. 41,

”Egendomlig läkarhjälp” osignerad översättning ur *Morgendæmringen* i *Efteråt* 1902, s. 189–191, s. 190,

”Sanndrömmaren” ur *N. D. A.* i *Efteråt* 1918, s. 14–15, s. 14.

²¹⁰ Owen 2004[1989], s. 6–7.

²¹¹ ”Lokomotivförestans hustru” översättning ur *Illustrated Newspaper* i *Efteråt* 1894, s. 42–45, s. 42, ”Ur det fördolda värld” signerad –r ur *Dagen* i *Efteråt* 1902, s. 43–46, s. 43, *Efteråt* 1902, s. 106, ”Den döde bekänner” osignerad översättning ur *Morgendæmringen* i *Efteråt* 1903, s. 25–28, s. 25, *Efteråt* 1903, s. 117.

²¹² *Efteråt* 1893, s. 28–31, *Efteråt* 1896, s. 173–176, ”Bantåg, räddade genom andevarningar” osignerad översättning ur *Chicago Journal* i *Efteråt* 1908, s. 144, ”Kammarjungfrun” signerad L. H. i *Efteråt* 1913, s. 45–48, ”Arabics’ undergång förutsagd” osignerad översättning ur *Light* i *Efteråt* 1916, s. 123–126.

förklaringsmodeller till folketro och sägner.²¹³ En viktig komponent inom den svenska spiritismen är den som rör frågan om reinkarnation. Det är en skiljelinje mellan den franska spiritismen och den anglo-amerikanska. Den svenska spiritismen var generellt positivt inställd till idén, vilket är något som syns i vittnesmålen där det återfinns ett flertal människor som minns sina tidigare liv.²¹⁴ Det här är ett exempel på ett transkulturellt narrativ. Det är ett steg över de gränser som finns runt traditionell kristendom, in i en annan religion.

En annan vinkel av ett transkulturellt narrativ är att applicera välkända spiritistiska begrepp på en annan kultur eller religion.²¹⁵ Under en ceremoni runt nyår ”bland det inre Afrikas vilda folkstammar” får en engelsman bevittna hur förfäder materialiserar sig ur ”trollkvinnorna”.²¹⁶ Trollkvinnorna likställs av vittnet med medium och själva ceremonin med en seans. Även utan den explicit koloniala tonen i texten framgår det att ceremonin bara är en rudimentär efterliknelse av vad de ”riktiga” spiritistiska seanserna erbjuder. I en annan berättelse är en missionär på resa i Sumatra. Han blir varnad för att invånarna ”när tillfälle erbjöd sig dödade och uppåto de äfven främlingar, och just dessa ansågo de vara särskilt välsmakande”.²¹⁷ Missionären ber inför natten en bön till Gud för beskydd. Dagen efter kommer invånarnas hövding och undrar vad det var för ”tillställning kring din hydda om nätterna” som de varit oförmögna att korsa.²¹⁸ Det här är ett exempel på när det som är upplevt ”primitivt”, som med invånarna i Sumatra, har en nära relation till övernaturlig känslighet. Det blir den motsägelsefulla positionen som spiritismen innebor där man å ena sidan upphöjer andra kulturers och religioners närhet till andlighet, och samtidigt placerar dem hierarkiskt under den vita västvärlden.

Religionsforskaren Kenneth Granholm har i sin text ”The Serpent Rising in the West” (2012) studerat hur Tantra har använts, och modifierats, i esoteriska organisationer som Dragon Rouge och Church of Satan och hur förhållningssättet till ”den exotiske andre” (”the exotic other”) och en ”positiv orientalism” kan se ut. Där den exotiske andre vanligtvis har negativa

²¹³ *Efteråt* 1899, s. 187–191, ”Owike-spöket” signerad En gammal prästman ur *Jämten* signerad i *Efteråt* 1911, s. 112–119, ”Tre telepatiska dödsbud” osignerad översättning ur *Psychische Studien* i *Efteråt* 1903, s. 58–62, ”I syne och varsel” osignerad ur *Vårt Land* osignerad i *Efteråt* 1904, s. 76–79, ”Slagrutan” signerad J. B.–tt ur *Göteborgs Handels- och Sjöfartstidning* i *Efteråt* 1912, s. 22–25.

²¹⁴ ”Barn som minnas sitt förflutna lif” osignerad översättning ur *Le Progrès Spirite* i *Efteråt* 1900, s. 44–46.

²¹⁵ ”Huru man i Abyssinien upptäcker brottslingar” osignerad översättning ur *Light* i *Efteråt* 1904, s. 124–125, ”Spiritismen i japanernas religion” osignerad i *Efteråt* 1905, s. 42–43, ”Madame d’Esperance berättar om några personliga erfarenheter” osignerad översättning ur *Light* i *Efteråt* 1905, s. 49–53, *Efteråt* 1912, s. 42–45, ”Om besättelse och några märkliga fall därav” signerad G. Halfdan Liander i *Efteråt* 1917, s. 72–78.

²¹⁶ ”Materialisations-séance bland Afrikas vildar” osignerad översättning ur *Morgendämringen* i *Efteråt* 1900, s. 47–48.

²¹⁷ ”Missionärens skyddsvakt” osignerad översättning ur *Light* i *Efteråt* 1907, s. 189–190, s. 189.

²¹⁸ *Efteråt* 1907, s. 190.

konnotationer får det genom de esoteriska rörelserna snarare positiva: "the exotic is simply more esoteric".²¹⁹ Genom positiv orientalism blir "the exotic other [...] a lens through which the familiar can be seen in a new light".²²⁰ Den här typen av positiv orientalism finns speglad i vittnesmålen ovan. Det upplevt exotiska, som står långt borta från den kontext som spiritismen verkar i, står i stället närmare en andlig verklighet. Genom den exotiske andre skapas de spiritistiska förklaringsmodellerna som sedan appliceras på världen.

Det transkulturella narrativet kan uttrycka sig mindre dramatiskt än i ovannämnda exempel. Under en seans transporterar ett musikmedium åhörarna genom sina förmågor till "någon religiös ceremoni i ett österländskt tempel, till ära för någon hög gäst eller initierad i de heliga mysterierna".²²¹ Det transkulturella gränskorsandet sker här bara mentalt under seansen. Deltagarna förflyttar sig flyktigt till en fjärran plats i ett upplevt öst och sedan tillbaka. I en annan historia försvinner en sjökaptens spår. Hans fru tar hjälp av sin granne, som beskrivs som "halfblodshindu". Grannen bistår genom att försätta sig i trans och färdas i anden till sjökaptenen och bekräftar sedan att han är i säkerhet.²²² De metoder som grannen använder sig av har motsvarigheter inom spiritismen: seansrummet och transtillståndet.²²³ Detta trots att de enligt berättelsen är hämtade ur hinduismen. Granholm skriver att "a form of orientalism, where the exotic and far away – in space and/or time – is a foundational aspect of Western esoteric discourse".²²⁴ Genom musiken förflyttas musikmediets åhörare till den exotiska platsen långt borta och därmed närmare en andlig värld. Grannen som hjälper till att hitta sjökaptenen har tagit med sig sina hinduiska metoder. Genom linsen av positiv orientalism får de sedan spiritistiska förklaringar: det exotiska blir approprierat.

I en berättelse förs en dialog mellan en kristen företrädare och en företrädare för hinduismen. En präst får under en seans samtala med en hinduisk ande: en lärd man som besitter mycket kunskap. Prästen får veta en mängd saker om andevärldens beskaffenhet och varför andar kommunicerar med de levande. Seansen avslutas med att prästen säger till anden "[m]ycket af hvad Ni säger förefaller mig som välbekanta sanningar. Är det ej sällsamt?".²²⁵ Slutsatsen för prästen är att alla religioner egentligen kokar ned till samma sak. Den etablerade kristendomen är inte på en upphöjd plats, utan bara ett religiöst uttryck bland andra. Idéerna

²¹⁹ Granholm, Kenneth, "The Serpent Rising in the West", i: *Transformation and Transfer of Tantra in Asia and Beyond*, red. Keul, István, Berlin: De Gruyter, 2012, s. 499.

²²⁰ Granholm 2012, s. 514.

²²¹ *Efteråt* 1894, s. 120–123, s. 123.

²²² "Maurice Tullings resa" osignerad översättning ur *The Shadows around us* i *Efteråt* 1898, s. 120–124, s. 122–123.

²²³ *Efteråt* 1898, s. 122.

²²⁴ Granholm 2012, s. 514.

²²⁵ "Ett lärorikt transmeddelande" osignerad översättning ur *Light* i *Efteråt* 1901, s. 81–87, s. 86.

som konversationen mellan prästen och den hinduiska anden ger uttryck för har även paralleller inom teosofin där det fanns en ambition att skapa en sammansmältning av alla världens religioner till en enda.²²⁶

Den riktiga sanningen kring världens beskaffenhet är något som spiritisterna redan har förstått.²²⁷ Även om de spiritistiska företrädarna gärna använder Bibeln och kristen retorik är spiritismen en förbindelsepunkt mellan alla trossystem. Här blir okunnighet en viktig del av narrativet. Alla fenomen som blir bevittnade har sin absoluta sanning inom spiritismen. Alla variationer på denna är missriktade förklaringar som bara förstått fragment av den egentliga sanningen. I värsta fall kan den här missriktade inställningen leda till att okunniga utomstående ser på spiritistiska fenomen som trolldom eller förbund med djävulen.²²⁸

Ett vanligt narrativ i många av vittnesmålen är det *vetenskapliga och medicinska*. Historikern Corinna Treitel gör i sin bok *A science for the soul: Occultism and the Genesis of the Modern* (2004) en studie av den tyska ockultismen och konsumtionsmönster kring denna. Hon visar hur ockultismen och dess idéer stod i relation till modernismen och den begynnande tyska nazismen. Hon berör den tyska psykiska vetenskapen och för samman denna med ett begrepp: *Wissenschaft*. Detta begrepp kan beskrivas som ett försök att bredda den vanliga, positivistiska, vetenskapen att inkludera studier av det övernaturliga; ”science in the broadest possible sense”.²²⁹ Treitel kontrasterar *Wissenschaft* mot de ockulta rörelser som växte fram under sekelskiftets senare tid. Den här la i stället tonvikten vid en subjektiv andlig upplevelse och hade ingen ambition att underställa ockulta fenomen en objektiv vetenskap.²³⁰ När ett vetenskapligt- och medicinskt narrativ görs gällande i vittnesmålen lägger de sig nära begreppet *Wissenschaft*.²³¹ Alla fenomen som bevittnas kan förklaras med hjälp av vetenskapen, om den bara var bredare och vågade inkludera övernaturliga fenomen. *Wissenschaft* har paralleller till ovan nämnda ”öppna naturalism” företrädd av Society for Psychic Research.

Även om alla fenomen i världen har spiritistiska förklaringsmodeller blir vissa mer prestigefyllda. Gamla vittnesmål kring mesmerism och magnetism ”uppdateras” med en spiritistisk förklaringsmodell. I historien ”Lifseliktriciteten i naturen och hos människan”

²²⁶ Faxneld 2023a, s. 3.

²²⁷ *Efteråt* 1894, s. 160.

²²⁸ *Efteråt* 1897, s. 95, ”Ett ödesdigert missförstånd” osignerad översättning ur *Licht mehr Licht* i *Efteråt* 1894, s. 127–128, s. 128, *Efteråt* 1900, s. 45, ”Sällsam makt öfver naturen” översättning signerad T. L. ur *La Progrés Spirite* i *Efteråt* 1903, s. 155–158, s. 156.

²²⁹ Treitel, Corinna, *A Science for the Soul: Occultism and the Genesis of the German Modern*, Baltimore: Johns Hopkins University Press, 2004, s. 40.

²³⁰ Treitel 2004, s. 52.

²³¹ Texter av Carl du Prel, en av förespråkarna av *Wissenschaft*, återkommer kontinuerligt i *Efteråt*, exempelvis texten ”Materialisationer i München för sex år sedan” i *Efteråt* 1900, s. 114–127, s. 118.

beskrivs en kraft kallad ”od-kraft” som genomsyrar både levande och döda ting.²³² Myntaren av begreppet var Karl von Reichenbach (1788–1869) som menade att vissa typer av människor var känsliga för denna och ”mer moraliska än andra människor, eftersom sensibilitet och moral var nära sammanbundna med varandra.”²³³ Känslighet för denna kraft står i förbund med tröskelpersoner, men i än högre grad med medium. Medium hade både känslighet och moral vilket utgjorde grunden för deras förmågor.

Att inkorporera animalisk magnetism var inte exklusivt för den spiritistiska idévärlden. Den förekom, om än begränsat, inom den vanliga medicinen, exempelvis genom användningen av hypnos inom psykoanalysen. Man får förmoda att det var en prestigefråga för spiritismens anhängare att sätta sin flagga på äldre vittnesmål kring magnetism, som i texten ”En helbregdagörare för nära 100 år sedan” då man söker binda samman vittnesmål från länge sedan med spiritistiska förklaringar i sin samtid.²³⁴ När varken de spiritistiska eller den vanliga vetenskapens förklaringsmodeller räcker tar man till reträtt. Då öppnar man upp för att det finns saker som, än så länge, är oförklarliga. Det här sker i texten ”Angelika Cottin” där den vanliga vetenskapen är oförmögen att förklara hennes förmåga att flytta föremål med sin tanke.²³⁵ Sensmoralen blir att trots att fenomen inte går att förklara är spiritismens öppna sinnelag den rätta vägen framåt. Förhållningssättet att överbrygga det vetenskapliga och det religiösa kan sammanfattas med ett utdrag ur samma text: ”Naturvetenskapen är en helig sak, ty naturen är Guds storartade mästerverk”.²³⁶ Okunnighet kan vara en del av ett vetenskapligt och medicinskt narrativ. Då handlar det om kritik mot den vanliga vetenskapen, exempelvis när människor som tillhör det hegemoniska samhället och vetenskapen på grund av okunnighet inte tillåter att den psykiska vetenskapen får använda sina medel och förklaringar. Okunnigheten leder här till att människor klassas som psykiskt sjuka, och inte påverkade av andarna eller andra övernaturliga fenomen.²³⁷

Julia Falk har i sin artikel ”Vetenskap: Spiritism, dess vetenskapssyn och konstruktionen av en Andra” (2020) visat hur den spiritistiska identiteten konstruerades med hjälp av den hegemoniska vetenskapen. Genom att göra den materialistiska vetenskapen till både en negativ och en positiv ”Andre” formades vetenskap som begrepp till att passa in i den spiritistiska

²³² ”Lifselektriciteten i naturen och hos människan” översättning signerad L. W. ur *Sandhedsögeren* i *Efteråt* 1910, s. 154–160.

²³³ Sanner 2009, s. 76.

²³⁴ ”En helbregdagörare för nära 100 år sedan” signerad M. v. B. i *Efteråt* 1905, s. 39–40.

²³⁵ *Efteråt* 1905, s. 111.

²³⁶ *Efteråt* 1905, s. 110.

²³⁷ ”Om besatthet och dess behandling” osignerad översättning ur *Light* i *Efteråt* 1900, s. 50–56, *Efteråt* 1900, s. 170, ”Ett ovanligt fall af besatthet” osignerad översättning ur *Psychische Studien* i *Efteråt* 1902 s. 176, ”Andeskåderi eller sjukdom?” osignerad ur *Stockholms Bladet* i *Efteråt* 1905, s. 40–42.

ramen. Vetenskap fick både fungera som ett negativt exempel på vad vetenskap var, parallellt med ett positivt exempel.²³⁸ På liknande sätt finns ”den Andre” beskriven i boken *Claiming Knowledge: Strategies of Epistemology from Teosophy to the New Age* (2004[2001]). Här har religionshistorikern Olav Hammer studerat hur begreppet *kunskap* har hanterats i den esoteriska miljön. I förhållande till exempelvis den positivistiska vetenskapen har kunskap som begrepp skiftat och mutats in, beroende på omständigheter. Det har också handlat om vem som har rätt till begreppet och dess definition. Med utgångspunkt i teosofin benämner han den hegemoniska vetenskapen som en ”signifikant andre” (”Significant Other”). Den hegemoniska vetenskapen får fungera som en språngbräda kring definitionen av kunskap, oavsett om den får fungera som ett varnande exempel eller ett exempel man bör efterlikna.²³⁹

Ingivelsens narrativ är på många sätt en arena samtidigt som det är ett narrativ. Ingivelsen målar upp en plats där aktörer verkar. Men eftersom jag i min avgränsning ovan har beskrivit att de fikionaliserade vittnesmålen måste ha en förankring i den verkliga världen placerar jag det snarare som ett narrativ än som en arena. Även om det är en ingivelse från en andlig verklighet är det hur ingivelsen påverkar aktörerna i den materiella världen som är viktig. En ingivelse kan komma som en förutsägelse. Ofta, men inte alltid, är de placerade i drömmens värld där olika förutsägelser görs.²⁴⁰ Drömmen är inom spiritismen en av vägarna in i andevärlden. Inga Sanner skriver ”Inom spiritismen tolkade man drömmar inte främst som förebud om framtiden [...] utan – likt Freud som en känsla till kunskap om det egna jaget”.²⁴¹ I mitt urval av vittnesmål är det dock vanligt med förutsägelser, men det behöver inte bara vara fysiska olyckor, utan också varningar för vad som kan hända med en människa efter döden om man inte tror på de spiritistiska sanningarna. Även om förutsägelsen är om något som potentiellt kan ske i framtiden är det sammansatt med kunskap om det egna jaget: ”Till sist hamnade jag på en fjerran kust, der tjocka dimmor i början begränsade min syn, och kalla vindar omsvepte mig med en så isande köld, att jag aldrig vet mig hafva upplefvat något liknande.”²⁴² Här uppenbarar sig en moder för en kvinna efter att modern dött, där hon beklagar ateismen hon bekände sig till i livet. Trots detta är det vanligaste temat kring förutsägelser, i mitt urval av

²³⁸ Falk, Julia, ”Vetenskap: Spiritism, dess vetenskapssyn och konstruktionen av en Andra”, *Kulturella perspektiv – Svensk etnologisk tidskrift*, 29(3), 2020, s. 23.

²³⁹ Hammer, Olav, *Claiming Knowledge: Strategies of Epistemology from Teosophy to the New Age*, Leiden: Brill, 2004[2001], s. 203–204.

²⁴⁰ *Efteråt* 1891, s. 73–76, ”Sann-drömmeri” signerad Eileif i *Efteråt* 1892, s. 13–15, i *Efteråt* 1893, s. 62–63, *Efteråt* 1895, s. 41–42, *Efteråt* 1901, s. 153–155.

²⁴¹ Sanner 2009, s. 117.

²⁴² *Efteråt* 1895, s. 91.

texter, att det ska ske någon form av olycka.²⁴³ Bara av mängden drömmar om olyckor som förekommer i *Efteråt* drar jag slutsatsen att förutsägelser om dessa var en väsentlig del inom den svenska spiritismen. I berättelsen ”En varnande dröm” drömmer en läkare på semester att det kommer ske en olycka i en hiss. Han undviker hissen och det visar sig att han får rätt då han med nöd och näppe undviker att störta ner i hisschaktet.²⁴⁴

Förutsägelseerna kan vara ingivelser och räddningar av olika slag, som botandet av sjukdomar eller hur rättvisa kan skipas.²⁴⁵ En ättling till Johann Sebastian Bach erhåller en gammal spinett. I en dröm visar det sig att spinetten tillhört en känd musiker för flera hundra år sedan. Ättingen får kontakt med spiritister och tillsammans med dem och anden gör han förlorade musikaliska upptäckter.²⁴⁶ I en annan, mer kuslig, historia drömmer en man som är nyinflyttad mardrömmar om ett lik. Drömmarna leder honom slutligen till en plats där ett skelett hittas och mardrömmarna får ett slut.²⁴⁷ Värt att notera är att den här typen av berättelser följer ett klassiskt mönster hos spökhistorier där hemsökelseerna, eller drömmarna i det här fallet, får ett slut när kvarlevor hittas. Andarna har ett direkt finger med i spelet till dessa visioner och ingivelser. Under en resa på Ceylon håller en man på att bli krossad till döds av en skenande buffelhjord. Plötsligt kommer han ihåg hur man ska göra för att hantera bufflarna: låta högt. Under en seans vid ett senare tillfälle visar det sig att det var hans döda fru som kommit till undsättning och ingett honom minnet.²⁴⁸

Drömmar kan ses som en inträdesplats till andevärlden, eller en annan verklighet. Liknande tankar fanns också hos nominellt materialistiskt skönlitterära författare som H P Lovecraft, vilken var ”mest intresserad av den vetenskap som [tillät] honom att drömma”.²⁴⁹ Det som gör Lovecraft författarskap relevant i sammanhanget är inte så mycket inställningen till andevärlden och de ingivelser som enligt spiritister kom därifrån: parallellerna syns snarare i Lovecrafts sätt att se på skräcklitteratur där oförklarliga fenomen utanför den mänskliga fattningsförmågan behövde finnas.²⁵⁰ Att det fanns fenomen som människan inte var kapabel att förstå, men

²⁴³ *Efteråt* 1891, s. 74, ”En Förutsägelse” osignerat utdrag ur *Berättelser ur Svenska Historien* i *Efteråt* 1891, s. 107–108, *Efteråt* 1893, s. 62–63, ”Ett dödsbud” osignerad i *Efteråt* 1895, s. 158–159, *Efteråt* 1896, s. 77, ”Räddad genom en dröm” signerad A–g i *Efteråt* 1896, s. 126–128, ”Några egendomliga förebud” osignerad översättning ur *Light* i *Efteråt* 1902, s. 51–53, s. 52.

²⁴⁴ *Efteråt* 1895, s. 42.

²⁴⁵ ”Ur Magnus Huss’ hågkomster” osignerad i *Efteråt* 1893, s. 159–160, ”Fjerssyn i rättvisans tjänst” osignerad översättning ur *The Sunday Times Herald* i *Efteråt* 1896, s. 26–32, *Efteråt* 1902, s. 189–191, *Efteråt* 1903, s. 25–28.

²⁴⁶ ”Den gamla spinetten” osignerad översättning ur *Das Streitige Land* i *Efteråt* 1894, s. 93–96.

²⁴⁷ *Efteråt* 1898, s. 104–108.

²⁴⁸ ”En varnande röst” osignerad översättning ur *Light* i *Efteråt* 1899, s. 142–144.

²⁴⁹ Fyhr 2006, s. 93.

²⁵⁰ Lovecraft e. Fyhr 2006, s. 81.

potentiellt kunde erhållas genom ingivelser, delas med spiritismen. Vidare var Lovecraft ”drawn to those facets of knowledge which, though well-grounded in science, permitted his imagination free reign [...] there was every evidence to show that what was known about the universe barely tapped the vast fund of what remained to be known”.²⁵¹ Lovecraft själv trodde inte på det han skrev²⁵² till skillnad från vad man får förmoda att de spiritistiska anhängarna gjorde kring de fikcionaliserade vittnesmålen. Trots det finns det en parallell här mellan när fantasin överskrider vetenskapen till nya sanningar och när ingivelser från drömmen överskrider vetenskapen till nya sanningar.

Drömmen är också en stor utjämnare mellan människor. Även om alla människor, i teorin, kan vara övernaturligt känsliga är det genom drömmar som det realiserar. Människor som i vaket tillstånd inte passar in i tropen av vad en tröskelperson är, har i drömmen utrymme att vara det. Exempelvis i ”Från det hemlighetsfullas värld” där en man, Söderström, som bara beskrivs som en omtyckt person, förutspår sin nära förestående död i en dröm.²⁵³ Han tar steget över och blir en tröskelperson, trots att han beskrivs på samma sparsamma sätt som manliga vittnen normalt gör.

Hammer visar på olika typer av förhållningssätt till hur andlig kunskap har förmedlats. Om berättelsen sker ur tredje person har den en annan funktion än om den är ur första person.²⁵⁴ Det finns också en tredje form av berättelse: det ur andra person. Hammer beskriver det som en demokratiseringsprocess kring vilka som har rätt till ingivelser. I stället för ett fåtal upphöjt känsliga människor besitter *alla* likvärdig potential till andlig kunskap: ”everybody is ultimately their own guru”.²⁵⁵ Hammer sätter detta närmare the New Age under 1900-talets andra hälft, men den här processen anser jag kunna skönjas i de fikcionaliserade vittnesmålen i *Efteråt*: i alla fall begynnelsen av den. Spiritismen höjde visserligen upp ett fåtal känsliga, exceptionella individer, men genom ingivelsens narrativ visas en tro kring att alla människor har förmågan att erhålla andlig kunskap. Den bredd som finns i tröskelpersonens trop visar på den här demokratiseringsprocessen, även om ingivelsen bara sker i drömmen.

²⁵¹ Derleth e. Fyhr 2006, s. 93.

²⁵² Lovecraft benämnde sig ”ateist”. Fyhr menar dock att man ska förstå Lovecrafts ”ateism” i relation till en kristen grund, och hans kristna bakgrund, vilket skiljer sig från en mer nutida definition. Fyhr 2006, s. 90.

²⁵³ *Efteråt* 1893, s. 62–63.

²⁵⁴ En berättelse i tredje person har som syfte att få läsaren att sätta den samman med sina egna erfarenheter och se paralleller. Ett narrativ ur första person styrs av trovärdighetsmarkörer kring personen som berättar: *vem* har varit med om händelsen? Hammer 2004[2001], s. 352, 369.

²⁵⁵ Hammer 2004[2001], s. 416.

När aktörerna, arenorna och narrativen nu har presenterats kan undersökningen leda in på den första frågan kring de fikionaliserade vittnesmålen: hur relationen mellan subjektet och objektet ser ut i de olika undergenrerna.

3. Vittnesmålen subjekt och objekt

”Don’t you know that, when science is in power, God is dead? And that your god is a spectre who haunts you because you cannot discover his nature?”

–Luce Irigaray, ”The Poverty of Psychoanalysis”, 1991, s. 86.

Det här kapitlet utgår från uppsatsens andra fråga: ”Hur gestaltas genushierarkier i vittnesmålen?”. Frågan besvaras med hjälp av Luce Irigarays teorier om det manliga subjektet och det kvinnliga objektet, med avstamp i hennes texter samlade i *The Irigaray Reader* (1991) och *An Ethics of Sexual Difference* (1993). Majoriteten av vittnesmålen i *Efteråt* faller in i den här modellen av en binär uppdelning mellan ett subjekt och ett objekt, oavsett om det är ett seansvittnesmål, en psykisk undersökning eller ett övernaturligt vittnesmål. Oftast följer vittnesmålen den här uppdelningen, men det finns undantag värda att belysa.

Irigaray beskriver relationen mellan subjekt och objekt som subjektets sökande, och önskan, att bli ett med det studerade objektet. Den här önskanen förblir ouppfylld eftersom subjektet alltid kommer att vända blicken tillbaka till sig själv, eftersom han är det enda subjekt som existerar.²⁵⁶ Den här önskan passar, om uttrycket tillåts, kusligt väl in i relationen mellan subjekt och objekt i vittnesmålen. Subjektets andliga sökande blir ett sökande efter något större: men sökandet leder alltid tillbaka in på väl upptrampade stigar. Olika aktörer och narrativ reproducerar den här dynamiken på olika arenor. Undersökaren sammanfaller sömlöst, med vissa undantag, in med det manliga subjektet som studerar det kvinnliga objektet. De gånger subjektet tar steget över från ett manligt subjekt och blir ett kvinnligt studerande subjekt är framför allt under seansvittnesmålen.²⁵⁷ Den kvinnliga undersökaren träder då ur rollen som ensam vetenskapsman och blir i stället ett undersökande vittne: ett av många.²⁵⁸

²⁵⁶ Irigaray, Luce, *The Irigaray Reader*, Oxford: Blackwell, 1991, s. 58.

²⁵⁷ Det finns också undantag till detta i de övriga undergenrerna.

²⁵⁸ *Efteråt* 1896, s. 17–19, *Efteråt* 1901, s. 157–159, ”Berättelse om materialisationer med Mr Chambers såsom medium” signerad fru d’Espérance i *Efteråt* 1905, s. 156–159, *Efteråt* 1901, s. 161–164, ”Ett märkvärdigt materialisationsmedium” osignerad översättning ur *Verdens Gang* i *Efteråt* 1910, s. 90–95.

Den mest framträdande genusdimensionen rör det manliga undersökande subjektet och det kvinnliga undersökta objektet. Sammansatt med troperna ovan har vi undersökaren som i de flesta fallen är en man och tröskelpersonen eller mediet som i de flesta fallen är en kvinna. Det finns avvikelser till den här dynamiken som är värda att lyfta just för att de avviker. Avvikelserna finns i alla fikcionaliserade vittnesmåls undergenrer. Nedan följer en diskussion av undergenrerna i ordning av när dynamiken har tydligast manligt subjekt och kvinnligt objekt. Det gäller först psykiska undersökningar och sedan de undergenrer där dynamiken är mer instabil: seansvittnesmål och övernaturliga vittnesmål.

Psykiska undersökningar: studier i laboratoriet.

I undergenren psykiska undersökningar förekommer undersökaren och hans studie av ett medium eller en tröskelperson. Arenan är laboratoriet och i majoriteten av fallen är ett vetenskapligt och medicinskt narrativ styrande, med ett manligt subjekt och ett kvinnligt objekt.²⁵⁹ Här blir Irigarays teoretiska ramverk synliggjort mellan det undersökande subjektets sökande efter Sanningen med ett stort S i det studerade objektet.

I vittnesmålet "Dödsprocessen" undersöker den spiritistiske vetenskapsmannen Andrew Jackson Davies en sjuk kvinnas dödsprocess.²⁶⁰ Irigaray skriver i sin text "Love of Self" hur det manliga subjektets sökande efter något transcendent i det undersökta objektet når närmast religiösa konnotationer: "the (female) other is confused with God or the gods".²⁶¹ Det här resonemanget finns också uttryckt i *Efteråt*: "Zola har sagt: om det finnes en Gud, skall nog vetenskapen upptäcka honom".²⁶² Detta passar in på Davies undersökning. Han beskriver ingående hur själen lämnar kroppen och träder in i andevärlden. Kvinnan blir i hans skildring ett objekt i dess mest extrema form. Det är en kropp som dör och anden lämnar den som en puppa. I en berättelse studeras en annan kvinnas dödsprocess av ett kvinnligt medium. Trots att det egentligen är mediet som rapporterar om dödsprocessen beskriver hon också processen kring sina förmågor.²⁶³ Mediet känner sig efter processen "matt och sjuk".²⁶⁴ Vid första anblick är det undersökande mediet subjektet och den döende kvinnan är objektet, men parallellt sker

²⁵⁹ *Efteråt* 1895, s. 107–108, "En bordsdans" signerad Birger Landén i *Efteråt* 1896, s. 161–164, *Efteråt* 1899, s. 15–16, "Något om Psykometri" signerad A..e i *Efteråt* 1900, s. 59–63, *Efteråt* 1900, s. 50–56.

²⁶⁰ *Efteråt* 1891, s. 87–90.

²⁶¹ Irigaray 1993, s. 61.

²⁶² *Efteråt* 1895, s. 24.

²⁶³ "En dödsprocess bevitnad af ett medium" osignerad ur *Den Skandinaviska Spiritualisten* i *Efteråt* 1896, s. 91–93.

²⁶⁴ *Efteråt* 1896, s. 91.

också en annan typ av indelning. Det kvinnliga subjektet agerar objekt där hennes egna förmågor sätts i sökarljuset, samt hennes sinnestillstånd när hon använder dem. Till skillnad från ovan exempel med Davies där han enbart är ett undersökande subjekt är den kvinnliga undersökaren iklädd två roller: undersökare och undersökt.

Studiet av det kvinnliga objektet inom ramarna för laboratoriet ligger ibland nära den vanliga medicinska vetenskapen. Det vetenskapliga och medicinska narrativet i vittnesmålen lägger sig parallellt med hur det skulle se ut inom den vanliga medicinska vetenskapen.²⁶⁵ Sinnessjukdomar förklaras med att patienten är påverkad av låga andar från andevärlden.²⁶⁶ I texten ”Om besatthet och dess behandling” studerar en manlig läkare en kvinnlig patient. Hans slutsats är att hon är ansatt av låga andar som orsakar symptomen och han lyckas med hjälp av ett medium att bota patienten.²⁶⁷ Narrativet är alltså liknande det som skulle ske inom den medicinska diskursen utanför spiritismen: kvinnor och sinnessjukdom går hand i hand och är föremål för den manlige undersökarens studier och vård. Den stora skillnaden här är dock att också andevärlden är en faktor som påverkar människors hälsa.

Ett annat exempel där den vanliga medicinska vetenskapen och spiritismens variant ligger så nära varandra att det kan vara svårt att se nyanserna mellan dem är ”Ett fall av femdubbel personlighetsklyvning”, där en kvinna uppvisar många distinkta personligheter. Närheten till psykoanalysen blir tydligare av att den undersökande läkaren kommer till slutsatsen ”Att personligheten är uppdelbar är visserligen en sanning, men svårigheten är att urskilja, när ett andeingripande äger rum”.²⁶⁸ I likhet med psykoanalysen håller han för sant att en människa kan ha flera personligheter. Relationen mellan manligt subjekt och kvinnligt objekt upprätthålls här på samma sätt som i ovan exempel. Till och med de olika personligheterna är kvinnor. Den undersökande läkaren gör en kompromiss: man erkänner att personligheten kan delas upp inom individen, i linje med hur psykoanalysen skulle förklara fallet, men han introducerar också andevärlden som en faktor i hur dessa personligheter skapas.²⁶⁹ Irigaray menar att i psykoanalysens tidiga stadie fortfarande fanns en glädje inför nya upptäckter: ”For them, every analysis was an opportunity to uncover some new facet of a practice and a theory”. Men när vetenskapens kategoriseringar fick fäste försvann detta alltmer och ett fastställande av ett status quo i subjekt- och objektsrelationen skedde.²⁷⁰ Exemplet ovan anser jag tydligt visa just denna

²⁶⁵ ”Några iakttagelser på själslivets område” signerad D:r –rs– i *Efteråt* 1909, s. 81–84, *Efteråt* 1909, s. 97–117.

²⁶⁶ *Efteråt* 1922, s. 96–101.

²⁶⁷ *Efteråt* 1900, s. 50–56.

²⁶⁸ *Efteråt* 1921, s. 21.

²⁶⁹ *Efteråt* 1921, s. 17–21.

²⁷⁰ Irigaray 1991, s. 83.

process, fast från ett spiritistiskt håll. Det finns fortfarande en önskan av att upptäcka dolda saker, men också en dragning till att vara den hegemoniska vetenskapens norm till lags.

Den här nära relationen mellan spiritism och vanlig vetenskap är värd att notera sett till det emancipatoriska projektet som fanns inom den svenska kvinnorörelsen under 1800-talet. Hos rörelsens kristna anhängare syntes en aversion mot den pågående sekulariseringen och positivismens intåg: "[man var] medveten om betydelsen av att bekämpa läror som avvisade eller ställde sig skeptiska till metafysiskt förankrade värde- och normsystem."²⁷¹ Hur stor roll den svenska spiritismen spelade i det emancipatoriska projektet är utanför den här studiens ramar. Eftersom den svenska spiritismen, influerad av Kardecs franska spiritism, delade ett mer avståndstagande förhållningssätt till världen och det sociala samhället väcker det ytterligare tveksamheter. I likhet med kvinnorörelsens kristna anhängare delade spiritismens anhängare kritiken mot positivismen. Det här är ytterligare ett exempel på hur sliten den spiritistiska rörelsen var mellan olika diskurser. Man kritiserade visserligen den materialistiska världssynen, men samtidigt övergav man den inte fullständigt. Jag tolkar det som en del av begreppet Wissenschaft: att inkludera alla delar under ett vetenskapligt paraply, hur mycket dessa än skaver mot varandra.

I "Vetenskapen konstaterar aurans befintlighet" cementeras tidsperiodens syn på könsroller med en spiritistisk förklaringsmodell. I den här texten beskrivs hur "auror", ett mystiskt kraftfält som emanerar ut från kroppen, ser ut för olika personer och kön. Här menar man att:

Den ojämförligt starkaste auran finner man hos kvinnor med medfödd intelligens och som äro känsliga, utan att ha benägenhet för nervösa åkommor. Den till omfånget största aura Dr Kilner ditintills sett, tillhörde en ung, fullkomligt frisk kvinna, med lugnt temperament ehuru på intet sätt flegmatisk.²⁷²

Med det här resonemanget söker man att distansera sig från den typen av mental disposition som förknippades med sinnessjukdom under tidsperioden.²⁷³ Undersökaren här gör också skillnad mellan två typer av aura: "den inre auran" och "den yttre auran". Den tidigare förknippas med kroppslig konstitution och den senare med själslig. Enligt undersökaren agerar dessa i tandem vilket göder förhållningssättet av att en, enligt den samtida definitionen, "frisk" kropp skapar bättre förutsättningar för en välutvecklad aura.²⁷⁴ Tankarna kring aurans

²⁷¹ Hammar, Inger, *Emancipation och religion: den svenska kvinnorörelsens pionjärer i debatt om kvinnans kallelse ca 1860–1900*, diss. Lund: Lunds universitet, 1999, s. 130.

²⁷² "Vetenskapen konstaterar aurans befintlighet" översättning signerad L. Wm. ur *The Chicago Record Herald* i Efteråt 1911, s. 77–79, s. 78.

²⁷³ Jfr Johannison 1994, s. 188.

²⁷⁴ Efteråt 1911, s. 77–79.

utveckling, och relationen mellan det kroppsliga och själsliga, ligger förhållandevis nära den brittiska spiritismens rasbiologiska tendenser som Christine Ferguson utforskar i sin studie *Determined Spirits*. Synen på auran är inte explicit rasbiologiskt, men tycks i alla fall implicera ett samband mellan kroppslig- och själslig utveckling.

I texten gör undersökaren också fyndet att mäns ”yttre aura har större täthet än kvinnans” och menar att ju grumligare en aura är, desto mindre själslig utveckling är det som föreligger.²⁷⁵ Det här resonemanget är ännu ett exempel på att kvinnor ansågs vara naturligt högre andligt utvecklade.²⁷⁶ I ett experiment med psykometri²⁷⁷ har en undersökare två studerade objekt: en man och en kvinna. Han lyckas bevisa att det kvinnliga objektet har en större fallenhet för de psykometriska förmågorna. Hon kan inte bara läsa vad brev innehåller utan också genom blott en stenbit se ruinen den kom från och hela dess historia.²⁷⁸ Här visar sig både Irigarays manliga subjekt och övertygelsen om att kvinnor, i sin naturliga känslighet, ligger närmare andlighet och övernaturliga förmågor. Grundläggande är att det alltid är kvinnan som är det objekt som är värt att bli studerat av undersökaren, inte mannen.

De fåtal gånger som det studerade objektet är en man sker det under vissa speciella föreskrifter. Exempelen på ett manligt objekt som blir studerat på samma sätt som de kvinnliga i den här undergenren är så få att jag kan lista samtliga. I ett exempel blir han inte alls beskriven utan förpassas passivt till bakgrunden.²⁷⁹ I ett annat fall är mannen en präst.²⁸⁰ Här drar jag slutsatsen att mannen genom sitt prästerskap bedöms befinna sig närmare något andligt än vad en annan person skulle göra. I ett tredje får en man för tiden traditionellt kvinnliga egenskaper applicerade på sig: han beskrivs som fysiskt påverkad av sina förmågor på samma sätt som de studerade kvinnorna ofta blir.²⁸¹ Utöver ovan nämnda manliga objekt finns det en annan kategori av män som står med ena foten i rollen som subjekt och den andra i rollen som objekt. Det kan hos dessa individer vara svårt att se var gränsen mellan undersökare och den som blir undersökt finns. I texten ”Lyckad tankeöfverföring mellan London och Nottingham” prövar två män, under översyn av en kommitté psykiska vetenskapsmän, att ”telegrafera” sina tankar till varandra.²⁸² I det här vittnesmålet agerar de två undersökta även undersökare i sin rapport till kommittén. De speciella förmågorna utförs av egen kraft. Till skillnad från medier som går in i

²⁷⁵ *Efteråt* 1911, s. 78.

²⁷⁶ Jfr Owen 2004[1989], s. 5

²⁷⁷ I det här fallet innebär det att kunna se innehållet i ett brev utan att öppna det och läsa.

²⁷⁸ *Efteråt* 1900, s. 59–63.

²⁷⁹ Beskrivs som ”försökspersonen” eller ”den söfde”, *Efteråt* 1899, s. 87.

²⁸⁰ ”Tankar rörande det s. k. dolda eller sublimes Jaget” signerad A . . e i *Efteråt* 1901, s. 102–107, s. 103.

²⁸¹ Den manliga tröskelpersonen i experimentet drabbas av illamående och huvudvärk under sina visioner.

Efteråt 1902, s. 57.

²⁸² *Efteråt* 1903, s. 166–167.

ett transtillstånd och kanaliserar andevärlden bibehåller den här kategorin av män en sorts agens.²⁸³

Ett exempel där laboratoriets maktdynamik sätts i gungning är ”Lefvande människors vålnad”. Här utförs experiment med att sända ut sin ande ur kroppen. De som blir undersökta är tre medier: två kvinnor och en man. När det manliga mediets ande träder in i rummet hämmas de kvinnliga mediernas förmågor. Undersökarna kommer till slutsatsen att ”herr Rousseau tillhör den sorts människor, hvilka genom sin våldsamma utstrålning totalt förlamar andra mediers prestationer”.²⁸⁴ I övrigt beskrivs bara Rousseau som ”född 1855 och köpman i Versailles”.²⁸⁵ Hans personliga attribut benämns inte alls, utan han får existera i berättelsen i egenskap av man. Rousseau antar, trots att han är studerad som medium, en typ av subjeksposition i och med sina förmågor. Utöver att genom sina förmågor placera sig över de två kvinnliga medierna, genom att eliminera deras förmågor, reducerar han också undersökarna till passiva observatörer.

Dessa två vittnesmål är exempel på det manliga subjektets studie av sig själv. Irigaray skriver att ”The world, or worlds, that he constructs will close over him so tightly that reaching something outside him becomes difficult for him”.²⁸⁶ Paradoxen blir att subjektet, trots att den själv är den grundläggande utgångspunkten i allt som studeras, behöver objektet för att nå nya horisonter av upptäckande. Irigaray skriver vidare att ”The love of sameness among men often means love within sameness [...] It represents the love of a production by assimilation and mediation of the female”.²⁸⁷ Om subjektet står för det manliga och objektet för det kvinnliga behöver de män som både studerar och samtidigt blir studerade anamma vissa kvinnliga attribut, exempelvis de som förknippas med övernaturlig känslighet. För att fortfarande bibehålla subjeksrollen är dessa attribut i begränsad mängd. ”Tanketelegrafisterna” är fortfarande del av den undersökande kommittén och Rousseau med den kraftfulla anden ges ingen detaljerad karaktäristik. På så sätt bibehåller de rollerna som manliga subjekt.

Undersökaren behöver inte ens ha ett kvinnligt objekt i vittnesmålen. Så länge det finns ett manligt subjekt som undersöker världen som något objektivt blir vittnesmålet trovärdigt. Två män undersöker i historien ”Ett par experiment med slagruta” sanningshalten i slagrutans

²⁸³ *Efteråt* 1905, s. 39–40, *Efteråt* 1906, s. 79, ”Hudson Tuttle’s förklaring rörande spiritistiska meddelanden” översättning ur *The Progressive Thinker* i *Efteråt* 1907, s. 15–16, ”En yogi i Paris” osignerad översättning ur *Le Monde Illustré* signerad S. Brkw. i *Efteråt* 1908, s. 27–29.

²⁸⁴ ”Lefvande människors vålnad” översättning signerad Louise Wikström ur *La Fantôme des Vivants* i *Efteråt* 1912, s. 133–139, s. 137.

²⁸⁵ ”Lefvande människors vålnad” översättning signerad Louise Wikström ur *La Fantôme des Vivants* i *Efteråt* 1912, s. 51–59, s. 53.

²⁸⁶ Irigaray 1993, s. 99–100.

²⁸⁷ Irigaray 1993, s. 100.

effektivitet. Slagrutan lyckas under experimenten att alla gångerna finna de gömda föremålen.²⁸⁸ Irigaray skriver att "[the scientist is] [m]anipulating nature, exploiting it, but forgetting that he too is *in* nature".²⁸⁹ I exemplet med slagrutan stämmer detta. Det finns en tydlig uppdelningen mellan den studerande och det som studeras. Men sett till ovanstående exempel där gränsen mellan undersökare och tröskelperson blir suddig är det inte lika tydligt. Genom att subjektet antar delar av objektsrollen har man, till viss del, placerat sig *i* den omvärld som man själv vill undersöka. Jag ser här flera diskurser inom samma narrativ som kämpar om dominansen. En diskurs är representerad av den vanliga vetenskapen, med ett tydligt förhållande mellan subjekt och objekt. Den här gäller i exemplet med slagrutan, även om det som blir studerat inte skulle accepteras av den vanliga vetenskapen. Den andra diskursen är en önskan om att överträda gränser bortom det vanliga förhållandet mellan subjekt och objekt, genom att det i en subjektsroll introduceras delar av omvärlden som blir studerade. Det är vad Irigaray skulle kalla "Love of the Same Other", subjektets sökande efter den ultimata "Andre".²⁹⁰ Men eftersom blicken alltid kommer vandra tillbaka till subjektet själv är sökandet fruktlöst.

Okunnighet som attribut genomsyrar ibland ett vetenskapligt och medicinskt narrativ. Framst som kritik mot den etablerade vetenskapen eller mot människor i samhället som bekänner sig till denna.²⁹¹ Ibland är det spiritister själva som uppvisar okunnighet. I berättelsen "Den moderna animismen" lyckas en psykisk forskare att driva med en seanscirkel och får dem att förnimma saker han tänker på, bland annat en djävul.²⁹² Det finns i sådana texter en hierarkisk uppdelning mellan spiritistiska anhängare och de som ägnar sig åt psykisk forskning, där den senare är placerad över den tidigare. Den psykiske forskaren anses besitta kunskap om fenomen som den gemene spiritistiske anhängaren inte gör. Denna uppdelning har paralleller mellan det undersökande subjektet och det undersökta objektet, och genomsyrar vittnesmålen. I texten "Fyra orädda sanningssökare" står den här dynamiken explicit utskrivet: "öfverste Mayhew, som väl var spiritist, men icke synnerligen erfaren i psykisk forskning".²⁹³ Vittnesmålet har flera undersökare, den ena är "bara" spiritist och den andre en psykisk forskare. Den psykiske forskaren är likvärdig med den vetenskapsman som Irigaray beskriver: en som har placerat sig själv utanför den omvärld som studeras. Han besitter inga egna

²⁸⁸ "Ett par experiment med slagruta" signerad M. K-n i *Efteråt* 1899, s. 74–76.

²⁸⁹ Irigaray 1993, s. 125.

²⁹⁰ Irigaray 1993, 99–101.

²⁹¹ *Efteråt* 1900, s. 51, *Efteråt* 1902 s. 176, *Efteråt* 1905, s. 109.

²⁹² "Den moderna animismen" översättning signerad A.e ur *Light* i *Efteråt* 1901, s. 26–31, s. 27.

²⁹³ "Fyra orädda sanningssökare" översättning signerad O. A. Busch ur *Sandhedssögeren* i *Efteråt* 1907, s. 49–61, s. 51.

förmågor, mer än sitt intellekt som han använder till att kategorisera och katalogisera omvärlden. Han är det subjekt som hindrar objektet från att uppnå en egen subjektsstatus.

Seansvittnesmål: den kaotiska undersökningen

I likhet med psykiska undersökningar är indelningen av ett manligt subjekt och ett kvinnligt objekt vanligt förekommande under seansvittnesmålen och i majoriteten av fallen är det ett medium som undersöks.²⁹⁴ I seansrummets arena breddas narrativen och inkluderar i högre utsträckning de övriga narrativen: traumats narrativ, det transkulturella narrativet och ingivelsens narrativ, utöver ett vetenskapligt och medicinskt narrativ. En sak som skiljer den här undergenren från psykiska undersökningar är att den hierarkiska situationen inte är lika självklar. Exempelvis förekommer det att vittnen antar rollen av en undersökare, vilket kan vara både män och kvinnor som deltar på seansen. En ytterligare destabiliserande faktor är att seansrummets arena skiljer sig från laboratoriets arena där ett mått av kontroll alltid finns i den senare, förankrat i ett vetenskapligt och medicinskt narrativ. Det gör relationen mellan subjekt och objekt mer statisk i laboratoriet. Seanserna kan ses som ett utforskande av det okända, där deltagarna aldrig kan vara helt förberedda på vad som kan hända. Kontrollen hos undersökare och övriga deltagare är inte lika självklar, trots de säkerhetsåtgärder som vidtas, eftersom narrativet kan skifta.

Som exempel på det kaos som seansrummet skapar finns texten ”En materialisationsseans i Stockholm”. Här förklaras att ju mörkare ett seansrum är, desto bättre blir harmonin med andevärlden. Efter en serie lyckade kommunikationsförsök blir plötsligt kabinettets gardin våldsamt föst åt sidan och mediets stol knuffas av en osynlig kraft. Man tvingas tända ljuset i förskräckelse och avbryta seansen.²⁹⁵ Det här är ett rum där andarna sitter på makten, och inte undersökaren. Seansrummets karaktär av att vad som helst kan hända gör att den objektiva världen inte är under subjektets kontroll.²⁹⁶ Ett annat exempel på hur volatil seansrummets arena är, och hur fort maktdynamiken kan skifta, visar sig i texten ”Andar som tandläkare”. Här agerar andarna handgripligen på ett medium som lider av tandbesvär.²⁹⁷ Något som inte skiftar här är att mediet fortfarande är seansrummets objekt, bara att subjektet i stället blivit andevärlden.

²⁹⁴ *Efteråt* 1891, s. 94–95, *Efteråt* 1893, s. 33–36, *Efteråt* 1893, s. 54–57, *Efteråt* 1893, s. 65–69, *Efteråt* 1899, s. 134–135.

²⁹⁵ *Efteråt* 1893, s. 33–36.

²⁹⁶ Jfr Irigaray 1993, s. 125.

²⁹⁷ *Efteråt* 1902, s. 155.

Den här objektsstatusen kan synas i texten, exempelvis att mediet bara refereras till som ”det”.²⁹⁸

Det transkulturella narrativet visar sig i olika former i den här undergenren, genom att det studerande subjektet flyttar sin blick mot omvärlden, andra religioner och andra kulturer. Den kvinnliga volatiliteten och känsligheten byts i stället ut mot det upplevt primitiva och dess relation till en andevärld. Exempelvis besöker en man en religiös ceremoni i Afrika i texten ”Materialisations-seance bland Afrikas vildar”. Vittnet tycks pendla mellan avsmak och triumferande insikt i att få bevittna en extraordinär sanning i ritualen:

De första två eller tre gångerna jag öfvervar denna ohyggliga ceremoni, trodde jag att synen framkallades genom något knep, men när jag sett samma sak upprepas år efter år, kom jag till den slutsatsen, att detta hörde till de ting, som ligga utom vår fattningsförmåga.²⁹⁹

Som Irigaray uttryckt det ovan ser subjektet sig själv här i ”den Andre”. Vittnet får en glimt av sanningen med stort S i den, för honom, främmande upplevelsen. I ”Märkvärdiga manifestationer inom en privat cirkel” är subjekt- och objektsrelationen något diffus. Under denna seans ägnar sig deltagarna åt apportioneringar som är ”lika märkvärdiga som någonsin de, hvilka framträda i det fjärran mångberyktade Orienten”.³⁰⁰ Deltagarna säger sig endast göra detta för att ”forska och för glädjen att få meddela sig med andevärlden”.³⁰¹ I det här vittnesmålet är aktörerna på ett sätt både subjekt och objekt i ett, undersökare och medium. Tar man ett steg bakåt blir de också tillsammans ett subjekt som studerar objektet av sin omvärld. Genom att fenomenen färgas med ordet ”Orienten” har man inordnat dem i något som står utanför den västliga norm som råder inom seansrummet.

Karin Johannisson skriver att synen på hysteri och de symptom man ansåg sig ha identifierat kopplades samman med ”kvinnonaturens labilitet och nyckfullhet”.³⁰² Sett till ovan exempel tycks detta gälla även för kvinnliga medium. Trots en högre fallenhet för mediumsskapet har de en högre volatilitet när de närmar sig tröskeln och andevärlden. Detta syns som tydligast i berättelsen ”Några spiritistiska fenomen”. I detta vittnesmål har en flicka rudimentära seanser i sitt hus, utan träning eller kontrollmekanismer. Trots, eller snarare kanske på grund av, hennes känslighet blir seanserna destruktiva och alla typer av andar får tillträde till

²⁹⁸ ”En tragisk seans” översättning signerad A. af Z. från italienska i *Efteråt* 1921, s. 135–137, s. 135.

²⁹⁹ *Efteråt* 1900, s. 48.

³⁰⁰ *Efteråt* 1904, s. 118.

³⁰¹ *Efteråt* 1904, s. 121.

³⁰² Johannisson 1994, s. 157.

seansrummet.³⁰³ Min tolkning är att okontrollerade mediala förmågor blir synonyma med okontrollerad, och därför farlig, kvinnlighet. Den här kaotiska kvinnligheten reflekteras också i belysning av seansrummet, där kvinnliga medium, i högre utsträckning än manliga medium, verkar i ett mörkt eller halvmörkt seansrum. Ett ljus seansrum är manligt och ett mörkt är kvinnligt.³⁰⁴ Ett manligt medium som utför seanser i mörker benämns som så pass oerfaren, och att det är lättare för honom att agera i mörker.³⁰⁵ Sett till detta blir belysningens nivå kopplad till skicklighet och förstärker föreställningen om att kvinnliga medium inte besitter samma typ av kontroll och skicklighet som manliga, trots sin högre fallenhet för det. Denna syn på volatila medium krockar en aning med Owens slutsats att kvinnor ansågs vara skickligare medium. Svaret på om de var skickligare än män bör i stället besvaras med ett ”ja”, följt av ett ”men”.

Som jag nämnt ovan visar Johannisson på att tidsperiodens bild av kvinnlighet blev intimt förknippad med galenskap. Den kvinnliga naturen sattes samman med ”irrationalitet, natur, tystnad och kropp” och den manliga blev i stället inverterad, med begrepp som ”rationalitet, talande, kultur och intellekt”.³⁰⁶ Traumats narrativ finns alltså enligt det här resonemanget inbyggt i hela kvinnlighetens väsen. Steget till galenskap, eller snarare över tröskeln till andevärlden, är ett kort steg och det är här mediets trop huserar. I en text kallad ”En skeptiker” understryker en manlig undersökare att kvinnor, på grund av sin naturligt känsliga disposition, inte bör beblanda sig med seanser eller annat övernaturligt: ”sysslandet med dessa ting kan verka skadligt på Er sinnesjemnigt; jag råder Er, att ej hafva något att skaffa med dem”.³⁰⁷ Ett annat medium blir nedsövt för att hon inte mer ska behöva se de våldsamma syner som hon får för att hon ”skulle blifva allt för uppskakad”.³⁰⁸ Den här inställningen till kvinnliga attribut är välbekant: den följer sekelskiftets syn på kvinnlig galenskap.

Kopplingen mellan kvinnlighet och naturlig känslighet exkluderar givetvis inte manliga medium. Många av de kända medium som finns i *Efteråt* är män, exempelvis det återkommande mediet Mr Peters. När det handlar om manliga medier beskrivs de på andra sätt. Ibland är de, i likhet med psykiska undersökningar, inte beskrivna med mer än korta ord, exempelvis ”kärnfriskt utseende”. I detta exempel beskrivs också mediet som ”villig att underkasta sig”,

³⁰³ ”Några spiritistiska fenomen” osignerad översättning ur *Le Matin* i *Efteråt* 1902, s. 88–91.

³⁰⁴ *Efteråt* 1891, s. 11, *Efteråt* 1895, s. 33–36, *Efteråt* 1895, s. 49–63, *Efteråt* 1895, s. 101–106, *Efteråt* 1896, s. 17–19, *Efteråt* 1896, s. 116–121. ”Soldatens återkomst” osignerad översättning ur *Light* i *Efteråt* 1917, s. 138–141.

³⁰⁵ ”Metapsykiska fenomen på Island” osignerad översättning ur *Sandhedssögeren* i *Efteråt* 1910, s. 109–115, s. 114.

³⁰⁶ Johannisson 1994, s. 174.

³⁰⁷ ”En Skeptiker” osignerad översättning ur *Rebus* i *Efteråt* 1896, s. 46–47, s. 47.

³⁰⁸ *Efteråt* 1901, s. 89.

syftande både på deltagarnas kontroller och kanalisering av andarna.³⁰⁹ Ibland är de muntra.³¹⁰ De beskrivs ofta med liknande ord som skulle kunna användas på kvinnliga patienter som diagnostiserats med hysteri: ”Sjukligt utseende”, ”ytterligt nervös och känslig”, ”en liten mager man af medelstorlek och epileptiska rörelser”.³¹¹ I ”Seanserfarenheter” sker en subversion av de vanliga rollerna mellan manligt subjekt och kvinnligt objekt: en grevinna berättar om sina erfarenheter från en seans. Grevinnan hade planer på att bli ett medium, men när hon bevittnar vad som händer med det manliga mediet fylls hon av sådan avsmak att hon väljer att inte gå den vägen: ”skinnet hängde löst om benstommen och all hans lifskraft var synbarligen borta”.³¹² Grevinnan behåller agens och egenskaper som är förbehållna de manliga subjekten. Hon är också grevinna och därför en typ av auktoritet. Hon gör själv valet att inte bli ett medium. Hennes auktoritet sammanfaller också med vad hon *är* och inte vad hon *gör*, något som annars är vanligt hos de manliga subjekten.³¹³ Den här dynamiken mellan en undersökande adelskvinna och medium av lägre klass, både män och kvinnor, återkommer på flera ställen, vilket för oss in på en annan dimension av hierarkin mellan subjekt och objekt: social klass.³¹⁴

Nya medium kommer ofta ur lägre samhällsklasser och beskrivs gärna som ”obildade”.³¹⁵ Anledningen till detta tolkar jag vara för att kontrastera mot de förmågor som de uppvisar när de kanaliserar andevärlden. Hur annars skulle de kunna tala främmande språk eller uppvisa kunskap som de vanligtvis inte besitter? Musikmediet Mr Shepard kan i vaket tillstånd ingenting om musik, än mindre spela ett instrument. Han håller sig på eget initiativ i ett obildat tillstånd, eftersom han inte vill riskera att tappa sina förmågor.³¹⁶ Mr Shepard har genom sina musikseanser lyckats övertyga många skeptiker, flera av dessa från högre samhällsklasser: ”För första gången i Holland hafva aristokratin och de konservativas motstånd gifvit vika för en manifestation av psykisk kraft”.³¹⁷

³⁰⁹ *Efteråt* 1897, s. 78.

³¹⁰ *Efteråt* 1903, s. 47

³¹¹ *Efteråt* 1901, s. 18, *Efteråt* 1901, s. 177, s. 156, *Efteråt* 1910, s. 90.

³¹² ”Seanserfarenheter” osignerad översättning från ett föredrag inför Spritualistföreningen i San Francisco av grevinnan C. Wachtmeister i *Efteråt* 1906, s. 23–26, s. 25.

³¹³ Manliga vittnen över alla undergenrer är vanligen professorer, läkare, militärer, sjömän, och så vidare. *Efteråt* 1897, s. 190, ”Robert Bruce sällsamma erfarenhet” osignerad översättning ur *The Shadows around us* i *Efteråt* 1898, s. 44–48, s. 44, *Efteråt* 1901, s. 87, ”Professor Charles Richet’s undersökning av metafysiska iakttagelser vid franska armén” översättning signerad A. af Z. ur *Annales des Sciences des psychiques* i *Efteråt* 1920, s. 7–11.

³¹⁴ *Efteråt* 1900, s. 142–144, ”La Santa i Venedig” osignerad översättning ur *il Vessillo Spiritista* i *Efteråt* 1901, s. 110–112, *Efteråt* 1901, s. 161–164, *Efteråt* 1905, s. 156–159.

³¹⁵ *Efteråt* 1894, s. 141, *Efteråt* 1900, s. 172, *Efteråt* 1901, s. 8, *Efteråt* 1906, s. 50, ”Emil Knudsen från Stenkjaer -- mannen med det sjätte sinnet” osignerad översättning ur *Morgendæmringen* i *Efteråt* 1907, s. 185–189, s. 185, *Efteråt* 1910, s. 110, ”Psykisk forskning” översättning signerad A. af Z. ur *Luce e Ombra* i *Efteråt* 1918, s. 171–174, s. 171.

³¹⁶ *Efteråt* 1894, s. 89.

³¹⁷ *Efteråt* 1894, s. 121.

Att medium kom ur lägre samhällsklasser kan också förklaras med hjälp av sekelskiftets syn på galenskap. Enligt Johannisson var lägre samhällsklasser överrepresenterade på mentalsjukhusen. Kvinnor från över- och borgarklassen ”hölls utanför sinnessjukhusen med hjälp av nervspecialisten, familjedoktorn, utackordering eller ett accepterat sjukbeteende inom hemmets egna rum”.³¹⁸ Det här utesluter givetvis inte att det kom medium från andra samhällsklasser än de lägre, men kanske är förklaringen här att sinnessjukdom i lägre klasser kunde accepteras med hjälp av en spiritistisk tolkning. Att hantera upplevd sinnessjukdom inom en privat sfär var ingen lyx som lägre klasser kunde unna sig. Lösningen blev att söka sin tillflykt i andevärlden. I stället för inlåsning på ett sinnessjukhus fanns seansrummet.

I den engelska kontexten kämpade Louisa Lowe för spiritismen och mediers erkännande. Louisa Lowe var en prästfru men gled allt längre bort från den engelska kyrkan och dess företrädare vilket snart förbyttes i direkt kritik.³¹⁹ Hon blev själv anklagad för sinnessjukdom och inlagd. Där fick hon uppleva hur samhället behandlade kvinnor som samhället bedömt som galna.³²⁰ Louisa Lowe släpptes fri efter många turer, och lite tur, och blev sedan en tongivande röst för spiritismen och kritik mot både kyrkan och institutionerna som spärrade in kvinnor på tvivelaktiga grunder.³²¹ Att vara ett medium var ingen garanti för att undvika anklagelser om sinnessjukdom, men genom att hävda sin religiösa tro skapades ett utrymme att få stöd från rörelsen, och människor som Louisa Lowe. Under sekelskiftet kan man också tänka sig att det skapade ett tvivel hos de medicinska företrädarna. Även om man inte skrev under på andehypotesen var kanske medium och känsliga människor uttryck för något okänt i den mänskliga varelsen och inte nödvändigtvis sinnessjuka.

Att medium kom från lägre klasser kan kontrasteras med några motsatta exempel. Religionshistorikern Per Faxneld visar i sin text ”Att vara medium är att vara född på jorden med ena foten på andra sidan” (2023) att det i Sverige verksamma Edelweissförbundet och dess medlemmar tillhörde samhällets övre skikt. Rörelsen inkluderade flera av Sveriges mest kända medium, exempelvis Mary Karadja och Hilma af Klint.³²² Edelweissförbundets grundare Huldine Beamish (1836–1892) fyra av fem barnbarn visade sig ha mediala förmågor.³²³ Ytterligare ett exempel i *Efteråt* är Adelma von Vey i texten ”Ett fall af epilepsi”. Adelma von Vey är både hertiginna och medium. Hon använder sina förmågor till att bota olika typer av

³¹⁸ Johannisson 1994, s. 173.

³¹⁹ Owen 2004[1989], s. 168–173.

³²⁰ Owen 2004[1989], s. 179–182.

³²¹ Owen 2004[1989], s. 193, 196–197.

³²² Faxneld 2023a, s. 5.

³²³ Faxneld 2023a, s. 7.

sjukdomar som kommit till av andliga anledningar. I berättelsen lider en man av epilepsi orsakat av att han är ansatt av en lägre ande. Adelma von Vey får antas vara ett mycket skickligt medium: hon kan både kanalisera den lägre anden, sin ledare och samtidigt bibehålla kontrollen över sig själv. Tillsammans lyckas hon och hennes andlige ledare få den låga anden att inse sin situation och sluta angripa den unge mannen.³²⁴ För mig tycks det talande att Adelma von Vey kan bibehålla agens i situationen på ett sätt som andra medium inte kan. Hennes sociala position tillåter detta, på samma sätt som ovan nämnda grevinna.

Texterna i *Efteråt* gör att frågan om klass blir något problematisk i den svenska spiritismen. Den anglo-amerikanska spiritismen var en mer socialt inriktad rörelse, jämfört med den franska (och svenska) spiritismen, där den materiella världen hölls på avstånd.³²⁵ Den anglo-amerikanska spiritismens förgrundsgestalter kom själv från en lägre klassbakgrund.³²⁶ Det här är den uppdelningen av spiritismen som oftast görs: den anglo-amerikanskt socialt engagerade, med anhängare från lägre klasser och den så kallade "kristna spiritismen", med anhängare från en högre klassbakgrund.³²⁷ Med den svenska spiritismen, och med Edelweissförbundet, stämmer denna modell. Men något som skapar tveksamheter kring denna uppdelning är den stora mängd texter som stammar ur den anglo-amerikanska spiritismen och som finns tryckta i *Efteråt*.³²⁸ Kanske fanns det, genom de engelska översättningarna, utrymme för mer socialt engagerade idéer att sippra in i den svenska spiritismen, även om texterna hamnar i genren fikcionaliserade vittnesmål. Genom översättningarna kanske blicken, vanligtvis riktad mot andevärlden, då och då tvingades ner mot den materiella världen.

Övernaturliga vittnesmål: subjektet och omvärldens objekt

När subjektets blick landar på omvärlden finns möjligheten att studera de övernaturliga fenomen som florerar runt omkring, vilket leder in på undergenren *övernaturliga vittnesmål*. Den här undergenren är den mest heterogena. Alla listade troper finns representerade inom de olika vittnesmålen. Den här bredden gör att undergenren behöver snävas in i ytterligare tre kategorier: *spökhus, drömmar och förutsägelser* och *underliga händelser*. Kategorin spökhus involverar i olika grad samtliga aktörer: undersökaren, tröskelpersonen och mediet. Arenan är

³²⁴ *Efteråt* 1896, s. 7–14.

³²⁵ Sanner 1995, s. 335.

³²⁶ Sanner 1995, s. 336.

³²⁷ Sanner 1995, s. 339.

³²⁸ Översättningar från den engelska tidningen *Light* utgör den i särklass största delen av den här studiens källmaterial.

uteslutande den hemsökta platsen. Enkelt sagt är skillnaden mellan spökhuis som kategori och den hemsökta platsen som trop att spökhuis alltid innefattar tropen med den hemsökta platsen. Omvänt är inte den hemsökta platsen som arena alltid ett spökhuis. I spökhuset gäller traumats narrativ och vetenskapligt och medicinskt narrativ. I kategorin drömmar och förutsägelser involveras samtliga aktörer. Arenorna där den här kategorins vittnesmål utspelar sig är främst seansrummet eller laboratoriet, men den hemsökta platsen kan förekomma. Narrativen är traumats narrativ och ingivelsens narrativ. Den sista kategorin underliga händelser är vittnesmål som inte kvalificerar in i de övriga kategorierna. Arenan kan vara diffus här och ibland förekommer det ingen arena alls. Aktörerna är undersökaren och tröskelpersonen och samtliga narrativ kan förekomma.

Spökhuis

Den här kategorin omfattar den hemsökta platsen som arena och den vanligaste aktören är undersökaren. Hit kommer de psykiska undersökarna för att lösa platsens mysterium. Det händer att undersökaren är en spiritistisk vetenskapsman som är där specifikt för att undersöka platsen, men inte alltid. Ibland kan undersökaren befinna sig på platsen av en slump. I dessa historier är det inte nödvändigt med ett kvinnligt objekt: bara det manliga subjektet och hans undersökning och vittnesmål.³²⁹ Om det bara finns ett manligt subjekt antar den hemsökta platsen formen av objekt, vilket har paralleller med Irigarays resonemang där det manliga subjektet har fränkopplat sig världen han befinner sig i och undersöker den som ett objekt.³³⁰ Det kvinnliga objektet är här ersatt med en omvärld som objekt för studien.

Det förekommer också andra typer av vittnen, men jag gör en distinktion mellan dessa vittnen och undersökaren. Dessa vittnen är antingen kvinnor, barn eller individer som på andra sätt räknas till känsliga människor. De är av olika skäl i stånd att förnimma andarna som hemsöker platsen.³³¹ I ett vittnesmål från Stavangers domkyrka beskrivs det kvinnliga vittnet som ”skotte” och därmed implicerat medfött känslig. Det manliga vittnet är engelsman, men av en släkt där ”second sight” gått i arv.³³² Uppdelningen blir att undersökaren tar ett vetenskapligt avstamp i form av teknik som fotografi, eller på andra sätt antar den vetenskapligt undersökande

³²⁹ *Efteråt* 1898, s. 78–79, *Efteråt* 1898, s. 154–159, *Efteråt* 1900, s. 158–159, *Efteråt* 1902, s. 16, *Efteråt* 1902, s. 43–46.

³³⁰ Jfr Irigaray 1993, s. 125.

³³¹ *Efteråt* 1898, s. 155, *Efteråt* 1899, s. 43, ”Spökeriet i blockhuset” signerad B–d i *Efteråt* 1900, s. 103–114, s. 103–104, *Efteråt* 1904, s. 48, ”En gengångare” signerad Maud ur *Stockholms Dagblad* i *Efteråt* 1914, s. 157–160, s. 158.

³³² ”Spökhistorier från Stavangers domkyrka” osignerad översättning ur *Morgendämringen* i *Efteråt* 1910, s. 123–126, s. 124.

blicken. De övriga vittnena blir åskådare: de upplever något som sedan förmedlas vidare. Själva undersökningen uteblir.

När kvinnor figurerar i den här underkategorin är det oftast som kvinnliga spöken.³³³ Även i döden är de föremål för den manliga undersökaren på samma sätt som levande tröskelpersoner och medium. Mattias Fyhr visar i sin studie av den svenska skräcklitteraturen att relationen mellan spökhistorier och kvinnor var nära, i association med en irrationell tro på det övernaturliga.³³⁴ Kanske att de kvinnliga spökena i *Efteråt* har en prägel av denna association. Jag väljer i stället att lägga min analys av kvinnliga spöken till *Efteråts* samtid. Vittnesmålen i *Efteråt* kommer ur en tid då kvinnor började röra sig alltmer ur den privata sfären och in i den offentliga. Det gamla idealet kring uppdelningen av den kvinnliga husmodern i hemmet och den offentliga sfären som exklusiv för män började luckras upp. Nya samhällsfrågor och ordningar började göra sig gällande som kvinnlig rösträtt och kvinnors inträde på arbetsmarknaden.³³⁵ Den här processen, och de slitningar som den medförde, finns representerad i de fikionaliserade vittnesmålen i *Efteråt*. De kvinnliga spökena hemsöker den privata sfären, oavsett om det är ett hus eller ett slott: de rör sig i de rum de tidigare levt i. Ett exempel på detta är när en tysk major är på besök vid ett slott vid Mälaren. Han tar ett fotografi på ett vackert rum i slottet och under framkallningen visar det sig att en kvinnlig skepnad också fastnat på bilden. Det visar sig vara spöket av den första frun till slottets ägare.³³⁶ Exemplet har både aktören av undersökaren, om än ofrivillig, och det kvinnliga spöket som hemsöker sitt gamla hem.

Som kontrast mot detta har manliga spöken möjlighet att hemsöka mer offentliga platser. Ett kvinnligt vittne arbetar som kammarjungfru till ett furstepar. Hon får det tvivelaktiga nöjet att uppleva det återskapade självmordet av en manlig ande som skjuter sig framför henne på ett hotellrum. Det visar sig att anden tidigare varit sjöofficer som tagit livet av sig i just det rummet för många år sedan.³³⁷ Anden må vara bunden till ett specifikt rum, men det är rum som tillhör resans värld och den offentliga sfären. Det kvinnliga vittnet å andra sidan befinner sig bara i det

³³³ *Efteråt* 1895, s. 12, *Efteråt* 1898, s. 79, *Efteråt* 1899, s. 42, *Efteråt* 1899, s. 189, *Efteråt* 1905, s. 91, "Hohenzollernes vita dam" signerad Ernst Jotson i *Efteråt* 1916, s. 121–123, "Svarta frun" signerad G. H. L. i *Efteråt* 1921, s. 74–75.

³³⁴ Skräcklitteratur kallades av motståndare för "amm-skrocket" eller "tante-skrocket" i tidig romantisk tid, Fyhr 2017, s. 84–86.

³³⁵ Andersson, Irene, Bokholm, Sif, Hammar, Inger, Hillerström, Lena, Jansdotter, Anna, Carlsson Wetterberg, Christina & Österberg, Eva, i: *Rummet vidgas: Kvinnor på väg ut i offentligheten ca 1880–1940*, red. Carlsson Wetterberg, Christina & Österberg, Eva, Stockholm: Atlantis, 2002, s. 12–13.

³³⁶ *Efteråt* 1905, s. 90–92.

³³⁷ *Efteråt* 1913, s. 45–48.

här rummet för att hon själv är i tjänst hos fursteparet. Fursteparet blir i exemplet ett sorts mobilt hem som det kvinnliga vittnet är bundet till.

En kvinna behöver inte ens vara död för att hemsöka sitt hem. I en berättelse med fyra olika exempel visar sig kvinnor i sina hem, trots att de befinner sig på stora avstånd därifrån. Berättelsens vittnen vet att kvinnorna inte borde befinna sig där. Trots att alla kvinnorna befinner sig på resande fot, i den offentliga sfären, så reser de tillbaka till det privata hemmet i anden.³³⁸ Det här går att tolka på två sätt. Det första är att kvinnorna befinner sig på den plats som anses ”onaturlig” och därför söker sig tillbaka till platsen där de ”hör hemma”. Men man kan också göra tolkningen att kvinnors andar har förmågan att korsa gränser i anden som de inte i det fysiska livet har samma möjligheter att korsa. Deras uppenbarelse genom anden blir en normbrytande och gränskorsande handling.

I ett exempel som på olika sätt både motsäger och bekräftar detta resonemang är en kvinna ute på resa med sin fjortonårige son till ”ett af Skånes äldsta och vackraste herresäten”.³³⁹ På herrgården bevittnar hennes son en kvinnlig skepnad i sitt rum som får honom att ta tillflykt in till sin mors rum. Han vågar under hela vistelsen inte sova i sitt eget rum. Efter resan skriver kvinnan ett brev till sin kusin, som är värdinna på godset, och får veta att en lärarinna dött efter en olycklig sjukdom och i sin tur bott en tid på herrgården.³⁴⁰ I den här historien finns ett sällsynt exempel på en kvinnlig undersökare: hon tar på sig uppgiften av att utröna andens identitet. Vittnet är hennes son och faller in kategorin av tröskelperson genom sin unga ålder. Här befinner hon sig ute på resa i den offentliga sfären, något som i de flesta övernaturliga vittnesmål är förbehållet män. På ett paradoxalt sätt står hon över sonen i en maktdynamik, men är också underordnad. Genom att hon är vuxen och han är ett barn är hon ställd över honom i hierarkin. Men samtidigt legitimerar hans närvaro i berättelsen att hon befinner sig i den offentliga sfären och kan bli berättelsens subjekt.

De sfärer, och gränserna runt dem, som stakades ut för kvinnor runt sekelskiftet visas i berättelsen ”Gengångare”. I den har en kvinna efter sin mans död blivit ”dyster och folkskygg”. Hennes vänner kommer en dag oinbjudna på besök och hon tvingas motvilligt att ta emot dem. När hon är redo att möta dem får hon se sin man ”vänd mot mig med det allra vänligaste leende”. Hon förstår meningen med uppenbarelsen och att ”så önskade han se mig, återvunnen till lifvet

³³⁸ ”Fyra egendomliga fenomen” signerad A...e i *Efteråt* 1914, s. 54–61, s. 54–58.

³³⁹ *Efteråt* 1914, s. 157.

³⁴⁰ Lärarinnan hade drabbats av döv- och stumhet efter en förkylning som sedan ledde till att hon ”gick i märkegrav”. Det här innebar troligtvis att hon tog livet av sig genom att hoppa ner i en märkegrav. *Efteråt* 1914, s. 160.

[...] ej tröstlöst sörjande hans bortgång”.³⁴¹ Man kan givetvis tolka det som att mannens ande genuint önskar henne tillbaka in i gemenskapen, men en tolkning jag gör är att mannen önskar henne tillbaka in i normen. Att stänga in sig i dysterhet blir en avvikelse som lägger sig farligt nära hysteri och kvinnlig dårskap, sett till Johannissonns resonemang. Jag ser alla dessa exempel som illustrationer av tidens sociala processer. Både de nya möjligheterna för kvinnor att träda in i tidigare otillgängliga rum, och mer konservativa tendenser att bibehålla ett status quo med kvinnor i den avgränsade privata sfären.

Drömmar och förutsägelser

Den här kategorin avser när aktörerna tröskelpersonen och mediet får olika typer av förnimmelser från andevärlden, antingen via drömmar eller på något annat sätt. Subjekts- och objektdynamiken har inte riktigt samma tydliga avgränsning som i exempelvis seansvittnesmål. Som jag nämnt tidigare är drömmar en stor utjämnare: alla har potential att få ingivelser via drömmen, även människor som vanligtvis inte skulle kvalificera sig som tröskelpersoner. När detta är fallet blir aktören undersökaren också en del av vittnesmålen.³⁴² Subjektets undersökning riktas då mot objektet som råkar vara subjektet själv. Tolkningarna man kan göra av detta är att objektet fortfarande finns externt och inte i subjektet själv. Ingivelserna kommer utifrån och tas emot av individen. Relationen mellan subjekt och objekt är med den tolkningen fortfarande relativt stabila. En annan tolkning som snarare destabiliserar relationen mellan subjekt och objekt är en som liknar exemplet ovan med det manliga objektet Rousseau i undergenren psykiska undersökningar. Här innebär det att vittnessubjektet internaliserar vissa attribut i sig själv, som vanligtvis associeras med objektet tröskelperson. Här är attributet förmågan att få ingivelser från andevärlden. Allt i ett försök att nå en ny horisont av förståelse.

Den klassiska subjekts- och objektdynamiken är givetvis gällande här också, där undersökaren interagerar med en tröskelperson eller ett medium som fått någon typ av ingivelse.³⁴³ Dynamiken liknar alla andra vittnesmål där det finns en uppdelning mellan ett studerande subjekt och ett studerat objekt. När män involveras i underkategorin drömmar och förutsägelser finns det en inbyggd trovärdighet i berättelsen. Ibland förstärks trovärdigheten

³⁴¹ *Efteråt* 1914, s. 69.

³⁴² *Efteråt* 1891, s. 73–76, *Efteråt* 1894, s. 59–62, *Efteråt* 1893, s. 159–160, *Efteråt* 1895, s. 41–42, *Efteråt* 1896, s. 26–32.

³⁴³ *Efteråt* 1892, s. 13–15, ”Zigenerskans spådom” osignerad översättning ur *Neues Wiener Tageblatt* i *Efteråt* 1898, s. 175–176, ”Cazotte’s profetior” osignerad översättning ur *Psychische Studien* i *Efteråt* 1898, s. 186–190, *Efteråt* 1896, s. 126–128.

ytterligare med att de tillhör en kategori av människor som innehar någon form av social auktoritet, exempelvis aristokrati, sjökaptener eller militärer. Antingen får de själva uppenbarelsen, eller så agerar de vittne och ger en legitimerande effekt till berättelsen.³⁴⁴ Hammer har i *Claiming Knowledge* visat på olika typer av narrativ när det sker mellan de som erhåller andlig kunskap och de som förmedlar kunskapen vidare inom rörelsen: ”There are those who transmit a given corpus of knowledge, and there are those who are the purported recipients of revealed knowledge”.³⁴⁵ När det handlar om drömmar blir de här aktörerna, till skillnad från exempelvis ett medium under en seans, samma aktör. De både erhåller den andliga ingivelsen, men blir också de som trovärdigt kan förmedla den vidare. Hammer visar med teosofin som exempel att det finns en hierarki i möjligheterna att erhålla och tolka högre kunskap. Sanningen må vara en enda, men tolkningar som görs av den är inte likvärdiga.³⁴⁶

I samband med det bör ännu en av *Efteråt*s översättare lyftas fram. Majoriteten av de översatta texterna i *Efteråt* saknar namngivna signaturer. Det lämnas ofta bara med initialer och ibland helt osignerade. Ett av undantagen är signaturen ”O. A. B.”, vilket är författaren Oscar Adolf Busch (1844–1916) som ibland signerar med sitt fullständiga namn.³⁴⁷ En av Buschs böcker, *Landet hinsides: skildringar från astralvärlden* (1910), är skriven under pseudonymen ”Aenor”, vilket Busch i förordet anger är en yttre kraft han kanaliserat i skrivandet. Hans översättningar förekommer i *Efteråt* fram till hans död. De rör flera ämnen, men under den mest aktiva perioden i mitt källmaterial berör det främst olika former av seanser. Sett till Buschs författarskap faller han in inom den kategori människor som har öppnat sinnet för ingivelser från andevärlden. Om Busch sällade sig till inställningen att andlig kunskap och dess tolkning bara var för ett fåtal, företrädd av teosofin, eller om han hade en mer demokratisk syn på mottagandet av denna visdom får förbli obesvarad.

Berättelsen ”Spöktåget” utspelar sig vid en enslig tågstation. Det manliga vittnet får se en spöklik tågolycka där tåget försvinner spårlöst efter kraschen. Det visar sig att tåget är ett dödsbud för vakterna som är stationerade på stationen: ”Sedan dess hade spöktåget blivit sedt två gånger, och genom ett egendomligt händelsernas sammanträffande hade stationsinspektörerna dött några få dagar därefter”.³⁴⁸ Berättelsen har två manliga vittnen och

³⁴⁴ *Efteråt* 1898, s. 44–48, *Efteråt* 1898, s. 186–190, *Efteråt* 1894, s. 93–96, *Efteråt* 1896, s. 126–128, *Efteråt* 1898, s. 104–108, *Efteråt* 1902, s. 51–53.

³⁴⁵ Hammer 2004[2001], s. 371.

³⁴⁶ Blavatsky menade att den kunskap som emanerar från ett högre plan inte är möjlig att tolka på rätt sätt av alla på det materiella. Det krävs även att individer är mottagliga och själv har förmågan att göra distinktioner. Hammer 2004[2001], s. 374–375.

³⁴⁷ ”Dr. Sigurd Triers erfarenheter vid materialisationsseanser i England i dec. 1905” signerad Oscar Busch i *Efteråt* 1906, s. 50–64, s. 64

³⁴⁸ *Efteråt* 1896, s. 76.

behöver därmed inga ytterligare trovärdighetsmarkörer. De manliga vittnen som erhåller ingivelserna befinner sig högt upp i kunskapshierarkin och bedöms som trovärdiga.

När kvinnor förekommer i historien behövs det manliga vittnet som en sorts grund för historien att stå på. Om en man erhåller en förutsägelse antar han rollen av subjekt i berättelsen. Då en kvinna i stället erhåller förutsägelsen faller dynamiken tillbaka in i subjekt- och objektrelationen.³⁴⁹ I ett annat exempel som illustrerar de krumbukter som utförs för att tvinga bort det kvinnliga vittnet från rollen av subjekt förekommer i berättelsen ”Ett dödsbud”. Här drömmer en kvinna att henne syster dör, vilket visar sig stämma. Det förekommer inte en enda manlig aktör i berättelsen, men den börjar med ”Robert Dale Owen omtalar följande händelse såsom ett ytterst värdefullt bevis”. På så sätt föses det kvinnliga vittnet undan från positionen av subjekt, som tas över av Robert Dale Owen. Det kvinnliga vittnet har alltså inte tillräckligt med kapital för trovärdighet. En man, även en som inte på något sätt figurerar i vittnesmålet som Robert Dale Owen, måste placeras i det. På så sätt ges vittnesmålet den legitimerande stämpeln.³⁵⁰

Underliga händelser

Om hela underkategorin övernaturliga vittnesmål kan ses som heterogen är den här kategorin dess kulmen. Kategorin underliga händelser utspelar sig oftast inte i någon direkt arena, utan är oförklarliga händelser mellan aktörer med ett speciellt narrativ. De huvudsakliga aktörerna är tröskelpersonen och undersökaren. Samtliga narrativ finns representerade. Sammanfattat handlar det om underliga händelser där människor upplever oförklarliga saker som av olika anledningar varken platsar i kategorin spökhälsa eller kategorin drömmar och förutsägelser.

I likhet med alla vittnesmål utgår majoriteten av den här kategorins berättelser från ett manligt subjekt: antingen som vittne eller undersökare.³⁵¹ De kan vara en skeptisk undersökare som sedan omvänds när de får bevittna de underliga händelserna.³⁵² När ett kvinnligt subjekt dyker upp måste det finnas vissa trovärdighetskriterier. Det kan innebära att det kvinnliga subjektet får förstärkning av ett till vittne som är manligt, att subjektet tillhör ett övre

³⁴⁹ *Efteråt* 1898, s. 175–176.

³⁵⁰ Robert Dale Owen (1801–1877) var en amerikansk politiker som konverterade till spiritismen. *Efteråt* 1895, s. 158.

³⁵¹ *Efteråt* 1896, s. 93–95, *Efteråt* 1896, s. 173–176, ”Löjtnant Colts uppenbarelse” osignerad översättning ur *The Shadows around us* i *Efteråt* 1899, s. 26–30, *Efteråt* 1903, s. 25–28, *Efteråt* 1907, s. 189–190, ”Den hvita fågeln” signerad Arne ur *N. D. A.* i *Efteråt* 1913, s. 73–78.

³⁵² *Efteråt* 1894, s. 127–128, *Efteråt* 1895, s. 44–45, ”En märkvärdig erfarenhet” osignerad översättning ur *Sandhedsögeren* *Efteråt* 1906, s. 13–16.

samhällsskikt eller att hon tillhör en större grupp av manliga undersökare.³⁵³ I berättelsen om lärarinnan Emilie Sagée och hennes dubbelgångare finns inga manliga karaktärer med, men fenomenen runt henne bevitnas av en stor mängd elever på skolan.³⁵⁴ Jag tolkar detta som att den stora mängden vittnen gör att berättelsen kvalificerar sig som trovärdig. Även manliga medium behöver trovärdighetskriterier om de agerar vittnessubjekt. I berättelsen ”Jordens astrala sfärer” är det manliga subjektet ”särskildt anlitad inom den s. k. högre societeten”.³⁵⁵ Sammankopplingen med aristokrati eller högre samhällsskikt ökar trovärdigheten.

Ett av skälen till bristen på arenor är att flera av vittnesmålen är på resande fot. Man kan göra definitionen att resan är en variant av arenan den hemsökta platsen, men jag väljer att inte placera den där. I stället ligger resan enligt min definition närmare ett narrativ än en arena: traumats narrativ. Jag kategoriserar resan som ett kontinuerligt trauma. Det är ett osäkert tillstånd som bidrar till att försätta vittnet i ett mottagligt tillstånd för övernaturliga upplevelser. Resan som trauma bekräftas av att en stor del av de fikcionaliserade vittnesmålen antingen är från en resa där något inträffar, eller vittnesmål av anhöriga som är oroliga för närstående som befinner sig ute på resa.³⁵⁶ Som nämnt ovan menar Inga Sanner att det finns tre vägar in i det omedvetna: döden, drömmen och seansen.³⁵⁷ Jag menar att i stället för ”döden” borde begreppet ”traumat” användas och resan är ett exempel på ett sådant trauma.

I likhet med ovan resonemang under kategorin spökhärrör majoriteten av resevittnesmål från ett manligt subjekt som är ute på resa ensam och upplever något oförklarligt. Om berättelsen har en kvinnlig aktör, oavsett om hon är subjekt eller objekt, är hon placerad i en privat sfär.³⁵⁸ Om det förekommer undantag till detta innebär det, i likhet med det som gäller för trovärdighet, att vissa kriterier måste vara uppfyllda. I berättelsen ”Några ord om sagovärldens småfolk” är en kvinna ute på en resa för att undersöka folktro och vandringsägner. Hon är det huvudsakliga subjektet, men befinner sig i en stor grupp av undersökare.³⁵⁹ Hon är inte en ensam kvinna på resa som de manliga subjekten, utan har sin

³⁵³ *Efteråt* 1898, s. 120–124, ”En bönhörelse” osignerad översättning ur *Light* i *Efteråt* 1908, s. 12–14, ”Några ord om sagovärldens småfolk” signerad Oscar Busch i *Efteråt* 1915, s. 19–27.

³⁵⁴ Tyvärr vinner okunnigheten och skepsisen i det här vittnesmålet och hon blir avskedad. ”Emilie Sagée’s Dubbelgångare” osignerad översättning *The Shadows around us* i *Efteråt* 1898, s. 91–96.

³⁵⁵ ”Jordens astrala sfärer” översättning signerad O. B. ur *Immortality* av J. M. Peebles i *Efteråt* 1913, s. 17–24, s. 17.

³⁵⁶ *Efteråt* 1893, s. 28–31, *Efteråt* 1896, s. 173–176, *Efteråt* 1898, s. 44–48, *Efteråt* 1898, s. 120–124, *Efteråt* 1903, s. 25–28, ”Några tillförlitliga spökhistorier” osignerad i *Efteråt* 1908, s. 54–56, ”En döendes farväl tvärs över Atlanten” översättning signerad A. af Z. ur *Annales des Sciences des psychiques* i *Efteråt* 1920, s. 46–47.

³⁵⁷ Sanner 2009, s. 212.

³⁵⁸ ”Kapten Campell” översättning signerad L. H. ur *Uebernatürliche Erscheinungen* i *Efteråt* 1910, s. 61–64, *Efteråt* 1898, s. 120–124, *Efteråt* 1920, s. 7–11, ”Manifestation post-mortem” översättning signerad A. af Z. ur *Annales des Sciences des psychiques* i *Efteråt* 1919, s. 182–183.

³⁵⁹ *Efteråt* 1915, s. 22.

närvaro i den offentliga sfären legitimerad genom den stora gruppen undersökare. I ett annat exempel befinner sig två kvinnor på resa. Det kvinnliga vittnet, ”då en ung flicka – jämte sin tant madame Wholf Bruce”, bevitnar en ande som hemsöker ett hotell. Hon är inte heller här en ensam kvinna på resa, utan ackompanjerad av en äldre släkting.³⁶⁰

I anden, vare sig de är levande eller döda, är män och kvinnor inte begränsade till varken den publika eller den privata sfären. De kan visa sig för närstående på stora avstånd.³⁶¹ I ”Hon gick ut ur sin kropp” blir det kvinnliga subjektet innan en middagsbjudning ”så illamående, att hon måste intaga sängen”. Hon förnimmer från sitt sjukrum att hon befinner sig på middagen och det visar sig efteråt att hon setts av många gäster där.³⁶² Som visats i kategorin spökhus har kvinnor i anden möjlighet att korsa gränser mellan det offentliga och det privata på ett sätt man inte har samma möjlighet till i ett vaket tillstånd.

Vem som är en tröskelperson beror, som nämnts ovan, på vissa omständigheter. Antingen förekommer omständigheterna naturligt, eller så framkallas de av ett trauma. I den här kategorin finns det vittnesmål där barns naturliga känslighet visas upp, exempelvis genom att de minns sina tidigare liv.³⁶³ I en annan historia berättas om hur man använder sig av barn i ”Abyssinien” för att på ett övernaturligt sätt hitta brottslingar.³⁶⁴ Även djurs naturliga känslighet framhålls.³⁶⁵ Barn och djurs naturliga känslighet förs samman i en berättelse om en pojke som kan förstå djuren och samtala med dem.³⁶⁶ Barn, primitivitet och övernaturlig känslighet sätts också ihop i en berättelsen med kvinnan som undersöker folksagor och hustomtar. Hustomten som mannen hon intervjuar berättar om pratar på ett barnsligt sätt: ”Stor blef vår förvåning då den pipiga rösten angaf sig vara vår egen hustomte som kallade sig Mats. [...] ’Mej tycka om snälla människor’”. Kopplingen till djur görs senare i berättelsen när de frågar vad som händer med hustomtar efter döden: ”’Vanligen födas vi igen som något djur i människans tjänst, en häst eller en hund och så bli vi också en gång människor, men det är långt dit’”.³⁶⁷ Här visas åter den paradoxala kopplingen mellan andlighet och primitivitet. Hustomtarna står närmare andlighet än vanliga människor, men befinner sig ändå långt ner i den andliga hierarkin.

³⁶⁰ *Efteråt* 1920, s. 125.

³⁶¹ ”Ett infriadt löfte” osignerad insändare till *Arboga tidning* i *Efteråt* 1893, s. 143–144, s. 144, ”Från det hemlighetsfullas verld” osignerade översättningar ur *Dasein und Ewigkeit* i *Efteråt* 1894, s. 59–62, s. 61, *Efteråt* 1899, s. 171, *Efteråt* 1910, s. 79, ”Hon gick ut ur sin kropp” osignerad i *Efteråt* 1911, s. 168, *Efteråt* 1912, s. 51.

³⁶² *Efteråt* 1911, s. 168.

³⁶³ *Efteråt* 1900, s. 44–46.

³⁶⁴ ”Abyssinien” eller ”Abessinien” som idag är Etiopien. *Efteråt* 1904, s. 124–125.

³⁶⁵ *Efteråt* 1893, s. 188–191, *Efteråt* 1901, s. 126–128, s. 62–63.

³⁶⁶ *Efteråt* 1912, s. 118–119.

³⁶⁷ *Efteråt* 1915, s. 24–25.

Det här resonemanget har direkta paralleller till naturlig kvinnlig känslighet och den objektsroll som kvinnor kontinuerligt träder in i. De få gånger män figurerar som naturligt känsliga i den här kategorin av vittnesmål görs det enligt två extrema kriterier. Antingen tonas karaktärsdragen ned helt och beskrivs med några korta ord.³⁶⁸ Det här syns i berättelsen ”Sällsam makt öfver naturen” där mannen med förmågorna beskrivs som en ”fint bildad, anspråkslös man och öfvertygad spiritist”. I den här berättelsen handlar det också mer om att han åkallar vädrets makter med en helt medveten aktiv agens.³⁶⁹ Genom sin nivå av agens står han mellan en subjekts- och objektsroll. En annan man beskrivs ge ett ”nästan tarfligt intryck” där hans humör snabbt är ”färdig till gråt och leende”. Den här mannen beskrivs också ha keltiskt påbrå.³⁷⁰ Här kopplas känsligheten samman med ett transkulturellt narrativ parallellt med tillskrivandet av psykologisk känslighet. Man förklarar alltså mannens förmågor genom att degradera honom i maktordningen, bort från kulmen av hierarkin: det vita manliga subjektet och i stället närmare det kvinnliga objektet. Ett mellanting mellan dessa två hittas i ett sista exempel där en manlig tröskelperson beskrivs uppvisa ”ett sorgligt och dystert uttryck” och där han inte är mån om att vårda sitt yttre och sina kläder.³⁷¹ De här, något nedtonade, attributen kring en manlig tröskelperson är så högt man kan komma i maktdynamiken.

Var känsligheten är situerad är inte helt enkelt att avgöra. Om situationen är en uppenbarelse av en ande, är det personen som förnimmer som är den känsliga eller är det anden som på egen hand gör sig upplevd? Traumatiskt narrativ gör sig gällande oavsett, men döden eller nära förestående död är alltid en faktor i den här kategorin. När en person dör, är döende eller blir sjuk skapas möjligheten för personen att sända ut sin ande att bli sedd av ett vittne.³⁷² I två snarlika exempel är kvinnor fångna i äktenskap där mannen önskar henne död. I båda berättelserna lyckas de, strax efter dödsögonblicket, att uppenbara sig för bekanta. I den ena får mannen svara för mordet på hustrun och i den andra får kvinnan sin hämnd genom att hon lyckas ändra i sitt testamente och gör mannen arvlös.³⁷³ Man får anta att förmågan här ligger hos andarna som frigjort sig från kroppen, det ultimata traumat, att med egen viljestyrka visa sig för de levande.

³⁶⁸ ”Var det en dröm?” översättning från *Baltimore World* i *Efteråt* 1891, s. 73–76, s. 74, *Efteråt* 1905, s. 40, *Efteråt* 1903, s. 155, *Efteråt* 1913, s. 73, ”Den gamla frun” signerad L. H. i *Efteråt* 1915, nr. 286, s. 45–46, s. 45. ³⁶⁹ *Efteråt* 1903, s. 155.

³⁷⁰ ”Den andliga rörelsen i Wales” signerad O. M. ur *Stockholms Dagblad* i *Efteråt* 1905, s. 127–130, s. 128.

³⁷¹ ”Andeskådaren” signerad Onkel Adam ur *Jämtlands dagblad* i *Efteråt* 1915, s. 170–173, s. 170.

³⁷² *Efteråt* 1893, s. 28–31, *Efteråt* 1893, s. 143–144, *Efteråt* 1894, s. 59–62, *Efteråt* 1899, s. 26–30, *Efteråt* 1899, s. 170–172, ”En dödsbädd” osignerad översättning ur *Light* i *Efteråt* 1902, s. 94, ”Ett fall af telepati” osignerad översättning ur *Zeitschrift für Spiritismus* i *Efteråt* 1903, s. 48, ”Uppenbarelser af aflidna” osignerad översättning från *Society for Psychical Research* i *Efteråt* 1903, s. 71–75, *Efteråt* 1904, s. 88–92, *Efteråt* 1908, s. 12–14.

³⁷³ *Efteråt* 1894, s. 70–74, *Efteråt* 1902, s. 104–108.

I en enda historia finns tre olika typer av trauman representerade: en kvinna dör efter att ha förvägrats giftermål med sin fästman. Hon visar sig sedan för fästmannens syster. Fästmannen själv drabbas av sorg, men också en oförklarlig ”glättighet”. Det kulminerar i att han tar livet av sig. Fästmannens mor drabbas av skuldkänslor och blir efter det olyckliga parets död mottaglig för olika typer av förutsägelser.³⁷⁴ Här har vi i en och samma historia tre olika exempel på trauman som flyttar personer närmare tröskeln till andevärlden: döden, sorgen och skuldkänslorna. Jag tolkar traumat som en av de delar i den spiritistiska grammatiken som drar bort från en kategorisk uppdelning av att bara vissa är övernaturligt känsliga. I ljuset av ett trauma har alla människor potential att närma sig tröskeln, oavsett vem man är. Traumat blir en destabiliserande faktor till att vissa människor ansågs mer naturligt känsliga än andra inom spiritismen. Traumat korsar det hegemoniska samhällets gränsdragningar och skapar en spänning mot de normer som fanns uppställda i tidsperioden. Den svenska spiritismen, som den uttrycks i de fikionaliserade vittnesmålen, reproducerar på samma gång diskurserna samtidigt som den undergräver dem. Traumat söker ständigt att radera relationen mellan subjekt och objekt, manligt och kvinnligt.

Den här undergenrens nära koppling till andevärlden och den destabilisering andevärlden skapar leder in på nästa kapitel i undersökningen. Frågan om vem som bär på subjektiviteten i relationen mellan människan och andarna är inte självklar. Nästkommade kapitel suddar också ut det här kapitlets binära uppdelning mellan ett manligt subjekt och ett kvinnligt objekt. Jag vill med nästkommade undersökningsdel visa att när andevärlden och den materiella världen möts uppstår en maktdynamik som inte är så ensidig som tidigare forskning ofta har gjort gällande.

4. Receptivitet mot andevärlden

”Jag har räddat dig, och du mig”

– ”Mediet Fru Thekla Heine” osignerad översättning ur *Die Übersinnliche Welt* i *Efteråt* 1894, s. 142.

En av Alex Owens viktigaste slutsatser i hennes studie av den engelska spiritismen under sekelskiftet var hur ”Passivity, a vital element in the construction of femininity, became, in

³⁷⁴ *Efteråt* 1894, s. 59–62.

spiritualist hands, an invitation to power and subversion”.³⁷⁵ Det här är inte något jag vänder mig mot, mer än att konnotationerna av just passivitet berövar mediet på agens, trots att det i Owens slutsats erbjuds ett fönster för maktutövning. Jag vill i stället föra in Ann Cvetkovichs begrepp *receptivitet* i relationen mellan andar och medium. Med begreppet receptivitet blir den här relationen något annorlunda. Frågan om agens i interaktionen får andra konnotationer och går från ett passivt maktutövande till ett aktivt, eller som Ulrika Dahl uttrycker det: ”the dichotomous order of agency and passivity seems to remain and to continue to obscure more complex understandings of subjectivity”.³⁷⁶ Den här komplexiteten är något som Owen söker belysa med sin studie, men genom att endast använda de två begreppen agens kontra passivitet blir en djupare förståelse inte möjlig. Min användning av receptivitet på den svenska spiritismen har paralleller till Manon Hedenborg Whites undersökning av gudinnan Babalon och dess uttryck genom Aleister Crowleys idéer: ”the idea of spiritual ascension through ecstatic receptivity”.³⁷⁷

Definitionen för receptivitet kan här ses som ett flöde av givande och tagande och inte en relation mellan en passiv och en aktiv part. I Cvetkovichs begreppsförståelse har receptivitet sexuella dimensioner.³⁷⁸ Givandet och tagandet behöver dock inte nödvändigtvis enbart vara av sexuell natur utan förekommer också på en annan nivå:

More important than the physical acts, but inseparable from them, are the psychic effects of receiving attention. [The] language of 'giving' and 'taking' need not be translated into more explicit or graphical terms because the body is already a metaphor for psychic and social states.³⁷⁹

Det kan givetvis finnas sexuella dimensioner i de fikionaliserade vittnesmålen och i interaktionen mellan andar och medium, men det är i så fall inget som uttrycks explicit. Det går att sätta sexuella konnotationer på ett mediums kanalisering av andarna men sett till den generella synen på sexualitet kring sekelskiftet får alla analyser kring den sexuella dimensionen sägas komma utifrån. Det mentala planet eller ”psychic” och ”social states” är därför det som är i fokus för min undersökning.

³⁷⁵ Owen 2004[1989], s. 209.

³⁷⁶ Dahl, Ulrika, ”Notes on Femme-inist Agency”, i: *Sexuality, Gender and Power: Intersectional and Transnational Perspectives*, red. Jónasdóttir, Anna G., Bryson, Valerie & Jones, Kathleen B., London: Routledge, 2011, s. 176.

³⁷⁷ Hedenborg White, Manon, *The Eloquent Blood: The Goddess Babalon and the Construction of Feminities in Western Esotericism*, diss. Uppsala: Uppsala University, 2020, s. 4.

³⁷⁸ Cvetkovich 1995, s. 131.

³⁷⁹ Cvetkovich 1995, s. 141.

Psykiska undersökningar: receptivitet, reaktion och destabilisering av subjektivitet

De aktörer som är gällande här är undersökaren, tröskelpersonen och mediet inom laboratoriets arena. Narrativet är vetenskapligt och medicinskt. Här handlar det om hur aktörerna mediet och tröskelpersonen under övervakade former ansätts av andar eller får ingivelser från andevärlden.³⁸⁰ Interaktionen med andevärlden kan bli annorlunda beroende på om en person är ett tränat medium eller en otränad tröskelperson. Ett medium vet riskerna med interaktionen och kan använda sin receptivitet på ett sätt som en otränad individ inte har förmågan att göra.³⁸¹ I ett exempel på detta, när interaktionen med andar blir destruktiv, är under ett besök i ett hus där det spökar. En flicka som inte känner till riskerna håller rudimentära seanser utan urskiljning av vem, eller vad, hon kommunicerar med.³⁸² Seansen blir här farlig och dörren till andevärlden är vidöppen. Hon har inte förmågan att på ett receptivt sätt styra flödet under seansen. I ett annat exempel ansätts en flicka av en låg ande som gör henne sjuk. Flickan börjar utveckla de symptom som anden led av i livet. Det avhjälpas av att den undersökande läkarens fru, ett tränat medium, lyckas kanalisera anden och hjälper den att inse sin situation.³⁸³ Sett till Cvetkovichs dikotomi mellan passivitet och receptivitet är det här exempel på båda. Den unga flickan som inte är ett tränat medium blir underkastad anden och dess vilja med destruktiva konsekvenser. Läkarens fru å andra sidan har förmågan att kanalisera anden på ett receptivt sätt. Hon kan parera anden, och samtidigt ge den utrymme att utvecklas och inse sanningen om sig själv.

Vem som är receptiv behöver inte vara tydligt. I vittnesmålet ”Ett egendomligt fall av inspiration” får en guldsmed, Thompson, ett plötsligt infall att måla tavlor. Det är anden av en konstnär som vill använda honom till detta. Guldsmeden tar hjälp av ett medium och kanaliseringen går lättare. Seansen de utför ”verkade mycket lugnare på Thompson och han fortsatte att måla sina tavlor”.³⁸⁴ I den här historien är tröskelpersonen Thompson den som initialt får ingivelser från andevärlden, men det är tack vare mediets expertis och utvecklade receptivitet som kanaliseringen av konstnärens ande kan ske. Berättelsen bekräftar också Christine Fergusons slutsats om att den riktiga agensen alltid strålar ut från andevärlden. Den enda agens som människor kan använda sig av är hur vi möter andevärldens vilja. Som en av

³⁸⁰ *Efteråt* 1895, s. 21–24, *Efteråt* 1899, s. 15–16, *Efteråt* 1899, s. 87–91, *Efteråt* 1900, s. 50–56, *Efteråt* 1901, s. 102–107, *Efteråt* 1905, s. 109–112.

³⁸¹ *Efteråt* 1901, s. 102–103, *Efteråt* 1909, s. 97–98, *Efteråt* 1922, s. 96–97.

³⁸² *Efteråt* 1902, s. 88–91.

³⁸³ *Efteråt* 1900, s. 50–56

³⁸⁴ ”Ett egendomligt fall av inspiration” översättning signerad A. B–dl ur *Contact with the other world* i *Efteråt* 1920, s. 12–13, s. 13.

den brittiska spiritismens anhängare Oxley uttryckte det: ”’they are the actors and we are the re-actors’”.³⁸⁵ Men i stället för att se det som att vi passivt reagerar på andevärldens aktivitet skulle jag vilja säga att ju högre nivåer av receptivitet en individ har, desto högre är nivåerna av agens. ”Reaktion” blir här synonymt med ”receptivitet”.

Laboratoriets arena kan fungera som ett rum där receptivitet låses upp. Hypnos spelar en viktig roll här. Det finns flera exempel på när undersökaren på olika sätt låser upp eller manipulerar receptivitet hos de studerade människorna.³⁸⁶ I en berättelse från 1918 har en soldat blivit skadad av en granat under kriget som fått honom att helt tappa minnet. Han genomgår hypnos i ett försök att bli botad. Hypnosen får honom att erhålla en ny personlighet parallellt med den gamla: ”Den första med ett glatt, livligt, en smula fåfängt sinnelag, den andra mera lugn och blygsam”.³⁸⁷ Berättelsen har ingen direkt slutsats i om personligheten kommer utifrån eller inifrån. Historiens vetenskapliga och medicinska narrativ är samma som det hegemoniska vetenskapliga narrativet. Fascination för hypnos och dess potential för att studera och bota sjukdomar förekom även inom den begynnande psykoanalysen.³⁸⁸

På samma tema visar det sig att det inte bara är andevärlden som har förmågan ge receptiva människor ingivelser: det kan även levande människor göra. I en berättelse skickar en undersökare, en ”hypnotiker”, oombedda mentala bilder som stör en pågående seans.

Hypnotikern, som var skeptisk anlagd, kom emellertid snart till den slutsatsen att, att clairvoyansföreteelserna voro resultat av någon medveten eller omedveten suggestion hos en del af de närvarande. Han framhöll detta för deltagarne, hvilka dock ”med en mun” förkastade hans åsikt [...] de läto honom förstå, att han var disharmonisk för cirkeln.³⁸⁹

Hypnotikern får sin hämnd när han sedan sänder ut flera obehagliga bilder på ”förskräckliga vildar [...] med dragna svärd” till den privata seansen och avbryter den.³⁹⁰ I likhet med ovannämnda experiment lämnas andevärlden utanför slutsatsen: den förnekas inte, men bekräftas inte heller. Det undersökaren bevisar är att vissa människor är naturligt känsligare än andra. Receptiviteten blir här något som är svårt att styra för de känsliga människorna. Under speciella omständigheter kan även tränade medium bli lika utsatta som tröskelpersoner.

³⁸⁵ Oxley e. Ferguson, 2012, s. 46.

³⁸⁶ *Efteråt* 1899, s. 15–16, ”Ett fall af ’andemeddelande’” signerad D:r –rs– i *Efteråt* 1909, s. 17–22. *Efteråt* 1909, s. 81–84, *Efteråt* 1910, s. 78, ”Albert de Rochas” osignerad i *Efteråt* 1915, s. 83–84, ”Hypnotism för krigets offer” översättning signerad L. W–m ur *Light* i *Efteråt* 1917, s. 56–58.

³⁸⁷ ”Personlighetens klyvning” översättning signerad A. af Z. från italienska i *Efteråt* 1918, s. 152–155, s. 154.

³⁸⁸ Johannisson 1994, s. 159–161.

³⁸⁹ *Efteråt* 1901, s. 27.

³⁹⁰ *Efteråt* 1901, s. 27.

Undersökaren testar gränserna kring seansdeltagarnas receptivitet för hans studie. Sett till nyss nämnda resonemang av Ferguson om att höjden av människans agens är att vara receptiv mot andevärlden sätts i det här exemplet ett frågetecken kring var verklig agens är situerad. Om andevärlden inte är en faktor i det här exemplet finns verklig agens hos den mänskliga individen: undersökaren.

Detta leder i sin tur in på nästa aspekt kring receptivitet: att vara receptiv mot andevärlden innebär ett mått av utplåning av självet.³⁹¹ Hedenborg White visar att diskursen kring gudinnan Babalon är förknippad med en typ av ”egots utplåning” (”annihilation of the ego”). I Aleisters Crowleys tolkning av hur förhållandet med gudinnan bör se ut är en typ av utplånande av subjektet nödvändig för att nå högre andliga nivåer.³⁹² Den här processen sker genom underkastelse och receptivitet, snarare än aktivitet och dominans. I vittnesmålet ”En förutsägelse om mordnatten i Belgrad” inte bara förutspår mediet mordet på det serbiska kungaparet 1902 utan upplever scenen som om hon vore där, varefter hon ”sjönk [...] uttröttad ned mot golvet”.³⁹³ Det här utplånande av självet är tätt förknippad med receptivitet. När objekten är kvinnliga är den här typen av receptivitet mer giltig; receptivitet enligt definitionen passivitet gick hand i hand med sekelskiftets definition av femininitet. Det är när objekten blir manliga som det skapas mer friktion. I Hedenborg Whites studie blir gudinnan Babalon, enligt Crowleys idéer, ”a gateway to the numinous, albeit terrifying experience of the erotic destruction of the rational masculine ego”.³⁹⁴ Jag ser ett samband mellan den här typen av utplånande av subjektet och kanalisering av andarna som figurerar i vittnesmålen där manliga objekt förekommer, men också vissa avvikelser.

Det första är en typ av agens i receptivitet som återkommer i *Efteråt*: en medveten förmåga att styra kanaliseringen. Det som utmärker denna typ av kanalisering är att utövarna inte till fullo är kontrollerade av andarna. Majoriteten av denna typ av kanalisering är förbehållen manliga medium och tröskelpersoner.³⁹⁵ I berättelsen ”En yogi i Paris” visar en ”yogi och en gentleman [...] greffe de Sarâc” på sina förmågor.

Plötsligt faller han i trans, ögonen vändas ut och in [...] och se, ur den svarta jorden i generalens hand uppskjuta gröna strån, fullt synbara i ljuset. Hur har denna yogi kunnat gifva åt sädeskornen en sådan

³⁹¹ *Efteråt* 1903, s. 123–127, *Efteråt* 1912, s. 133–139.

³⁹² Hedenborg White 2020, s. 82, 57.

³⁹³ *Efteråt* 1903, s. 125.

³⁹⁴ Hedenborg White 2020, s. 49.

³⁹⁵ *Efteråt* 1902, s. 57–58, *Efteråt* 1903, s. 166–167, *Efteråt* 1905, s. 39–40.

växtkraft att de på 8 minuter spira upp ur mulden, eller hur förmår han låna denna kraft af de omgivande åskådarna?³⁹⁶

Hedenborg White gör tolkningen av att Crowleys möte med demongestalten Choronzon, som härskar över avgrunden, är att ”the encounter with Choronzon can thus be read as a disavowal of the bourgeois masculine ego as the foundation for selfhood”.³⁹⁷ Att inkorporera gudinnan Babalons totala receptivitet innebär ett utplånande av det manliga subjektet. Sett till detta finns det en viss avvikelse hos vissa av de manliga medierna och tröskelpersonerna som kanaliserar andar. Yogin ovan visar på förmågor där han visserligen går in i ett transtillstånd, men uppvisar en medvetenhet kring vad som ska ske. Samma resonemang kan appliceras på de tidigare nämnda undersökarna som både agerar subjekt och objekt under ”tanketelegrafering”.³⁹⁸ Hos dem finns det såväl aktiv medvetenhet kring händelserna, som en receptivitet för att sätta i gång förmågorna.

Receptiviteten i dessa exempel ställt mot receptiviteten som, exempelvis, ett kvinnligt materialisationsmedium uppvisar är svåra att göra någon skillnad på, men det finns ett bibehållande av ”självet” hos de manliga subjekten. Det här saknas hos det kvinnliga materialisationsmediet. Hos de manliga medierna och tröskelpersonerna finns det en slitning mellan att bibehålla subjektet och att förinta det. Förklaringen anser jag står att finna i sekelskiftets syn på förhållandet mellan könen där maskulinitet är den aktiva parten. Femininitet kategoriseras till den receptiva, där receptivitet likställs med passivitet: ”erotic destruction is inflicted *by men onto women*”.³⁹⁹ Jag menar att det i exemplen ovan både syns ett uttryck för samtidens traditionella hegemoni mellan könen och parallellt en könsöverskridande tanke kring det manliga subjektets utplåning.

Seansvittnesmål: subversion och självets utplånande

Eftersom psykiska undersökningar och seansvittnesmål har stora likheter avseende interaktionen med andevärlden gäller liknande former av individens receptivitet mot andevärlden. Under seansen förekommer en typ av destabiliserande av mediets fysiska varelse.⁴⁰⁰ Det kroppsliga jaget är inte självklart och samma sak gäller också det mentala. Under

³⁹⁶ *Efteråt* 1908, s. 28.

³⁹⁷ Hedenborg White 2020, s. 60.

³⁹⁸ *Efteråt* 1903, s. 166–167

³⁹⁹ Waldby e. Hedenborg White 2020, s. 25.

⁴⁰⁰ *Efteråt* 1893, s. 10, *Efteråt* 1893, s. 56, *Efteråt* 1894, s. 176, *Efteråt* 1895, s. 55, *Efteråt* 1895, s. 101.

en seans kanaliserar mediet Mr Peters en ande och *blir* tillfälligt denne under dennes dödskamp.⁴⁰¹ Mediets ”jag” är där och förmedlar andens ord samtidigt som mediet antar andens ”jag”.

I ”Seanserfarenheter” från 1906 är rollerna mellan manligt subjekt och kvinnligt objekt omvända. Här berättar en kvinna, ”grevinnan C. Wachtmeister”, om sina erfarenheter. Grevinnan som först tränade för att bli ett medium får avsmak för detta när hon bevittnar vad som händer med ett manligt medium under en materialisation av en ande: ”skinnet hängde löst och skrynkligt omkring benstommen och all hans lifskraft var synbarligen borta”.⁴⁰² Hon förklarar sedan att hon inte vill förvandla sig själv till att bli en passiv mottagare för andevärldens varelser.⁴⁰³ Sett till ovan diskussion kring författarrollen och *the liminal author* anser jag det vara värt att titta närmare på grevinnan och den kontext hon verkade i. Texten är översatt utan signatur vilket gör att man här får rikta blicken mot originalförfattaren. Grevinnan i texten är Constance Wachtmeister (1838–1910) och stod nära teosofins grundare: Helena Blavatsky (1831–1891). Constance Wachtmeister intresserade sig först för spiritism innan hon gick över till teosofin.⁴⁰⁴ Grevinnans uttalande om mediet är i linje med den teosofiska inställningen till spiritismen. Inom teosofin ansåg man att kommunikation med andevärlden var problematisk av olika skäl. Mediets passivitet, enligt teosofin, kunde vara direkt farlig när man överlämnade sig till andevärldens makter.⁴⁰⁵ Det här speglar en av de välkända schismerna mellan teosofin och spiritismen, men det anmärkningsvärda är att det är tryckt i en spiritistisk tidskrift.⁴⁰⁶ En förklaring är att den svenska spiritistiska rörelsen inte bara var eklektisk i relation till andra spiritistiska varianter, utan också till idéer som kom från andra esoteriska områden.

Om man återgår till textens innehåll sker en subversion av positioner: ett manligt medium är föremålet för ett kvinnligt, granskande vittne. Det manliga mediet visar på en mottagarroll som vanligtvis förknippades med kvinnliga medium och den kvinnliga passiviteten som präglade sekelskiftets syn på kvinnlighet. Grevinnan visar på agens och egenskaper som vanligtvis är förbehållna manliga vittnen: hon är grevinna och därför en typ av auktoritet.

⁴⁰¹ *Efteråt* 1901, s. 18.

⁴⁰² *Efteråt* 1906, s. 24.

⁴⁰³ *Efteråt*, 1906, s. 25.

⁴⁰⁴ Faxneld, Per, *Det occulta sekelskiftet: esoteriska strömningar i Hilma af Klints tid*, Stockholm: Volante, 2020, s. 76.

⁴⁰⁵ Faxneld, Per, ”Mirages and visions in the air”: Tyra Kleen and the paradoxes of esoteric art”, *Approaching religion*, 11(1), s. 63–76, 2021.

⁴⁰⁶ Blavatskys inställning till att inte alla hade förmågan att erhålla den andliga kunskapen på rätt sätt syns också splittringen mellan teosofin och spiritismen. Jfr Hammer 2004[2001], s. 374–374.

Bortsett från den sociala positionen av grevinna är hon också en ansedd person inom teosofin vilket ytterligare förstärker hennes auktoritetsposition.

Att bibehålla kontroll över sig själv under seansen är något som är vanligare för manliga medium än för kvinnliga.⁴⁰⁷ Det kvinnliga mediet Mrs d'Esperance bibehåller kontroll över sig själv under sina materialisationer. Hon beskrivs som "ett enastående medium" just av denna anledning.⁴⁰⁸ På ett sätt skaver det här, i likhet med seansrummets belysning, mot inställningen att kvinnor var naturligt skickligare medium än vad män var.⁴⁰⁹ Om ett kvinnligt medium ansågs vara ett överlägset medium för att hon antog egenskaper som vanligtvis applicerades på manliga medium borde rent logiskt män varit mer effektiva medium. Jag anser att svaret är mer komplext än så. Genom att anamma egenskaper som är manliga i det här fallet har Mrs d'Esperance tagit ett steg över in i en manlig sfär, samtidigt som hon är ett kvinnligt medium. Man skulle kunna säga att hon transcenderar både manliga och kvinnliga medium genom att hon korsar gränsen in mot vad som anses vara manliga egenskaper. Mrs d'Esperance har, till viss del, kastat av sig kvinnlig volatilitet och i stället applicerat kontrollerat manliga egenskaper.

Det här leder in på en typ av speciell typ av manlig receptivitet kring att kanalisera andevärlden. Cvetkovich skriver att "the connection between penetration and domination remains quite evident in a variety of constructions of male homoeroticism and homosexuality".⁴¹⁰ Åter igen finns det inte något explicit sexuellt mellan medier och deras interaktion med andevärlden, men sett till de manliga mediernas dragning mot kontroll finns det en slitning i synen på manlighet som den dominanta parten och underkastelse till andevärlden. I berättelsen "Intressanta fenomen i Berlin" beskrivs ett medium som "villigt att underkasta sig" cirkeln som ska träna honom.⁴¹¹ Manliga medium sägs här, i likhet med kvinnliga, vara ur arbetarklassen, lågutbildade eller vara känslomässigt påverkade.⁴¹² Manliga medium har någonting som avviker mot en traditionellt manlig norm, där den manliga normen representeras av aktören undersökaren. Genom att de på olika sätt avviker blir deras underkastelse till andevärlden mer legitim.

Ett receptivt givande och tagande är en av seansens viktigaste punkter, vilket ligger nära Cvetkovichs formulering: "'Taking' is thus to mean both receptivity to another and possession of another".⁴¹³ Givande och tagande under seansen och interaktionen mellan andar och

⁴⁰⁷ *Efteråt* 1893, s. 33–36, *Efteråt* 1895, s. 34, *Efteråt* 1895, s. 51, *Efteråt* 1899, s. 73, *Efteråt* 1903, s. 47.

⁴⁰⁸ *Efteråt* 1895, s. 123

⁴⁰⁹ Owen 2004[1989], s. 5.

⁴¹⁰ Cvetkovich 1995, s. 136.

⁴¹¹ *Efteråt* 1897, s. 78.

⁴¹² *Efteråt* 1900, s. 172, *Efteråt* 1910, s. 90, *Efteråt* 1910, s. 110, *Efteråt* 1918, s. 171, *Efteråt* 1903, s. 47.

⁴¹³ Cvetkovich s. 140–141.

människor ska således ses som en ömsesidig transaktion av metafysisk kraft och kunskap och inte en dynamik där en part, anden, egenhändigt kanaliserar sig genom mediet.⁴¹⁴ Anden erhåller utveckling genom att interagera med människor och människor erhåller kunskap om andevärlden. ”Jag har räddat dig, och du mig” utbrister en ande efter att ett medium bett en bön för denne.⁴¹⁵ I berättelsen ”Ett fall af epilepsi” erhåller anden kraft genom bönen från mediet under seansen och får kunskap, om än smärtsam, om sin situation. Den andlige ledaren och mediet som hjälper anden erhåller i sin tur andlig utveckling. Den andlige ledaren beskyddar och guidar genom seanserna och erhåller på så sätt sin utveckling.⁴¹⁶ Härigenom blir samröret en ömsesidigt positiv transaktion.⁴¹⁷ Ett annat exempel på hur transaktionen kan se ut återfinns i berättelsen ”Ett identitetsbevis”. Anden i denna gränsar till en låg ande. I livet hade han varit en som ”ej så noga hållit på, hvad som anses passande” och hemsöker ett hus där ett skrivande medium bor.⁴¹⁸ Men vid ett tillfälle berättar han för mediet att hon och hennes familj måste utrymma: ”Ni måste genast bort härifrån, känner ni ej, att ni blir sjuka i det här gifthålet”, vilket beror på giftigt mögel.⁴¹⁹ Den här anden tar sitt första steg på sin utveckling och räddar familjen. Han blir en andlig ledare som beskyddar snarare än påverkar mediet negativt. Mediet och hennes familj å sin sida överlever tack vare mediets kanalisering.

Övernaturliga vittnesmål: andevärldens starka strömmar

Drömmar och förutsägelser

För att få ingivelser genom drömmar och förutsägelser, måste en person försätta sig i ett receptivt tillstånd. Traumat är en viktig faktor här. Genom traumat försätter man sig i ett mottagligt tillstånd som inträder när en individ upplever någon typ av påfrestning. Det kan vara sjukdom, psykologisk påfrestning eller att en individ befinner sig nära döden. Ett receptivt tillstånd är uppnått när en individ är i ett sårbart tillstånd: tröskeln har sänkts.⁴²⁰ Exempelvis drömmer en sjuk kvinna sanndrömmar om att Paris brinner, vilket sedan slår in.⁴²¹ I en inte fullt

⁴¹⁴ Jfr Cvetkovich 139–141.

⁴¹⁵ *Efteråt* 1894, s. 142.

⁴¹⁶ *Efteråt* 1899, s. 79.

⁴¹⁷ *Efteråt* 1896, s. 8.

⁴¹⁸ *Efteråt* 1899, s. 93.

⁴¹⁹ *Efteråt* 1899, s. 94.

⁴²⁰ *Efteråt* 1891, s. 73–76, *Efteråt* 1893, s. 62–63, *Efteråt* 1899, s. 26–30, *Efteråt* 1902, s. 189–191, ”En journalist profetiska dröm” osignerad översättning ur *Light i Efteråt* 1916, s. 134–137, ”En dröm” översättning signerad A. af Z. ur *Luce e Ombra* i *Efteråt* 1922, s. 110–111.

⁴²¹ ”Märkliga drömmar” osignerad översättning ur *Morgendämringen* *Efteråt* 1907, s. 10–12.

lika allvarlig historia är en man stressad över ett prov i historia och får hjälp på traven av sin avlidna mormor. Hon kommer till honom i en dröm där hon berättar vad provet kommer handla om.⁴²² Kvinnan som drömmer om Paris är försatt i ett fysiskt sårbart tillstånd och mannen är i ett psykiskt dito. År 1914 och framåt börjar det dyka upp historier från kriget där soldater och anhöriga erfar underliga fenomen.⁴²³ I en historia räddas en grupp soldater från att vandra in i fientligt område genom att en figur ”med ett flammande svärd” hindrat dem från att gå vidare mot en säker död.⁴²⁴ Skildringarna är från många sidor av kriget: andarna tar ingen direkt sida i världsliga konflikter. Det här är säkerligen ett exempel på hur den svenska spiritismen präglades av den franska spiritismens avståndstagande till världen. Även om kriget målas upp som något negativt och en källa till lidande är slutsatsen att den utveckling som sker efter döden är bortom nationella gränsdragningar. Kriget är ett trauma både för anhöriga och de soldater som deltar.

Även positiva känslor kan skapa ett receptivt tillstånd: en förälskad man drömmer sanndrömmar om en hissolucky.⁴²⁵ För spiritismens anhängare ska det receptiva tillståndet ses som något positivt. Sårbarhet och svaghet vänds till en styrka som har förmågan att påverka omgivningen om man lyssnar till ingivelsen. Även om personen som får ingivelsen från andevärlden lyssnar till vad de har att säga möts de av omvärldens skepsis. Det här mottagandet kan få ödesdigra konsekvenser. En man, Fryxell, försöker på 1600-talet varna om den nära förestående branden på slottet Tre kronor. Han blir inte trodd och slottet brinner ned.⁴²⁶ I ingivelsens narrativ visas en dimension av okunnighet från en oförstående omvärld.

Det kan vara svårt att avgöra exakt var receptiviteten är situerad. Är det den som får ingivelsen eller den som skickar ut den? Ett exempel på detta syns i en historia där en skeppare, Mr Bruce, ser en främmande man i kaptenens hytt när de befinner sig ute på havet. Främlingen skriver ”Styr åt nordwest” på en griffeltavla och försvinner sedan spårlöst.⁴²⁷ Efter att ha övertalat kaptenen att styra dit kommer de till ett skeppsbrott, där en av överlevarna är den främmande mannen. Mannen har enligt vittnen varit i ett närmast katatoniskt tillstånd i sin förtvivlan innan de blev räddade.⁴²⁸ Vem är det som uttrycker receptivitet här? Är det Mr Bruce

⁴²² ”Sanndrömmaren” signerad d:r Gustaf Meyer ur *N. D. A.* i *Efteråt* 1918, s. 14–15.

⁴²³ ”Några krigshistorier” osignerad översättning ur *Light* i *Efteråt* 1918, s. 78–79, ”Tvänne dödsbud från slagfältet” översättning signerad G. H L ur *Teosophische Kultur* signerad G. H L-r. i *Efteråt* 1918, s. 156–157, ”Några sanndrömmar om händelser under kriget” översättning signerad A. af. Z. ur *Annales des Sciences Psychiques* i *Efteråt* 1919, s. 61–63, *Efteråt* 1920, s. 7–11

⁴²⁴ ”Räddande visioner” osignerade översättningar ur tyska soldatbrev i *Efteråt* 1915, s. 105.

⁴²⁵ *Efteråt* 1895, s. 41–42

⁴²⁶ *Efteråt* 1891, s. 107–108.

⁴²⁷ *Efteråt* 1898, s. 46.

⁴²⁸ *Efteråt* 1898, s. 47.

som förnimmer mannen som sänt ut sin ande till hans skepp, eller är det den främmande mannen som är i så utsatt och sårbart tillstånd att han får förmågan att skicka ut den? Det mest logiska är givetvis att det är mannen som i sitt katatoniska tillstånd lyckas skicka ut sin ande. Jag tänker dock argumentera att det är *båda* som är receptiva här! Främlingen i sitt tillstånd, men även Mr Bruce som befinner sig i resans trauma. Båda erhåller traumats receptivitet: främlingen genom skeppsbrottet och Mr Bruce genom att han befinner sig ute på resa.

En annan historia med skiftande receptivitet är ”Ett dödsbud”, som skildrar tre systrar: Cecilia, Ester och Anna. Cecilia beskrivs som en frekvent sömngångare, och drömmer då drömmar som slår in. Den andra systemen Ester avlider i kolera. En tid senare försätts systemen Anna i ett transtillstånd framför Cecilia då hon säger sig vara Ester: ”’Kalla mig ej Anna’ blef svaret, ’jag är Ester.’”⁴²⁹ Sett till receptivitet blir det svårt att följa flödet av den: vem bär på receptiviteten? Är det Cecilia och Anna som kan försätta sig i tillstånd där de är öppna för ingivelser eller är det systemen Ester som genomgått det ultimata traumat döden? I likhet med ovan exempel skulle jag säga att det är de alla tre. Cecilia och Anna har en naturlig receptivitet för andevärldens ingivelser och Ester är försatt i dödens trauma och därför i ett extremt receptivt tillstånd.

Spökhuis

Den här berättelsekategorin, och dess arena den hemsökta platsen, är en queer plats till sin natur: det är en plats som avviker från normen mot andra platser. Kategorin visar inte på samma receptivitet som andra berättelser. Ett skäl till detta är att det inte är de levande människorna, som exempelvis seansrummets medium, som står i fokus, utan det är själva platsen. Av det skälet kallar jag receptiviteten som uppvisas här för ”platsbunden receptivitet”. Det innebär att platsen som sådan skapar receptivitet hos de människor som besöker den. I en berättelse börjar William Moir, efter att han har flyttat in i ett hus, att drömma mardrömmar. Det är alltid samma dröm och situationen blir snart ohållbar:

Snart blef hans själstillstånd rent af smärtsamt. Synen af liket på strandslutningen stod ständigt för hans själs öga, och göra hvad han ville kunde han icke förjaga den ur sina tankar. Hans flästa nätter voro sömnlösa och den lilla sömn han kunde få karakteriserades af ett ständigt återkommande av visionen.⁴³⁰

⁴²⁹ *Efteråt* 1895, s. 159.

⁴³⁰ Den här berättelsen passar även in i kategorin *Drömmar och förutsägelser*, men jag väljer att placera den under *Spökhuis* eftersom drömmarna är knutna till gården. *Efteråt* 1898, s. 105.

När han vid ett tillfälle i vaket tillstånd går på en plats på gården kommer visionen över honom med full styrka. Han gräver och finner där ett skelett. Benen förs i väg och drömmarna försvinner, men han skakar aldrig helt av sig känslorna som de fört med sig och en tid därefter dör han.⁴³¹ Det som hemsöker platsen skapar ett receptivt tillstånd hos Moir. Här skulle jag säga att dödstraumat hos anden smittar av sig på Moir och för honom närmare tröskeln. Det finns inte heller något i Moirs karaktär som skvallrar om att han skulle kunna vara naturligt receptiv, utan han beskrivs som ”en duglig jordbrukare [...] Intelligent, arbetsam och jämn”.⁴³² Slutsatsen jag drar av detta är att den hemsökta platsens arena inte behöver följa samma regler kring receptivitet som visas på de andra arenorna, seansrummet och laboratoriet, där receptiviteten är knuten till aktörerna. Implikationen blir i det här vittnesmålet att det hade kunnat hända vem som helst som flyttade in i huset.

Ytterligare ett exempel på hur platsen påtvingar receptivitet hos människor som inte vanligtvis tillhör denna grupp finns i berättelsen ”En spökfotografi”. Här upptäcker en fotograf under framkallningen att han fotograferat en spöklik skepnad i en slottsruin. Han minns att han kände sig ”förunderligt matt och illamående” under fotograferingen ”hvilket antages möjligen ha kommit sig däraf att han själf utgjorde mediet för andeuppenbarelsen”. Fotografen beskrivs inte heller närmare än att han är just fotograf.⁴³³ Det går alltså inte att säga, baserat på texten, om fotografen har receptivitet som är bundet till honom som person. Samma implikation gäller här: det är platsen som skapar receptiviteten.

Även om den hemsökta platsen har förmågan att framkalla receptivitet hos individer visas i berättelsen ”Det förhäxade huset” på de konsekvenser som kan inträffa när en verkligt receptiv person kommer i kontakt med den hemsökta platsen. I denna undersöker två journalister ett spökhäus. Fenomenen ”läto icke vänta på sig. Midt i natten hörde de två männen, huru alla dörrar sprungo upp [...] och man hörde ett underligt tasslande ljud”. Så fort dagen gryr ger de sig fort därifrån. En tid senare undersöker en författare, som också är spiritist, huset:

Men hvad han upplefde denna natt, har aldrig någon fått veta. Han ville icke berätta något. Men hans vänner funno, att han hade blifvit underlig, och han led synbarligen av förföljelsevanvett. Härom dagen fann man honom liggande medvetslös i Fleet-Street, och då man förde honom till sjukhus, afled han, utan att ha återkommit till medvetande och utan att läkarna kunde konstatera dödsorsaken.⁴³⁴

⁴³¹ *Efteråt* 1898, s. 104–108.

⁴³² *Efteråt* 1898, s. 104.

⁴³³ *Efteråt* 1902, s. 16.

⁴³⁴ *Efteråt* 1903, s. 112.

Man får utgå från att författaren, till skillnad från journalisterna, hade en gnutta inneboende receptivitet: han var spiritist och hade därför en öppen inställning mot andehypotesen. Vad han däremot inte var, var ett tränat medium – med negativa konsekvenser som följd. Sett till Cvetkovichs resonemang kring att receptivitet är agentskap genom ett givande och tagande skulle ett tränat medium kanske kunnat kanalisera de andar som fanns i det hemsökta huset. Författaren, i sitt otränade tillstånd, klarar inte det och andarna bara tar och tar, på bekostnad av hans psykiska hälsa och slutligen hans liv. Ibland är den platsbundna receptiviteten, motsägelsefullt, inte knuten till platsen utan till en person. I ett vittnesmål från ett spökhuis i Småland, passande nog titulerad ”Ett spökhuis i Småland”, visar sig ”en vit kvinnlig skepnad” när en fru Nauckhoff är på besök.⁴³⁵ När fru Nauckhoff sedan lämnar huset slutar hemsökelsen tvärt och berättelsen avslutas med ”Till historien hör att fru Nauckhoff är spiritist”.⁴³⁶ Det skulle kunna innebära att fru Nauckhoff själv är den hemsökta platsen: var hon än befinner sig skulle underliga fenomen kunna dyka upp. Jag skulle snarare vilja dra slutsatsen att fru Nauckhoff själv är den som, genom sin receptivitet, låser upp arenans hemsökelse. Det blir på så sätt en subversion av ovan exempel med platsbunden receptivitet. Här är det inte arenan som har agentskapet utan den besökande spiritisten. Hon initierar givandet och tagandet.

Det här för in på nästa dimension kring kategorin spökhuis och arenan den hemsökta platsen: receptivitet under rätt omständigheter. Rätt omständigheter kan vara ett trauma, exempelvis en storm, som lockar fram ett tillstånd då andarna kan förnimmas.⁴³⁷ Rätt omständigheter kan också innebära att både anden och personen delar på receptiviteten. Författaren Nathalie von Eschstruth berättar att hon vid en semesterresa till ett slott vaknar under natten och får se ”en stor svart likkista på en hög katafalk med kandelabrar på ömse sidor, och jag såg tydligt korslagda, blanka vapen, fästade på kistans lock, samt en sammetskudde, hvarpå lågo flere ordnar”.⁴³⁸ Det visar sig att kistan tillhört en Karl von H som tidigare bott på slottet, som under sin levnadstid varit ”nästan ständigt sjuk; han hade nämligen ärft sin faders sjukdom, den förfärliga lungsoten” och att han ”tidtals var mycket svag och klen”.⁴³⁹ Nathalie von Eschstruth visar inte på några specifika attribut som kan kopplas samman med känslighet. Jag gör tolkningen att hennes författarskap och att hon är kvinna räcker för att kvalificera henne till en känslig människa. Författaren och anden visar på receptivitet: en från livets sida och en

⁴³⁵ *Efteråt* 1904, s. 191–192.

⁴³⁶ *Efteråt* 1904, s. 191.

⁴³⁷ Under en stormig natt ser ett vittne en gammal man sitta i ett rum som egentligen borde vara obebott. *Efteråt* 1902, s. 43–46.

⁴³⁸ *Efteråt* 1903, s. 117.

⁴³⁹ *Efteråt* 1903, s. 119.

från döden. De närmar sig tröskeln från två olika håll. Tillsammans blir omständigheterna rätt och de skapar arenan den hemsökta platsen.

Underliga händelser

Den här kategorin, på grund av sin heterogena form, erbjuder olika exempel på receptivitet, men också andra queera dimensioner. Det kan vara i enklare former, som att ett manligt medium har en kvinnlig, andlig ledare eller att människor minns tidigare inkarnationer då de levat som det motsatta könet.⁴⁴⁰ Det kan också ta mer extrema former, som i historien ”Ur en sanningssökares minnen: Fall av transfiguration”. I denna bevitnar en läkare hur en kvinna inte bara kanaliserar kända andar, utan att hennes ansikte tillfälligt förvandlas till dessa:

Plötsligt såg jag då hennes ansigte förändras på ett underbart sätt [...] ’Jag är Abraham Lincoln’ blef svaret [...] Sedan Lincoln slutat tala visade sig miss G:s ansigte såsom general U. Grants, och derpå som J. Goughs, J. Finchs, Andrew Jacksons, Andrew Johnsons, min hustru Sofie, min son Ottos och sist men ej minst märkvärdigt såsom Homeros.⁴⁴¹

Mediet korsar här fram och tillbaka över könsgränserna och hennes egen identitet är inte längre en faktor. Den här förvandlingen har paralleller till Hedenborg Whites studie och ”how Crowley [...] construes erotic destruction – the shattering of rational, self-contained subjectivity – as a spiritual necessity”.⁴⁴² Utplåningen av egot, eller subjektets utplåning, är samma typ av utplåning som medier genomgår i allmänhet, men transfigurationen i det här exemplet kan vara ett av de mer radikala. Det här är samma typ av subjektets utplånande som finns i undergenrerna psykiska undersökningar och seansvittnesmål, där både individualiteten och kroppen inte är självklar. Den här kategorin visar att subjektets utplånande inte bara behöver ske inom arenan laboratoriet eller seansrummet utan kan äga rum var som helst,

Receptivitet behöver inte vara knutet till en specifik arena. Otränade tröskelpersoner riskerar att få intryck av andevärlden var de än befinner sig utan någon förmåga att styra sin receptivitet.⁴⁴³ I exemplet med lärarinnan Emilie Sagée, som skapar sin dubbelgångare, kan det ske när som helst och var som helst.⁴⁴⁴ I stället för en låg ande kan man säga att hon är ansatt *av sig själv* och sina förmågor som hon inte har möjlighet att styra. En tröskelperson i Wales

⁴⁴⁰ ”En mystisk brefförsändelse” osignerad översättning ur *Light i Efteråt* 1893, s. 140–143, ”Hava vi levat förut?” översättning signerad L. W–m ur *The London Magazine i Efteråt* 1916, s. 42–46.

⁴⁴¹ ”Ur en sanningssökares minnen: Fall af transfiguration” osignerad översättning ur *Light i Efteråt* 1898, s. 144–145, s. 145.

⁴⁴² Hedenborg White 2020, s. 55.

⁴⁴³ ”Ur Göthes lif” osignerad i *Efteråt* 1895, s. 11, *Efteråt* 1895, s. 95–96, *Efteråt* 1905, s. 40–42.

⁴⁴⁴ *Efteråt* 1898, s. 91–96.

besöks varje natt av vad han menar är Gud som fyller honom med styrka och en känsla av mening.⁴⁴⁵ Här får man anta att spiritismen skulle tolka det som att han blir besökt av en utvecklad ande, som tagit på sig att vara hans andlige ledare. En annan man går in i en dvala och flyr från sitt bröllop två gånger och har sedan inget minne av var han varit.⁴⁴⁶ Historien förtäljer inte om han är ansatt av en ande som försöker leda honom rätt eller en låg ande med mer illasinnade motiv. Här kommer åter frågan om var den verkliga agensen är situerad: är det hos andarna eller är det hos människor som har förmåga att receptivt kanalisera dem? Vad som är tydligt är dock att otränade tröskelpersoner inte uppvisar agens. De tvingas bara att flyta med på andevärldens starka strömmar.

Ett exempel på vad som händer om man kämpar mot dessa strömmar och använder sin receptivitet för egen vinning ges i berättelsen ”Jordens astrala sfärer”, där en man försöker använda sina magnetiska och helande förmågor för berömmelse.

Min skyddsande lät mig nu förstå, att mina vägar icke voro hans vägar. Han öppnade min själs ögon och jag fick se en styggelse af allehanda sjukdomar som var ryslig att skåda. Under tre dagar och två nätter hade jag ingen ro. [...] [jag stred] emot, men slutligen måste jag lyda, ty min skyddsande var starkare än jag.⁴⁴⁷

På ytan kan det här tyckas som en relation där människan står i ett tydligt underläge till anden. Jag skulle i stället tolka det, med hjälp av receptivitet och subjektets utplåning, som ett annat förhållande. Genom att följa med andevärldens strömmar och inte kämpa mot dem, når individen en högre andlig nivå.

De senaste två undersökningskapitlen har berört maktdynamiken mellan aktörerna på de olika arenorna och de olika styrande narrativen. Nästkommande kapitel flyttar i högre grad fokus till arenornas troper och deras avgränsade rum. Genom detta perspektiv blir en ny dimension av den spiritistiska rörelsen synlig. Det innebär den funktion man ansåg, eller inte ansåg, att de olika arenorna hade i ett samhälle. Parallellt med arenornas inre maktdynamik finns alltså i nästkommande kapitel det hegemoniska samhället som en deltagare i dynamiken.

⁴⁴⁵ *Efteråt* 1905, s. 128.

⁴⁴⁶ ”Från det hemlighetsfullas värld” osignerad i *Efteråt* 1894, s. 14–15.

⁴⁴⁷ ”Underbar ledning” signerad John Randolph i *Efteråt* 1914, s. 136–138, s. 137.

5. Heterotopin: arenans spegelbild

I undersökningens sista fråga, ”Vilken effekt har den rumsliga- och tidsliga dimensionen i vittnesmålen på världsliga gränsdragningar och hierarkier?” står arenorna i blickfånget: *laboratoriet, seansrummet och den hemsökta platsen*. De här arenorna korrelerar med undergenrerna psykiska undersökningar, seansvittnesmål och övernaturliga vittnesmål. Övriga troper finns givetvis med, men tar ett steg tillbaka till förmån för arenorna. I besvarandet av frågan appliceras Michel Foucaults begrepp ”heterotopier” och de grundsatsen som finns inbyggda i detta. De två första grundsatserna, (1) att heterotopier finns i någon form i alla kulturer och (2) att heterotopier ändrar funktion över tid, kan inte appliceras mer djupgående än konstaterandet att samtliga arenorna är en form av heterotopier och att arenornas eventuellt skiftande funktioner är utanför uppsatsens avgränsning. De resterande fyra grundsatserna appliceras på arenorna: att heterotopier (3) innehåller motsägelsefulla element, (4) är sammanlänkade med en tidsaspekt kallad *heterokronier*, (5) agerar som system som har möjlighet att öppnas och stängas och (6) speglar rummet utanför på olika sätt i form av antingen en *illusionens heterotopi* eller en *kompensationens heterotopi*.

Laboratoriets heterotopi

I laboratoriets heterotopi sker den typ av vetenskapliga tillämpningar som den vanliga vetenskapen bara kan drömma om. När laboratoriets undersökning är pågående och rummet är förslutet öppnas dörrarna till andevärldens kunskap.⁴⁴⁸ Laboratoriet kan egentligen vara var som helst, det behöver inte vara i ett avgränsat rum. Det är aktiviteten och tekniken som öppnar upp nya rum: hela världen är en potentiell undersökningsplats.⁴⁴⁹ Vanligast är att dock att det är ett fysiskt avgränsat rum som öppnar sig mot andevärlden. De motsägelsefulla elementen, enligt heterotopiernas tredje grundsats, finns därför inbyggt i laboratoriets natur. Det är ett vetenskapligt rum, på samma gång som det är ett religiöst rum.⁴⁵⁰ Det tillslutna laboratoriet ger tillträde till andra, mer fantastiska, rum.⁴⁵¹ Exempelvis utför William Stead ett telepatiskt experiment från sitt laboratorium där han lyckas ta reda på sin mors hälsotillstånd via telepati

⁴⁴⁸ *Efteråt* 1891, s. 87–90, *Efteråt* 1895, s. 142–143, *Efteråt* 1895, s. 107–108, *Efteråt* 1896, s. 91–93, *Efteråt* 1896, s. 161–164, *Efteråt* 1899, s. 15–16.

⁴⁴⁹ Bland annat fotografi, slagruta eller hypnos. *Efteråt* 1895, s. 21–24, *Efteråt* 1895, s. 26–28, *Efteråt* 1899, s. 74–76, *Efteråt* 1901, s. 26–31.

⁴⁵⁰ Exempelvis beskriver Andrew Jackson Davies kropp och ande med ord som ligger långt från ett vetenskapligt språkbruk: ”den puppa, den bejublande fjärilen just lämnat”. *Efteråt* 1891, s. 90.

⁴⁵¹ Laboratoriet upphör, delvis, att finnas i den materiella världen. *Efteråt* 1903, s. 123–127, *Efteråt* 1910, s. 78, *Efteråt* 1915, s. 83–84,

efter att ha fått höra att hon är sjuk. Han förflyttar sig i tanken och får veta att hon mår bra, vilket sedan bekräftas med ett telegram.⁴⁵² Han har inte rört sig ur det tillslutna laboratoriet, men har ändå färdats stora avstånd.

I ett annat experiment där man undersöker hur anden färdas utanför kroppen, utförs i ”Ett belysande experiment”. Här får ett medium göra ett så kallat ”exteriorisationsexperiment” där hennes ande ska färdas utanför kroppen. Undersökningen visar att hon fritt kan ta sig in i vissa rum, men andra rum förblir stängda för henne: ”Somliga hus äro liksom tillslutna – hvarför, och af hvem? veta vi ej.”⁴⁵³ Här skulle tolkningen kunna vara att det har att göra med att ett kvinnligt mediums rörelse in i andra privata sfärer, trots att det sker i andeform, inte är självklart godkänt och därför är ett laddat moment. Eftersom vittnesmålet inte ger någon vidare beskrivning av hennes upplevelse eller henne själv är det inte rimligt att göra en djupare tolkning av detta. Slutsatsen är, i likhet med tidigare exempel, att laboratoriets rum är sammankopplat med andra rum, trots att många av dem är tillslutna. I ett annat liknande exempel utförs ett experiment i psykometri med både manliga och kvinnliga försökspersoner. De kvinnliga försökspersonerna visar sig ha en betydligt högre fallenhet för psykometri: en av dem får hålla en stenbit och beskriver utförligt det grekiska tempel som den kommer från, när det byggdes, och så vidare.⁴⁵⁴ Här korsar nutiden i laboratoriet inte bara stora ytor av rummet utan också stora tidsspann och placerar sig i en sedan länge svunnen dåtid.

Det leder in på den fjärde heterotopiska grundsatsen: heterokronier, att heterotopier är sammanlänkade med tidsaspekter.⁴⁵⁵ *Tid* genomsyrar vittnesmålen på många olika sätt, antingen att den är helt upphävd eller att den på annat sätt är prominent förankrad i berättelserna. Ett exempel på olika former av tid finns i ett vittnesmål som utspelar sig i det, för spiritismen, ultimata undersökningsrummet. Här arbetar en undersökare och ett medium tillsammans med att bota en tröskelperson. Det är en flicka som är ansatt av en låg ande som gör henne sjuk. Flickans sjukdom är egentligen det som dödade anden för länge sedan. Undersökaren identifierar problemet och mediet agerar verktyget som botar flickan.⁴⁵⁶ I det här laboratoriet möts tid och rum och heterokronin kan utforskas på olika sätt. När mediet kommunicerar med anden är laboratoriet sammansatt med tiden då anden levde, och dog. Samtidigt är anden försatt

⁴⁵² *Efteråt* 1899, s. 109–111.

⁴⁵³ ”Ett belysande experiment” översättning signerad A..e ur *Revue Scientifique et Morale du Spiritisme* i *Efteråt* 1907, s. 28–29, s. 28.

⁴⁵⁴ *Efteråt* 1900, s. 60–61.

⁴⁵⁵ Foucault 2008, s. 256.

⁴⁵⁶ *Efteråt* 1900, s. 50–56.

i ett statiskt tillstånd: han är för evigt fast i tiden för sin död och kan inte bryta sig loss. Tidsaspekten är på samma gång upphävd och av central vikt.

Tillslutandet och öppnandet i heterotopiernas femte kriterium beskriver Foucault som: ”ett öppnings- och stängningssystem som på samma gång isolerar dem och gör dem möjliga att tränga in i” och ”Antingen tvingas man in [...] eller så måste man underkasta sig riter och reningar”.⁴⁵⁷ Att få tillträde till laboratoriet kräver, i likhet med seansrummet, att deltagarna bekänner sig till andehypotesen. Skepticism är visserligen tillåtet, det är en grundläggande faktor för det vetenskaplig-medicinska narrativet som undersökarna anammar, men skepsis är bara giltigt till en viss gräns. Det måste finnas en tilltro till andevärldens existens, om så bara som ett gnagande tvivel. Det här gäller främst aktören undersökaren. Subjekts- och objektsrelationen mellan undersökare och människorna som blir studerade gör att jag snarare ser de senares medverkan som obligatorisk: att de tvingas in. På det sättet skulle man kunna säga att rollerna av subjekt och objekt isolerar tröskelpersonen eller mediet från laboratoriets arena: de har inte tillträde på samma sätt som undersökaren har.

Den sjätte och sista grundsatsen av heterotopier är att de faller inom två olika kategorier: antingen är den en illusionens heterotopi eller en kompensationens heterotopi. Foucault skriver:

Slutligen är det att heterotopiernas sista kännetecken att de fyller en funktion i förhållande till det rum som återstår. Denna funktion utvecklas mellan två poler. Antingen är deras roll att skapa ett illusoriskt rum som gör varje verkligt rum, alla de rumsliga interiörer där det mänskliga livet avbalkas, än mer illusoriskt. [...] Eller så består den tvärtom i att skapa ett rum som är annorlunda, ett annat verkligt rum, lika perfekt, lika välordnat som vårt är oordnat, illa konstruerat och slarvigt.⁴⁵⁸

Jag betecknar därför laboratoriet som en kompensationens heterotopi. Ambitionen är att skapa ett laboratorium som överträffar allt som den vanliga vetenskapen har att erbjuda. Att laboratoriet är en kompensationens heterotopi visas mellan raderna när man beskriver övernaturliga fenomen och att den vanliga vetenskapen varit oförmögen att hantera och förklara dessa.⁴⁵⁹ Laboratoriet där övernaturliga fenomen studeras och bevisas ska stå som en stark kontrast till den vanliga vetenskapens positivistiska och otillräckliga laboratorium. Det visas inte minst när medier utsätts för studier man förknippar med den vanliga vetenskapen.⁴⁶⁰ Mary

⁴⁵⁷ Foucault 2008, s. 257–258.

⁴⁵⁸ Foucault 2008, s. 258.

⁴⁵⁹ *Efteråt* 1901, s. 105, *Efteråt* 1905, s. 110.

⁴⁶⁰ *Efteråt* 1895, s. 120–123, *Efteråt* 1901, s. 182–185.

Karadja skräder inte sina ord när hon kritiserar den behandling som ett medium utsatts för av den vanliga vetenskapens företrädare:

Mediet samtyckte ... hon aftog alla sina plagg, *ända till lintyget* [...] Snyftande bad hon få behålla det på [...] Hennes begäran bifölls [...] Under dessa omständigheter materialiserades *fem stora apelsiner och ett hundratal daggstänkta blommor*. Voro vetenskapsmännen *nu* övertygade?!? Nej! De vägrade underteckna protokollet, emedan mediet ... nekat att aftaga lintyget!!! Deras samtycke till att hon behöll det på (*sedan det blifvit undersökt*) – var således helt enkelt ett kryphål.⁴⁶¹

Med hennes ord ställs det på sin spets vad den spiritistiska rörelsen tyckte om den positivistiska vetenskapens metoder. Det blir ett tydligt exempel på en kompositionens heterotopi och visar, för att använda Foucaults beskrivning, hur rörig, felkonstruerad och virrig den vanliga vetenskapens laboratorium var i de spiritistiska anhängarnas ögon.

Seansrummets heterotopi

Seansrummet och laboratoriets arena är ibland svåra att hålla isär. Seansvittnesmålen tar ofta formen av att vara en psykisk undersökning: de är tillslutna rum där deltagarna ämnar att göra nya upptäckter.⁴⁶² Det finns ett mått av kaos i seansrummet och ett implicerat löfte om att saker är mer volatila än vad de är i laboratoriets kontrollerade miljö.⁴⁶³ Det här svarar mot den tredje av de grundsatsen som gäller för heterotopier: en kombination av motsägelsefulla platser som ställs bredvid varandra.⁴⁶⁴ Seansrummet har element av att vara ett undersökningsrum på samma gång som dörren är öppen mot en värld som trotsar att till fullo bli undersökt. Undersökarna och deltagarna kan aldrig vara helt säkra på vad som kommer hända under en seans.

Som ett exempel på denna grundsats av och den hybrid som seansrummets heterotopi utgör finns de experiment som Eusapia Paladino genomgick under sina seanser.⁴⁶⁵ Paladino frambringar fenomen efter fenomen, exempelvis genom att få bordet att lyfta och att

⁴⁶¹ *Efteråt* 1901, s. 159.

⁴⁶² *Efteråt* 1891, s. 94–95, *Efteråt* 1893, s. 9–11, *Efteråt* 1893, s. 33–36, *Efteråt* 1893, s. 54–57, *Efteråt* 1896, s. 72–74.

⁴⁶³ *Efteråt* 1896, s. 17–19, *Efteråt* 1896, s. 17–19, *Efteråt* 1900, s. 169–174, *Efteråt* 1900, s. 178–182, *Efteråt* 1904, s. 118–121.

⁴⁶⁴ Foucault 2008, s. 256.

⁴⁶⁵ *Efteråt* 1893, s. 65–69, ”Eusapia Paladino’s seancer i Milano inför ett vetenskapligt tribunal” översättning signerad O. A. B. ur *Psychische Studien* i *Efteråt* 1893, s. 86–89, ”Eusapia Paladino’s seancer i Milano inför ett vetenskapligt tribunal” översättning signerad O. A. B. ur *Psychische Studien* i *Efteråt* 1893, s. 101–105, *Efteråt* 1896, s. 116–121.

undersökarna känner beröringen av andarnas händer.⁴⁶⁶ Till skillnad från psykiska undersökningar finns det alltså ingen kontroll på exakt *vad* som ska undersökas. Seansrummet har därför ett mått av oberäknlighet som inte finns i laboratoriet. Samtidigt tar seansrummet formen av ett laboratorium där de undersökande subjekten observerar det undersökta objektets förmågor. En annan indikation på hur seansrummet inkorporerar två inkompatibla platser, kontroll kontra kaos, är den destruktiva form vissa seanser kan anta. De kan antingen vara farliga för alla deltagarna, eller för mediet själv genom oaktsamt tillvägagångssätt.⁴⁶⁷ Exempel på hur volatil en seans kan vara ges i berättelsen ”En tragisk seans”, med skrämmande konsekvenser:

Anden från helvetet hade redan tagit mediet i besittning. [...] Utstötande hemska ljud påminnande om vilda djurs och med höjda och krökta händer stod mediet färdigt att kasta sig över sitt offer, som var signor X, mot vilken dessa ursinniga blickar riktades. [...] ”Så har jag till sist funnit dig din skurk. Du tjänade i kungliga flottan. Kommer du ihåg Oporto? Där mördade du mig. Nu vill jag utkräva min hämnd och jag stryper dig.”⁴⁶⁸

Anden som frammanats är för stark för mediets andlige ledare och lyckas nästan använda mediet till att mörda ”signor X” som i sista stund lyckas rädda sig undan. Sensmoralen med historien är att man måste vara noga med vilka man släpper in på seanserna. Signor X borde inte ha fått tillträde från början.

I texten ”Ett säreget seansfenomen” tilldrar sig en annan form av destruktiv seans, där det kan bli farligt för mediet på grund av oaktsamhet från deltagarna. Här används ett kabinett gjort i ståltråd för att undersöka materialisationer. Dessa lyckas, men går hårt åt mediet som efteråt inte vill ”vara med om vidare experiment med ståltrådsburen, när den syntes förorsaka blodspottning”.⁴⁶⁹ Min tolkning av dessa exempel på det destruktiva seansrummet, sett till heterotopins tredje grundsats, är att det är två inkompatibla utrymmen som samsas om samma plats i seansrummets arena: det kontrollerade laboratoriet och det kaotiska rummet mot andevärlden. Det första innebär att hur goda utgångspunkterna än är för seansen kan man aldrig riktigt vara säker på vilken vändning som den kan ta. Det andra innebär att när laboratoriets undersökning lägger sig för nära den vanliga vetenskapen riskerar seansen att anta en mörkare

⁴⁶⁶ Efteråt 1893, s. 68, *Efteråt* 1893, s. 87.

⁴⁶⁷ *Efteråt* 1895, s. 57, *Efteråt* 1895, s. 104, *Efteråt* 1895, s. 122, *Efteråt* 1901, s. 182–185, *Efteråt* 1902, s. 120, *Efteråt* 1921, s. 135–137.

⁴⁶⁸ *Efteråt* 1921, s. 136.

⁴⁶⁹ *Efteråt* 1901, s. 184.

skepnad och bli livsfarlig för mediet och deltagarna. Seansrummets balans måste upprätthållas enligt speciella kriterier.

Den fjärde grundsatsen hos heterotopier är att de är sammansatta med en tidsaspekt kallad heterokronier. Heterokronier är en viktig del av seansrummet: det sker stora förflyttningar genom tid och rum på skilda sätt. Den mest grundläggande tidsaspekten är att anden som kanaliseras ofta levtt långt tidigare.⁴⁷⁰ När detta sker kan också tid och rum sys samman, som i berättelsen ”Ett puritanskt spöke” där anden som kanaliseras hemsöker platsen som den bebott för flera hundra år sedan.⁴⁷¹ Andarna behöver inte heller vara bundna till specifika platser: de kan korsa stora rumsliga avstånd, parallellt med tid.⁴⁷² Det rumsliga inkluderar även andar från mytologiska platser, som Atlantis.⁴⁷³ Både det rumsliga och tidsliga är instabilt när andarna inkluderas. Samtidigt som andarna överbryggat stora avstånd i tid betyder det ingenting för dem. De är för evigt suspenderade i en egen tidskapsel. I ett exempel materialiserar sig en mans fru för honom under en seans. Hon kommer till honom klädd i sin brudklänning och är frusen i ett evigt ögonblick.⁴⁷⁴ I en annan berättelse materialiserar sig Robert Nobel för en vän och dessa återupptar en konversation de haft tio år tidigare, innan denne gick bort.⁴⁷⁵

Foucault menar att heterokronin som är knuten till en plats kan ta sig i två uttryck:

Museer och bibliotek har blivit heterotopier i vilka tiden inte upphör hopa sig på toppen av sig själv [...] I motsättning till dessa heterotopier, som är knutna till ansamlingen av tid, finns de som tvärtom är bundna till tiden i dess mest flytande, övergående och bräckliga, till tid i festens form. Det är heterotopier som inte längre är riktad mot det eviga, utan som snarare är absolut tidsliga.⁴⁷⁶

Det innebär två extrema positioner. En som står för en ständig ackumulering av tid, och den andra för en tidslig flyktighet. Var seansrummet kan placeras här är inte helt lätt att avgöra. På ett sätt innebär seansrummet en ackumulering av evig tid. All tid är potentiellt tillgänglig inom seansrummets gränser. Det finns ingen katalogisering som på ett bibliotek, men jag vill hävda att vittnesmålen i sig fyller denna roll. Å andra sidan är den här tiden bara tillgänglig så länge som seansen pågår och blir, på grund av seansrummets oberäkneliga natur, flyktig och ogreppbar. Kanske ligger definitionen av seansrummets heterokroni närmare en annan av

⁴⁷⁰ *Efteråt* 1896, s. 7–14, *Efteråt* 1900, s. 47–48.

⁴⁷¹ *Efteråt* 1899, s. 78–80.

⁴⁷² *Efteråt* 1901, s. 18–20, *Efteråt* 1901, s. 82, *Efteråt* 1902, s. 79.

⁴⁷³ ”Förutsägelser om upptäckter inom vetenskapen” signerad O. A. B. i *Efteråt* 1908, s. 80.

⁴⁷⁴ ”En materialisationsseans i Berlin” insändare signerad Georg Larsen ur *Eko* i *Efteråt* 1901, s. 59–63, s. 61.

⁴⁷⁵ *Efteråt* 1902, s. 3–5.

⁴⁷⁶ Foucault 2008, s. 257.

Foucaults exempel på temporära heterotopier: ”På senare tid har man också uppfunnit en ny tidslig heterotopi: det är semesterbyarna [...] som erbjuder tre intensiva veckor av primitiv och evig nakenhet åt stadsborna”.⁴⁷⁷ På samma sätt som Foucaults semesterby erbjuder seansrummets flyktiga timmar en kort tidsperiod i evigheten.

Heterotopiernas femte grundsats, att heterotopier har ett system som öppnar dem och tillsluter dem, gäller för seansrummet på liknande sätt som för laboratoriet. Att träda in i det heterotopiska rummet kräver att vissa kriterier uppfylls: ”Antingen tvingas man in [...] eller så måste man underkasta sig riter och reningar”.⁴⁷⁸ De kontrollåtgärder som ett medium går igenom kan likställas med en reningsrit.⁴⁷⁹ Deltagarna utför kontrollåtgärderna, så det är även en reningsrit för dem. Foucaults exempel på heterotopier är ofta fysiska och tydligt avgränsade platser. Det gör att det krävs en diskussion kring ramarna som seansrummet utgör. Det som öppnas och tillsluts är inte ett rum på samma sätt som ett fängelse.

I likhet med laboratoriet tillsluts seansrummet, men öppnas samtidigt upp mot en metafysisk verklighet. Det som skiljer seansrummet från laboratoriet är att där laboratoriets väggar är mer eller mindre konkreta är seansrummets väggar snarare abstrakta. Rummet blir instabilt när andarna blandas in. Ibland kan det också vara svårt att se var gränserna för mediet och rummet går. I texten ”Fluornoy’s bok: ’des Indes sur la planète Mars’: En studie öfver ett fall af somnambulism och ’talande med tungor’” studeras en kvinna, ”M:lle Smith”⁴⁸⁰, som är på samma gång ett apportmedium, materialisationsmedium och klärvoajant genom att hon får visioner om saker som inte hänt än. ”Vid en seans, då M:lle Smith hade visioner från Indien och China erhöles hafssnäckor, som voro alldeles fuktiga och fulla af sand, chinesiska mynt, en liten chinesisk vas fylld med vatten och i vasen en utsökt vacker ros.”⁴⁸¹ Här finns det inte ens ett tillslutet rum, varken laboratorium eller seansrum. M:lle Smiths förmågor kommer över henne spontant, oavsett var hon befinner sig, och hon behöver inte ha trätt in i en heterotopi. Var helst hon befinner sig, och där förmågorna manifesterar sig, framkallas seansrummets heterotopi.

Ovan exempel är att av de mer extrema exemplen på hur ramarna för seansrummets heterotopi närmast försvinner. Ett annat exempel är i texten ”Materia genom materia”. I detta försluter en grupp undersökare en låda som sedan ges till ett medium. Mediet berättar därefter

⁴⁷⁷ Foucault 2008, s. 257.

⁴⁷⁸ Foucault 2008, s. 257–258.

⁴⁷⁹ *Efteråt* 1893, s. 9, *Efteråt* 1893, s. 55, *Efteråt* 1893, s. 68, ”W. Crookes’ vittnesbörd om andematerialisationer” osignerad översättning ur *Researches in the phenomena of spiritualism* i *Efteråt* 1893, s. 73–77, s. 74, *Efteråt* 1901, s. 161–162.

⁴⁸⁰ Héléne Smith, psudonymen använd av Catherine-Elise Müller (1861–1929), Faxneld 2020, s. 61.

⁴⁸¹ *Efteråt* 1901, s. 87.

att hon ”Omkring kl. 10 sama afton kände [...] en egendomlig darrning i lemmanne, som [...] alltid åtföljer dessa fenomen.” varefter det vid öppnandet av lådan hittas ”ett Kristushufvud måladt i olja på tjockt papper.”⁴⁸² Det här vittnesmålet skulle kunna placeras i underkategorin psykiska undersökningar och utspela sig på laboratoriets arena. Jag placerar den här eftersom lådan, och i förlängning mediet, genomgår samma kontrollåtgärder som innan en seans. Kontrollåtgärderna och de fysiska ramarna till seansrummet är till för de levande och för seansrummets trovärdighet: de spelar ingen roll för andarna.

Avseende heterotopiernas sjätte grundsats, om en heterotopi antingen tillhör en illusionens- eller kompositionens heterotopi, tycks seansrummet ha delar av båda dessa. Jag kategoriserar seansrummets heterotopi som en illusionens heterotopi. Motiveringen till detta är att, i motsats till laboratoriet som har aspirationer på att kategoriseras som ett vanligt vetenskapligt rum, har seansrummet ingen motsvarighet i samhället. Den heterotopiska spegeln hos seansrummet är snarare att visa på samhällets avsaknad av seansrum. En aspekt av seansrummet som stödjer att etikettera det som illusionens heterotopi är att det är ett rum där du direkt kan få kommunicera med döda närstående.⁴⁸³ I samhället utanför kan du givetvis besöka kyrkogårdens heterotopi och prata med bortgångna närstående, men inget annat rum i samhället erbjuder denna typ av direkta kommunikation. I seansrummet kan du inte bara prata med bortgångna: de kommer också att *svara* dig på något sätt och du kanske till och med får ta på dem.

Att seansrummet bara ensidigt skulle tillhöra en illusionens heterotopi och inte en kompositionens heterotopi kan problematiseras. Om det finns ett rum som, i alla fall implicit, har en motsvarighet i samhället är det läkarmottagningen.⁴⁸⁴ I berättelsen om helaren Père Jourdain i Paris antar hans mottagningsrum formen av en seans där patienters olika åkommor botas på andlig väg. Han berättar att ”när läkarna råkar ut för en casus, för svår för dem, brukar de sända patienten till oss”.⁴⁸⁵ Slutsatserna jag kan dra av det är att det är visat på en skyms av vad spiritismen önskade att seansrummet skulle ha för funktion i samhället. Seansrummets heterogena form där olika medium som utför olika typer av seanser gör att läkarmottagningen bara är en av många funktioner. Det här spår ytterligare på seansrummet som illusionens heterotopi. Om seansrummet bara blev erkänt av det övriga samhället skulle det inte finnas någon gräns för de saker som skulle kunna åstadkommas där.

⁴⁸² *Efteråt* 1901, s. 175.

⁴⁸³ *Efteråt* 1893, s. 122–123, *Efteråt* 1894, s. 170–172, *Efteråt* 1894, s. 172–175, *Efteråt* 1901, s. 59–63, *Efteråt* 1896, s. 18.

⁴⁸⁴ *Efteråt* 1896, s. 7–14, *Efteråt* 1900, s. 50–56, *Efteråt* 1900, s. 50–56.

⁴⁸⁵ *Efteråt* 1897, s. 95.

Den hemsökta platsens heterotopi

Den här heterotopin berör främst den hemsökta platsens arena, men det är också värt att studera resans tillstånd genom en heterotopisk lins. Många av de övernaturliga vittnesmålen tilldrar sig ute på resa, ofta via tåg eller skepp.⁴⁸⁶ Foucault benämner en särskild typ av heterotopi som han kallar för *krisheterotopier*. Det innebär att vissa livsskeenden ska utspela sig på platser som är ”utan geografiska hållpunkter”.⁴⁸⁷ Eftersom jag har benämnt resan som ett traumatillstånd snarare än en arena finns det paralleller till denna krisheterotopi. Resan blir både en plats som befinner sig långt bort från andra platser och enligt traumat, eller krisens, logik närmare en oförutsägbar andevärld. Exempelvis erfar en lokförare i ”Lokomotivförarens hustru” en vision av sin fru där hon varnar honom att en bro rasat längre fram.⁴⁸⁸ Att en stor del av vittnesmålen kommer från sjömän och lokförare stöder att de befinner sig i detta kristillstånd, långt från fasta heterotopier. De befinner sig kontinuerligt under sin resas längd i denna kris. Foucault skriver att ”[skeppet] är ett flytande rum – en plats utan en plats, som existerar av sig själv, som sluter sig in mot sig själv och samtidigt är överlämnad åt havets oändlighet [...] Fartyget är heterotopin *par excellence*”.⁴⁸⁹ Jag ser det här resonemanget tydligt speglat i de vittnesmål som rör båtar och tåg. Tåget och båten blir inte bara en plats som rör sig i vildmarken och havets oändlighet utan också en plats som på sin färd kan utmana gränserna till den materiella världen och, kanske, korsa dem.

Arenan den hemsökta platsen binder samman den tredje, fjärde och femte grundsatsen. Ställda mot de här grundsatserna är arenan på olika sätt kopplad till *tid*. Foucault skriver om den tredje grundsatsen att en heterotopi har ”förmågan att på en enda verklig plats sammanföra flera rum, flera platser som i sig själv är oförenliga”.⁴⁹⁰ Den hemsökta platsen kan sägas vara flera utrymmen som samsas om samma plats. Platsen bebos av de levande, men också de som tidigare vistats där.⁴⁹¹ I berättelsen ”En spökfotografi”, exempelvis, fotograferas en gammal slottsruin och på fotografiet visar sig ett ”benrangel” iklätt ålderdomliga kläder.⁴⁹² I en liknande berättelse, ”En mystiskt fotografi”, visar sig en kvinna på bilden efter att ett tomt rum har

⁴⁸⁶ *Efteråt* 1891, s. 73–76, *Efteråt* 1895, s. 41–42, *Efteråt* 1898, s. 44–48, *Efteråt* 1896, s. 74–79, *Efteråt* 1908, s. 144, *Efteråt* 1916, s. 123–126, *Efteråt* 1913, s. 45–48, *Efteråt* 1914, s. 157–160.

⁴⁸⁷ Han nämner internatskolan och bröllopsresan som två krisheterotopier. Foucault 2008 s. 254.

⁴⁸⁸ *Efteråt* 1894, s. 43–45.

⁴⁸⁹ Foucault 2008, s. 259.

⁴⁹⁰ Foucault 2008, s. 256.

⁴⁹¹ ”Hvad var det?” signerad A–g i *Efteråt* 1896, s. 111–112, *Efteråt* 1898, s. 78–79, *Efteråt* 1898, s. 104–108, *Efteråt* 1899, s. 40–45

⁴⁹² *Efteråt* 1902, s. 16.

fotograferats.⁴⁹³ Samma rum är alltså två platser på samma gång, något som bara visar sig med hjälp av fototekniken.

Den tredje grundsatsen vävs in i den fjärde: att heterotopier är ”bundna till tidsskikt”: heterokronier.⁴⁹⁴ Den hemsökta platsens heterotopi är länkad till rum som befinner sig i det förflutna, sett till ovan exempel. Men tid behöver inte vara i dåtid, utan kan ta sig i andra mer underliga former. I berättelsen ”Spökeriet i blockhuset” upplever en vandrande undersökare efter en övernattnings i en familjs hus att en kvinnlig skepnad visar sig, ackompanjerad av mystiska ljud. Det visar sig att kvinnan, som fortfarande är i livet, var trolovad med mannen i huset som nu är gift med någon annan.⁴⁹⁵ Här blir hemsökelsen inte kopplad till dåtid, utan snarare till en tid som inte finns. Platsen som den ännu levande kvinnan hemsöker är snarare sammansatt med en tid som kunde ha varit. Heterokronin ligger närmare samtiden eller kanske en framtid, snarare än dåtid.

Den hemsökta platsen är svår att sätta samman med både den typ av heterotopier som ackumulerar tid, som bibliotek och museum, eller den som är tillfällig, som festivaler. Den innehåller element av båda två. Ackumulerandet sker både genom att olika tidsskikt läggs på varandra och att de får sina uttryck genom hemsökelsen. De hemsökta platserna sätts ibland samman med viktiga händelser och personer, exempelvis finnandet av Dantes förlorade manuskript eller att Goethe upplevde en andeuppenbarelse i sitt hem.⁴⁹⁶ Den hemsökta platsen bär därför på ett kunskapsamlande som har paralleller till bibliotek och museum. Å andra sidan varar hemsökelsen bara i korta perioder, även om de är återkommande. Tiden de varar är alltså begränsad på samma sätt som festivalen. Man kanske åter kan dra en parallell till semesterbyn i likhet med seansrummets heterotopi: under en kort, begränsad tidsperiod får vittnet en skymt in i andevärlden och evigheten.

Den femte grundsatsen anger att en heterotopi kan förslutas och öppnas och att en heterotopi inte är likvärdig med en offentlig plats, utan kräver vissa riter och renande för att träda in i.⁴⁹⁷ Den hemsökta platsen har tekniskt sett inga kriterier för att gå in i: vem som helst kan gå in i ett hus det spökar i och kanske uppleva saker. Men Foucault skriver:

⁴⁹³ *Efteråt* 1905, s. 91.

⁴⁹⁴ Foucault 2008, s. 256.

⁴⁹⁵ *Efteråt* 1900, s. 103–114.

⁴⁹⁶ *Efteråt* 1894, s. 59–62, *Efteråt* 1895, s. 11.

⁴⁹⁷ Foucault 2008, s. 257–258.

Det finns andra [rum] som tycks vara rena öppningar, men som i allmänhet döljer märkliga uteslutningar. Alla kan stiga in i dessa heterotopier, men i själva verket är det bara en illusion: vi tror att vi tränger in men finner att vi just genom att stiga in utesluts.⁴⁹⁸

När någon bara av en händelse hamnar på den hemsökta platsen, utan någon kunskap om vad spökerierna beror på, är de per definition exkluderade. De kanske ser en skepnad eller hör kusliga ljud, men de kommer fort skynda därifrån och kanske varna andra från att närma sig platsen. Kriterierna för att träda in på den hemsökta platsen och inte bli exkluderad uppfylls bara av vissa personer. En undersökare har en medvetenhet kring rummet som den gemene förbipasseraren inte har. I berättelsen om ”Spökeriet i blockhuset” som nämndes ovan upplever undersökaren fenomenen i huset och lyckas sedan gå till botten med mysteriet då han efter detektivarbete hittar kvinnan som bär skulden till allt. Han räds inte fenomenen han upplever, utan tolkar dem bara som ett symptom för något annat. Jag skulle säga att undersökaren, eller spiritisten, genom att hålla sitt sinne öppet för högre sanningar, och erkänna andehypotesen, har genomgått tillräckligt med rening för att på ett konstruktivt sätt träda in i den hemsökta platsens arena och inte exkluderas.

Detta leder slutligen in i den sista grundsatsen: att heterotopin reflekterar rummet utanför genom att antingen tillhöra en kompositionens heterotopi eller en illusionens heterotopi. I likhet med seansrummet finns det i den hemsökta platsen både element av komposition och illusion. Kompensationen går att se genom de vittnesmål som lämnar förklaringen till hemsökelseerna hängande i luften.⁴⁹⁹ I dessa vittnesmål reflekteras den riktiga platsen som ska visas som ”oordnat, illa konstruerat och slarvigt”.⁵⁰⁰ Implikationen är att situationen inte är löst förrän en spiritist, en psykisk forskare eller en kunnig undersökare besökt platsen och nystat upp platsens mysterium. Ibland är även människor som tror på andehypotesen för dåligt rustade för undersökningen.⁵⁰¹ Ett exempel på detta är i berättelsen ”Den svarta hunden” där en man terroriseras av en mystisk hund: ”Den kom en dag av sig själv, ingen vet hvarifrån [...] Det märkvärdigaste med hunden är emellertid, att de andra hundarna icke vilja ha något med honom att göra”.⁵⁰² Trots den här uppenbara signalen att något inte står rätt till med hunden kommer vittnet långsamt till insikt om att hunden besätts av en tjuvskytt han själv råkat döda i

⁴⁹⁸ Foucault 2008, s. 258.

⁴⁹⁹ *Efteråt* 1899, s. 191, *Efteråt* 1900, s. 159, *Efteråt* 1904, s. 48, *Efteråt* 1904, s. 192, *Efteråt* 1905, s. 92.

⁵⁰⁰ Foucault 2008, s. 258.

⁵⁰¹ *Efteråt* 1903, s. 111–112.

⁵⁰² *Efteråt* 1905, s. 172.

självförsvar. Trots insikten, och hjälpen han erhåller från historiens initialt skeptiske berättare, blir situationen honom övermäktig och den besatta hunden dödar honom.⁵⁰³

Den hemsökta platsen är också en illusionens heterotopi genom att det är en plats som starkt avviker från den materialistiska världens platser. Rent allmänt är illusionen att det spökar: andarna skapar ett avvikande rum som inte har någon motsvarighet i övriga samhället, bara genom att finns däri. Det som händer i rummet stöder också illusionen: mystiska ljud, saker som flyger, mystiska drömmar, skrämmande skepnader och så vidare. Den materiella världen kopplas bort.⁵⁰⁴ I berättelsen ”Hvita frun” visar sig en skepnad för Preussisk prins och en greve innan ett viktigt slag med Napoleon 1806, i vilket de båda männen dör.⁵⁰⁵ Den hemsökta platsen blir ett fönster in i en högre sanningsvärld, på samma sätt som seansrummets arena. Jag gör tolkningen att seansrummets heterotopi och den hemsökta platsens heterotopi på många sätt är samma typ heterotopi, bara att den hemsökta platsen framträder på ett mer kaotiskt sätt. Det går att placera de tre arenorna på ett spektrum som spänner från mest kontrollerat, laboratoriet, till minst kontrollerat, den hemsökta platsen. Med det resonemanget kan seansrummets arena beskrivas som en kontrollerad hemsökt plats och på samma sätt kan den hemsökta platsen beskrivas som ett seansrum ”i det vilda”.

6. Sammanfattning

Undersökningens första fråga: ”Vilka troper, i form av aktörer, arenor och narrativ, återkommer i vittnesmålen?” besvaras genom att se på den grammatik och den rekvisita som förekommer i de fikionaliserade vittnesmålen i *Efteråt*. Genom grammatiken och rekvisitan utkristalliseras en rad troper: troper som sedan kan delas in i aktörer, arenor och narrativ. Aktörerna är undersökaren, mediet och tröskelpersonen och placeras i relation till varandra i hierarkier i vittnesmålen. Arenorna är laboratoriet, seansrummet och den hemsökta platsen och dessa utgör de platser där aktörerna interagerar med varandra. De här platserna har olika typer av attribut som i sin tur påverkar hur aktörerna interagerar med varandra, vilket avgör var de är placerade i förhållande till varandra. Vittnesmålen styrs slutligen av ett speciellt narrativ. Narrativen utgör ett etos för hur vittnesmålen ska läsas. Dessa narrativ är traumats narrativ, transkulturellt narrativ, vetenskapligt och medicinskt narrativ samt ingivelsens narrativ. Beroende på vilket,

⁵⁰³ *Efteråt* 1905, s. 176.

⁵⁰⁴ *Efteråt* 1893, s. 140–143, *Efteråt* 1894, s. 77–80, *Efteråt* 1894, s. 158–160, *Efteråt* 1896, s. 44–46, *Efteråt* 1896, s. 111–112, *Efteråt* 1898, s. 104–108.

⁵⁰⁵ *Efteråt* 1895, s. 12–13.

eller vilka, narrativ som genomsyrar vittnesmålen skapas olika sätt för hur vittnesmålen ska konsumeras. Aktörerna, arenan och narrativen skapar tillsammans de fikcionaliserade vittnesmålen maktodynamik, vilket leder in på undersökningens resterande frågor.

Undersökningens andra fråga är ” Hur gestaltas genushierarkier i vittnesmålen?”. Frågan besvaras genom studier av de fikcionaliserade vittnesmålen subjekt- och objektsrelation. Relationen mellan en manlig undersökare och ett kvinnligt objekt bibehålls kontinuerligt över alla undergenrer. Den här dynamiken destabiliseras dock på olika sätt. I undergenren psykiska undersökningar ser vi exempelvis att ett manligt undersökande subjekt också kan vara det undersökta objektet. I seansvittnesmål är kontrollen över rummet aldrig självklar på grund av andarnas inblandning. Det här ställs på sin spets sett till kvinnliga medium där föreställningen om kvinnlig labilitet och nyckfullhet både blir en förutsättning och en belastning för de kvinnliga mediernas utövande av agens, vilket kontrasteras mot manliga mediers högre nivå av kontroll över sig själva. Även i undergenren övernaturliga vittnesmål förekommer en subjekt- och objektsuppdelning men där handlar det i stället om det manliga subjektets undersökning av sin omvärld. Omvärlden blir undersökt på samma sätt som det kvinnliga objektet vilket gör att dynamiken mellan ett manligt subjekt och ett kvinnligt objekt bibehålls.

Den tredje frågan ” Hur gestaltas queera dimensioner i vittnesmålen?” besvaras med hjälp av begreppet *receptivitet*. Att vara receptiv mot andevärlden är något som är väsensskilt från att passivt kanalisera andevärlden. Medium visar, genom sin träning, på en hög nivå av denna receptivitet på ett sätt som otränade tröskelpersoner inte har samma förmåga till. För medium blir den högsta nivån av agens synonymt med hur hög förmåga man har att reagera på de ingivelser som kommer från andevärlden. Att uppvisa hög nivå av receptivitet innebär att en individ i olika grad måste ge upp sitt eget själv till förmån för andarnas ingivelser. Bibehållandet av ett medvetet själv är vanligare hos manliga medium än hos kvinnliga. Receptivitet under seanser ska förstås som ett ömsesidigt givande och tagande där både anden och de mänskliga deltagarna erhåller utveckling. Det ska inte ses som en dynamik där anden är den enda aktiva parten. Känslor, både negativa och positiva, bidrar till att försätta människor i receptiva tillstånd. Ibland kan receptivitet vara bundet till en specifik plats. Att träda in i denna plats försätter människor i tillstånd där de blir mottagliga för märkliga upplevelser. Receptivitet behöver inte heller vara knutet till specifika platser. Människor med inneboende receptivitet tar med sig detta tillstånd var de än befinner sig någonstans.

Undersökningens fjärde, och sista, fråga ” Vilken effekt har den rumsliga- och tidsliga dimensionen i vittnesmålen på världsliga gränsdragningar och hierarkier?” besvaras med hjälp av Michel Foucaults begrepp *heterotopi*. Vittnesmålen arenor uppfyller alla de utvalda

grundsatserna för att få kallas heterotopier. De är till sin natur motsägelsefulla platser där flera olika typer av rum samsas om samma utrymme. Tidsaspekten är en viktig del av arenorna, där stora tidsrymder kopplas samman med hjälp av andevärlden. Arenorna kan också på olika sätt exkludera och bjuda in sina deltagare: alla deltagare befinner sig inte på arenorna på samma villkor. Vittnesmålen arenas faller i olika grad inom kompensationens heterotopi eller illusionens heterotopi. Laboratoriet, som är en kompensationens heterotopi, är ämnat att reflektera den vanliga vetenskapens missriktade undersökningar. Seansrummet har element av både kompensation och illusion. Det finns ingen motsvarighet till seansrummet i det vanliga samhället och detta är alltså en illusionens heterotopi. Men skulle seansrummet erkännas och erhålla en plats i samhället finns det heller ingen gräns för vad man skulle kunna åstadkomma och det blir därmed även en kompensationens heterotopi. Den hemsökta platsen har också element av kompensation och illusion. Kompensation eftersom den illustrerar mysterium där en psykisk undersökare inte har fått utföra sitt arbete. Den är en illusionens heterotopi eftersom platsen, på samma sätt som seansrummet, inte har en motsvarighet i övriga samhället. Andarnas hemsökelse skapar ett avvikande rum.

Populärvetenskaplig sammanfattning

Den här studien berör den svenska spiritistiska rörelsen under tiden som den spiritistiska tidskriften *Efteråt* var i tryck: 1891–1922. *Efteråt* publicerades med en mängd olika typer av textgenrer: bland annat essäer, recensioner och föreläsningar. Utöver dessa genrer förekom också vittnesmål från seanser, undersökningar kring fenomen eller vittnesmål av övernaturliga händelser. Denna typ av genre var presenterad som fiktion som minner mycket om den skönlitteratur som tillkom under perioden och tidigare. Det är denna genre som är central i undersökningen.

Under läsningen av dessa texter visar sig ett antal återkommande troper. Dessa troper är individer som samspelar med varandra: en tröskelperson, ett medium eller en undersökare. Det är också den arena som individerna samspelar med varandra på, exempelvis ett seansrum. Utöver aktörer och arenor genomsyras texterna också av ett speciellt narrativ, bland annat ett vetenskapligt narrativ där berättelsen utspelar sig inom ramarna för en undersökning eller ett narrativ kring ett trauma som försätter individer i övernaturligt känsliga tillstånd.

Dessa återkommande troper skapar tillsammans maktdynamiker. Maktdynamiken kan skönjas i relation till kön, där en manlig undersökare undersöker ett kvinnligt objekt i vilken den senare utför en övernaturlig handling. Maktdynamiken kan också visa sig i relation till

andevärlden där den mänskliga faktorn slutar att spela roll. Genom andarnas inblandning blir relationen mellan de mänskliga aktörerna instabil. När andarna träder in i rummen upphör tid och rum att vara samma faktor som det är i den materiella världen. Arenornas rum ställs också i samband med de rum som finns i samhället utanför. De spiritistiska rummen blir överlägsna varianter av samhällets rum. Exempelvis är det spiritistiska laboratoriet en vida överlägsen variant av det vetenskapliga rummet som finns i det vanliga samhället. Det spiritistiska seansrummet visar sig inte bara vara ett överlägset rum, utan också ett rum som inte har någon form av motsvarighet: det som skapas i det här rummet kan det övriga samhället bara drömma om. Den hemsökta platsens arena liknar seansrummet, men är snarare naturligt förekommande och inte ett rum som skapas av seansens deltagare.

7. Referenslista

Litteratur

- Andersson, Irene, Bokholm, Sif, Hammar, Inger, Hillerström, Lena, Jansdotter, Anna, Carlsson Wetterberg, Christina & Österberg, Eva, i: *Rummet vidgas: Kvinnor på väg ut i offentligheten ca 1880–1940*, red. Carlsson Wetterberg, Christina & Österberg, Eva, Stockholm: Atlantis, 2002.
- Asprem, Egil, *The Problem of Disenchantment: Scientific Naturalism and Esoteric Discourse 1900-1939*, Boston: Brill, 2014.
- Barthes, Roland, ”The Death of the Author”, i: *The Rustle of Language*, New York: Hill and Wang, 1986, s. 50.
- Bogdan, Henrik, *From Darkness to Light: Western Esoteric Rituals of Initiation*, diss. Göteborg: Göteborgs universitet, 2003.
- Bleeker, C. J., ”Some Introductory Remarks on the Significance of Initiation”, i: *Initiation: contributions to the theme of the study-conference of the International association for the history of religions held at Strasburg, September 17th to 22nd 1964*, Leiden: Brill, 1965, s. 15–20.
- Busch, Oscar, *Landet hinsides: skildringar från astralvärlden*, Stockholm: Litteraturförl., 1910.
- Cvetkovich, Ann, ”Recasting Receptivity: Femme Sexualities”, i: *Lesbian Erotics*, red. Jay, Karla(red.), New York: New York University Press, 1995, s. 125–146.
- Dahl, Ulrika, ”Notes on Femme-inist Agency”, i: *Sexuality, Gender and Power: Intersectional and Transnational Perspectives*, red. Jónasdóttir, Anna G., Bryson, Valerie & Jones, Kathleen B., London: Routledge, 2011, s. 172–188.
- Deveney, John Patrick, ”Spiritualism”, i: *Dictionary of Gnosis & Westers Esotericism*, red. Hanegraaff, Wouter J., Faivre, Antoine, Broek, Roelof van den & Brach, Jean-Pierre, Leiden: Brill, 2006, s. 1074–1082.
- Dunér, David, *Världsmaskinen: Emanuel Swedenborgs naturfilosofi*, diss. Lund: Lunds universitet. 2004.
- Eco, Umberto, *Interpretation and Overinterpretation*, Cambridge: Cambridge University Press, 1992, s. 64.
- Fairclough, Norman, *Discourse and Social Change*, Cambridge: Polity, 1992.

- Falk, Julia, "Vetenskap: Spiritism, dess vetenskapssyn och konstruktionen av en Andra", *Kulturella perspektiv – Svensk etnologisk tidskrift*, 29(3), 2020, s. 23.
- Faxneld, Per, *Det ockulta sekelskiftet: esoteriska strömningar i Hilma af Klints tid*, Stockholm: Volante, 2020.
- Faxneld, Per, "'Mirages and visions in the air: Tyra Kleen and the paradoxes of esoteric art'", *Approaching religion*, 11(1), s. 63–76, 2021.
- Faxneld, Per, "Att vara medium är att vara född på Jorden med ena foten på andra sidan: Edelweissförbundet, en liten rörelse med stora ambitioner", i: *Det esoteriska Sverige*, red. Kurt Almqvist, Stockholm: Bokförlaget Stolpe (under tryckning), 2023a, s. 1–13.
- Faxneld, Per, "'Mäktiga runors hemlighet dolde jag här: Esoterism i den svenska litteraturen", i: *Det esoteriska Sverige*, red. Kurt Almqvist, Stockholm: Bokförlaget Stolpe (under tryckning), 2023b, s. 1–17.
- Ferguson, Christine, *Determined Spirits: Eugenics, Heredity and Racial Regeneration in Anglo-American Spiritualist Writing, 1848-1930*, Edinburgh: Edinburgh University Press, 2012.
- Foucault, Michel, *Diskursernas kamp*, Eslöv: Brutus Östlings förlag Symposion, 2008.
- Fyhr, Mattias, *De mörka labyrinterna: gotiken i litteratur, film, musik och rollspel*, Lund: Ellerström, 2003.
- Fyhr, Mattias, *Död men drömmande: H P Lovecraft och den magiska modernismen*, Lund: Ellerströms 2006.
- Fyhr, Mattias, *Svensk skräcklitteratur: från medeltid till 1850-talet 1 Bårtecken över jordens likrum*, Lund: Ellerströms, 2017.
- Fyrh, Mattias, *Svensk skräcklitteratur 2: Skeletter, svepta i likduk, stå vid fönstren i det hemska Necropolis : från 1850 till 2010-tal*, Lund: Ellerströms, 2022.
- Granholm, Kenneth, "The Serpent Rising in the West", i: *Transformation and Transfer of Tantra in Asia and Beyond*, red. Keul, István, Berlin: De Gruyter, 2012, s. 495–522.
- Hammar, Inger, *Emancipation och religion: den svenska kvinnorörelsens pionjärer i debatt om kvinnans kallelse ca 1860–1900*, diss. Lund: Lunds universitet, 1999.
- Hammer, Olav, *Claiming Knowledge: Strategies of Epistemology from Teosophy to the New Age*, Leiden: Brill, 2004[2001].
- Hedenborg White, Manon, *The Eloquent Blood: The Goddess Babalon and the Construction of Femininities in Western Esotericism*, diss. Uppsala: Uppsala University, 2020.
- Irigaray, Luce, *The Irigaray Reader*, Oxford: Blackwell, 1991.
- Irigaray, Luce, *An Ethics of Sexual Difference*, Ithaca N.Y: Cornell University Press, 1993.

- Johannisson, Karin, *Den mörka kontinenten: kvinnan, medicinen och fin-de-siècle*, Stockholm: Norstedt, 1994.
- Meheust, Bertrand, "Animal Magnetism/Mesmerism", i: *Dictionary of Gnosis & Westers Esotericism*, red. Hanegraaff, Wouter J., Faivre, Antoine, Broek, Roelof van den & Brach, Jean-Pierre, Leiden: Brill, 2006, s. 75–82.
- Monroe, John Warne, *Laboratories of Faith: Mesmerism, Spiritism, and Occultism in Modern France*, Ithaca & London: Cornell University Press 2008.
- Owen, Alex, *The Darkened Room: Women, Power, and Spiritualism in Late Victorian England*, Chicago: Chicago University Press, 2004[1989].
- Owen, Alex, *The Place of Enchantment: British Occultism, and the Culture of the Modern*, Chicago: Chicago University Press, 2004.
- Sanner, Inga, *Att älska sin nästa såsom sig själv: om moraliska utopier under 1800-talet*, diss. Stockholm: Stockholms universitet, 1995.
- Sanner, Inga, *Det omedvetna: historien om ett utopiskt rum*, Nora: Nya Doxa, 2009.
- Treitel, Corinna, *A Science for the Soul: Occultism and the Genesis of the German Modern*, Baltimore: Johns Hopkins University Press, 2004.
- Williams-Hogan, Jane, "Swedenborg, Emanuel, * 29.1.1688 Stockholm, † 29.3.1772 London", i: *Dictionary of Gnosis & Westers Esotericism*, red. Hanegraaff, Wouter J., Faivre, Antoine, Broek, Roelof van den & Brach, Jean-Pierre, Leiden: Brill, 2006, s. 1096–1105.

Primärkällor (kronologiskt ordnade)

- "Ett par exempel på 'direkt skrift'" osignerad i *Efteråt* 1891, s. 11–12.
- "Var det en dröm?" osignerad översättning från *Baltimore World* i *Efteråt*, 1891, s. 73–76.
- "Dödsprocessen" osignerad översättning ur *Great Harmonia* i *Efteråt* 1891, s. 87–90.
- "Professor Lombroso och spiritismen" osignerad ur *Stockholms Dagblad* i *Efteråt* 1891, s. 94–95.
- "En Förutsägelse" osignerat utdrag ur *Berättelser ur Svenska Historien* i *Efteråt* 1891, s. 107–108.
- "Sann-drömmeri" signerad Eileif i *Efteråt* 1892, s. 13–15.
- "En materialisations-seance" osignerad översättning ur *Medium* i *Efteråt* 1893, s. 9–11.
- "En materialisationsséance i Stockholm" signerad O. A. Busch i *Efteråt* 1893, s. 33–36.
- "W. Crookes' vittnesbörd om andematerialisationer" osignerad översättning ur *Researches in the phenomena of spiritualism* i *Efteråt* 1893, s. 54–57.

- ”Från det hemlighetsfullas verld” osignerad ur *Dagens Nyheter* i *Efteråt* 1893, s. 62–63.
- ”Eusapia Paladino’s seancer i Milano inför ett vetenskapligt tribunal” översättning signerad O. A. B. ur *Psychische Studien* i *Efteråt* 1893, s. 65–69.
- ”Eusapia Paladino’s seancer i Milano inför ett vetenskapligt tribunal” översättning signerad O. A. B. ur *Psychische Studien* i *Efteråt* 1893, s. 86–89.
- ”Eusapia Paladino’s seancer i Milano inför ett vetenskapligt tribunal” översättning signerad O. A. B. ur *Psychische Studien* i *Efteråt* 1893, s. 101–105.
- ”En séance med mediet M:rs Sawyer i Newyork” översättning signerad Adelaïde ur *Banner of Light* i *Efteråt* 1893, s. 122–123.
- ”En mystisk brefförsändelse” osignerad översättning ur *Light* i *Efteråt* 1893, s. 140–143.
- ”Ett infriadt löfte” osignerad insändare till *Arboga tidning* i *Efteråt* 1893, s. 143–144.
- ”Spiritistiska seancer i Kristiania i maj 1893” översättning signerad Rosenkrantz Johnsen ur *Dagbladet* i *Efteråt* 1893, s. 154–159.
- ”Ur Magnus Huss’ hågkomster” osignerad i *Efteråt* 1893, s. 159–160.
- ”Räddad genom en hund” osignerad översättning ur *Banner of Light* i *Efteråt* 1893, s. 188–191.
- ”En fjerrskådare för 100 år sedan” osignerad översättning ur *Blicke in das verborgene Leben des Menschegeist* i *Efteråt* 1894, s. 13–14.
- ”Från det hemlighetsfullas verld” osignerad i *Efteråt* 1894, s. 14–15.
- ”Lokomotivförarens hustru” osignerad översättning ur *Illustrated Newspaper* i *Efteråt* 1894, s. 42–45.
- ”Från det hemlighetsfullas verld” osignerade översättningar ur olika tidskrifter i *Efteråt* 1894, s. 59–62.
- ”Hvad var det?” osignerad ur *Göteborgs Handels- och Sjöfartstidning* i *Efteråt* 1894, s. 70–74.
- ”Spökeriet i Asarum 1844” signerad M. H. i *Efteråt* 1894, s. 77–80.
- ”Ett utomordentligt musikmedium” osignerad översättning ur *Light* i *Efteråt* 1894, s. 89–92.
- ”Den gamla spinetten” osignerad översättning ur *Das Streitige Land* i *Efteråt* 1894, s. 93–96.
- ”Ytterligare om musikmediet Mr Shepard” osignerad översättning ur *Light* i *Efteråt* 1894, s. 120–123.
- ”Ett ödesdigert missförstånd” osignerad översättning ur *Licht mehr Licht* i *Efteråt* 1894, s. 127–128.
- ”Mediet Fru Thekla Heine” osignerad översättning ur *Die Übersinnliche Welt* i *Efteråt* 1894, s. 141–143.
- ”Spökerierna på Öland” osignerad ur *Hvad nytt* i *Efteråt* 1894, s. 158–160.

- ”Några ord till oerfarna medier” osignerad översättning ur *Homes and work in the future of life* i *Efteråt* 1894, s. 169–170.
- ”Materialisation i fullt dagsljus” översättning signerad O. A. B. ur *Die übersinnliche Welt* i *Efteråt* 1894, s. 170–172
- ”Prester i dilemma” osignerad översättning ur *Light* i *Efteråt* 1894, s. 172–175.
- ”Ett medium, som gick på vattnet” osignerad översättning ur *Neue Spiritualistische Blätter* i *Efteråt* 1894, s. 175–176.
- ”Ur Göthes lif” osignerad i *Efteråt* 1895, s. 11.
- ”Hvita frun” osignerad översättning ur *Politiken* i *Efteråt* 1895, s. 12–13.
- ”Fotografi och mystik” osignerad översättning ur *Fra de to Verdener* i *Efteråt* 1895, s. 21–24.
- ”Slagrutan” osignerad i *Efteråt* 1895, s. 26–28.
- ”Spiritismen vinner terräng inom det vetenskapliga lägret” osignerad från ”skilda källor” i *Efteråt* 1895, s. 33–36.
- ”Bekräftad clairvoyance” osignerad översättning ur *Light* i *Efteråt* 1895, s. 44–45.
- ”Huru förklara dematerialisationsfenomenet?” signerad O. A. B. i *Efteråt* 1895, s. 49–63.
- ”Ett budskap från andra sidan” osignerad översättning från *Fra de to Werdener* i *Efteråt* 1895, s. 88–93.
- ”Ett nytt medium” insändare signerad Fru C-D-H till *Efteråt* 1895, s. 95–96.
- ”Ytterligare om materialisationsfenomenet” osignerad översättning ur *Psychische Studien* i *Efteråt* 1895, s. 101–106.
- ”Iakttagelser af en skendöd” osignerad översättning ur *Nineteenth Century Miracles* av Emma Hardinge Britten i *Efteråt* 1895, s. 107–108.
- ”Ytterligare om materialisationsfenomenet [fortsättning]” osignerad översättning ur *Psychische Studien* i *Efteråt* 1895, s. 120–123.
- ”Dödsprocessen” osignerad översättning ur *Banner of Light* i *Efteråt* 1895, s. 142–143.
- ”Ett dödsbud” osignerad i *Efteråt* 1895, s. 158–159.
- ”Ett fall af epilepsi” osignerad översättning ur *Studien über die Geisterwelt* i *Efteråt* 1896, s. 7–14.
- ”En materialisationsseance i Göteborg” signerad Anna Peyron i *Efteråt* 1896, s. 17–19.
- ”Fjerrslyn i rättvisans tjänst” osignerad översättning ur *The Sunday Times Herald* i *Efteråt* 1896, s. 26–32.
- ”En Skeptiker” osignerad översättning ur *Rebus* i *Efteråt* 1896, s. 46–47.
- ”En Ande-identifiering” signerad Karl N. i *Efteråt* 1896, s. 72–74.
- ”Spöktåget” osignerad i *Efteråt* 1896, s. 74–79.

- ”En dödsprocess bevittnad af ett medium” osignerad ur *Den Skandinaviska Spiritualisten* i *Efteråt* 1896, s. 91–93.
- ”Ett märkvärdigt fall av dubbelgångeri” översättning signerad A..e ur *Borderland* i *Efteråt* 1896, s. 93–95.
- ”Hvad var det?” signerad A–g i *Efteråt* 1896, s. 111–112.
- ”Rapport öfver experiment, anställda med Eusapia Paladino den 20–29 Sept. 1895 (forts)” osignerad översättning ur *Die Übersinnliche Welt* i *Efteråt* 1896, s. 116–121.
- ”Räddad genom en dröm” signerad A–g i *Efteråt* 1896, s. 126–128.
- ”En bordsdans” signerad Birger Landén i *Efteråt* 1896, s. 161–164.
- ”Familje-telepati” osignerad översättning ur *Light* i *Efteråt* 1897, s. 13.
- ”Intressanta fenomen i Berlin” osignerad i *Efteråt* 1897, s. 78–79.
- ”Père Jourdain, den inspirerade helbrägdagöraren i Paris” osignerad översättning ur *Light* i *Efteråt* 1897, s. 93–96.
- ”Peter den stores vålnad” osignerad översättning ur *Light* i *Efteråt* 1897, s. 190–191.
- ”Robert Bruce sällsamma erfarenhet” osignerad översättning ur *The Shadows around us* i *Efteråt* 1898, s. 44–48.
- ”Spökeri” insändare signerad –n–W i *Efteråt* 1898, s. 78–79.
- ”Emilie Sagée’s Dubbelgångare” osignerad översättning *The Shadows around us* i *Efteråt* 1898, s. 91–96.
- ”William Moir’s hemsökelse” osignerad översättning ur *The Shadows around us* i *Efteråt* 1898, s. 104–108.
- ”Maurice Tullings resa” osignerad översättning ur *The Shadows around us* i *Efteråt* 1898, s. 120–124.
- ”Ur en sanningssökares minnen: Fall af transfiguration” osignerad översättning ur *Light* i *Efteråt* 1898, s. 144–145.
- ”Grafhvalvet i Ahrensburg” osignerad översättning ur *The Shadows around us* *Efteråt* 1898, s. 154–159.
- ”Zigenerskans spådom” osignerad översättning ur *Neues Wiener Tageblatt* i *Efteråt* 1898, s. 175–176.
- ”Cazotte’s profetior” osignerad översättning ur *Psychische Studien* i *Efteråt* 1898, s. 186–190.
- ”Ett egendomligt fall af hypnotisering” osignerad översättning ur *Light* i *Efteråt* 1899, s. 15–16.
- ”Löjtnant Colts uppenbarelse” osignerad översättning ur *The Shadows around us* i *Efteråt* 1899, s. 26–30.

- ”N:o 15 St. Swithins Lane” osignerad översättning ur *The Shadows around us* i *Efteråt* 1899, s. 40–45.
- ”Äro clairvoyanternas syner objektiva eller subjektiva?” osignerad översättning ur *Revue Spirite* i *Efteråt* 1899, s. 72–73.
- ”Ett par experiment med slagruta” signerad M. K–n i *Efteråt* 1899, s. 74–76.
- ”Ett puritanskt spöke” osignerad översättning ur *Light* i *Efteråt* 1899, s. 78–80.
- ”Från det psykiska forskningsområdet” översättning signerad A..e ur *Annales des Sciences Psychiques* i *Efteråt* 1899, s. 87–91.
- ”Ett identitetsbevis” osignerad översättning ur *Psychische Studien* i *Efteråt* 1899, s. 93–95.
- ”Ett experiment i telepati” osignerad översättning ur *Westminister Gazette* i *Efteråt* 1899, s. 109–111.
- ”Hur åstadkommes ’direkt skrift’?” osignerad översättning ur *Inter Ocean* i *Efteråt* 1899, s. 134–135.
- ”En varnande röst” osignerad översättning ur *Light* i *Efteråt* 1899, s. 142–144.
- ”Skendöd” signerad Rich. Erikssen i *Efteråt* 1899, s. 165–169.
- ”Camille Flammarion och spiritismen” osignerad översättning ur *Psychische Studien* i *Efteråt* 1899, s. 170–172.
- ”Det larmande spöket i slottet Leignitz” osignerad översättning ur *The Shadows around us* i *Efteråt* 1899, s. 187–191.
- ”Tillförlitliga berättelser om direkt skrift” osignerad översättning ur *Light* i *Efteråt* 1900, s. 31–32.
- ”Barn som minnas sitt förflutna lif” osignerad översättning ur *Le Progrès Spirite* i *Efteråt* 1900, s. 44–46.
- ”Materialisations-séance bland Afrikas vildar” osignerad översättning ur *Morgendämringen* i *Efteråt* 1900, s. 47–48.
- ”Om besatthet och dess behandling” osignerad översättning ur *Light* i *Efteråt* 1900, s. 50–56.
- ”Något om Psykometri” signerad A..e i *Efteråt* 1900, s. 59–63.
- ”Spökeriet i blockhuset” signerad B–d i *Efteråt* 1900, s. 103–114.
- ”Materialisationer i München för sex år sedan” osignerad översättning ur *Die Zukunft* i *Efteråt* 1900, s. 114–127.
- ”Ett bevisande andemeddelanden” osignerad översättning ur *Light* i *Efteråt* 1900, s. 142–144.
- ”Materialisationsfenomen i Kristiania” osignerad översättning ur *Hver 8 dag* i *Efteråt* 1900, s. 148–156.

- ”Spökerierna i Södra Finnsånga” osignerad ur *Svenska Morgonbladet* i *Efteråt* 1900, s. 158–159.
- ”En skeptikers omvändelse” osignerad översättning ur *Light* i *Efteråt* 1900, s. 169–174.
- ”Talande med tungor” signerad O. A. B. i *Efteråt* 1900, s. 178–181.
- ”Minnen från några seanser i London” signerad L. L. H. i *Efteråt* 1901, s. 18–20.
- ”Den moderna animismen” översättning signerad A..e ur *Light* i *Efteråt* 1901, s. 26–31.
- ”En materialisationsseans i Berlin” insändare Georg Larsen ur *Eko* i *Efteråt* 1901, s. 59–63.
- ”En tragedi i London” ur *St. Dagblad* signerad Mary Karadja i *Efteråt* 1901, s. 79–80.
- ”Ett lärorikt transmeddelande” osignerad översättning ur *Light* i *Efteråt* 1901, s. 81–87.
- ”Fluornoy’s bok: ’des Indes sur la planète Mars’. En studie öfver ett fall af somnambulism och ’talande med tungor’” osignerad översättning ur *des Indes sur la planète Mars* i *Efteråt* 1901, s. 87–95.
- ”Tankar rörande det s. k. dolda eller sublima Jaget” signerad A. . . e i *Efteråt* 1901, s. 102–107.
- ”La Santa i Venedig” osignerad översättning ur *il Vessillo Spiritista* i *Efteråt* 1901, s. 110–112.
- ”Supernormala förmögenheter inom djurvärlden” osignerad översättning ur *Psychische Studien* i *Efteråt* 1901, s. 126–128.
- ”Var det en slump?” osignerad översättning ur *Die übersinnliche Welt* i *Efteråt* 1901, s. 153–155.
- ”Genmäle till Docenten Herrlin” signerad Mary Karadja i *Efteråt* 1901, s. 157–159.
- ”En abbé’s vittnesbörd om sina spiritistiska erfarenheter” osignerad översättning ur *Revue du Monde Invisible* i *Efteråt* 1901, s. 160.
- ”Materialisationsseanser i Stockholm med mediet fru Abend” osignerad i *Efteråt* 1901, s. 161–164.
- ”Materia genom materia” osignerad översättning ur *Spiritische Rundschau* i *Efteråt* 1901, s. 174–175.
- ”Seanser med Mr Peters” osignerad i *Efteråt* 1901, s. 177–179.
- ”Ett säreget seansfenomen” översättning signerad A..e ur *Annales des Sciences Psychiques* i *Efteråt* 1901, s. 182–185.
- ”Han erkände sin villfarelse” signerad O. A. Busch i *Efteråt* 1902, s. 3–5.
- ”En spökfotografi” osignerad översättning ur *Echo du Merveilleux* i *Efteråt* 1902, s. 16.
- ”Ur det fördoldas värld” signerad –r ur *Dagen* i *Efteråt* 1902, s. 43–46.
- ”Några egendomliga förebud” osignerad översättning ur *Light* i *Efteråt* 1902, s. 51–53.
- ”En visionär” osignerad översättning ur *Psychische Studien* i *Efteråt* 1902, s. 57–58.

- ”Vägning af en materialiserad ande” osignerad översättning ur *People from the other world* i *Efteråt* 1902, s. 58–59.
- ”En märklig materialisationsseans” osignerad översättning ur *Light* i *Efteråt* 1902, s. 77–80.
- ”En teosof på seans” översättning signerad A..e ur *Light* i *Efteråt* 1902, s. 85–87.
- ”Några spiritistiska fenomen” osignerad översättning ur *Le Matin* i *Efteråt* 1902, s. 88–91.
- ”En dödsbädd” osignerad översättning ur *Light* i *Efteråt* 1902, s. 94.
- ”En andehistoria” osignerad översättning ur *Zeitschrift für Spiritismus* i *Efteråt* 1902, s. 104–108.
- ”Rev. Dr Savages vittnesbörd” osignerad översättning ur *Ainslees magazine* i *Efteråt* 1902, s. 119–123.
- ”Andar som tandläkare” osignerad översättning ur *Light* i *Efteråt* 1902, s. 154–156.
- ”Ett ovanligt fall af besatthet” osignerad ur *Psychische Studien* i *Efteråt* 1902 s. 176.
- ”Egendomlig läkarhjälp” osignerad översättning ur *Morgendämringen* i *Efteråt* 1902, s. 189–191.
- ”Den döde bekänner” osignerad översättning ur *Morgendämringen* i *Efteråt* 1903, s. 25–28.
- ”Direkt skrift på griffeltavlor” osignerad översättning ur *Banner of Light* i *Efteråt* 1903, s. 47.
- ”Ett fall af telepati” osignerad översättning ur *Zeitschrift für Spiritismus* i *Efteråt* 1903, s. 48.
- ”Tre telepatiska dödsbud” osignerad översättning ur *Psychische Studien* i *Efteråt* 1903, s. 58–62.
- ”Var hunden klärvoajant?” osignerad i *Efteråt* 1903, s. 62–63.
- ”Uppenbarelser af aflidna” osignerad översättning från *Society for Psychical Research* i *Efteråt* 1903, s. 71–75.
- ”Det förhäxade huset” osignerad översättning ur *Daily Mail* i *Efteråt* 1903, s. 111–112.
- ”Nathalie von Eschstruth berättar” osignerad översättning ur *Spiritisten* i *Efteråt* 1903, s. 116–123.
- ”En förutsägelse om mordnatten i Belgrad” osignerad ur *Dagens Nyheter* i *Efteråt* 1903, s. 123–127.
- ”Sällsam makt öfver naturen” översättning signerad T. L. ur *La Progrés Spirite* i *Efteråt* 1903, s. 155–158.
- ”Lyckad tankeöfverföring mellan London och Nottingham” osignerad översättning ur *Light* i *Efteråt* 1903, s. 166–167.
- ”En mystisk historia” osignerad i *Efteråt* 1904, s. 47–48.
- ”I syne och varsel” osignerad ur *Vårt Land* i *Efteråt* 1904, s. 76–79.

- ”Fyra andeuppenbarelsen” osignerade översättning från *Society for Psychical Research* i *Efteråt* 1904, s. 88–92.
- ”Märkvärdiga manifestationer inom en privat cirkel” översättning signerad H. A. R. ur *The Progressive Thinker* i *Efteråt* 1904, s. 118–121.
- ”Huru man i Abyssinien upptäcker brottslingar” osignerad översättning ur *Light* i *Efteråt* 1904, s. 124–125.
- ”Ett spökhuis i Småland” osignerad ur D. N. i *Efteråt* 1904, s. 191–192.
- ”En helbregdagörare för nära 100 år sedan” signerad M. v. B. i *Efteråt* 1905, s. 39–40.
- ”Andeskåderi eller sjukdom?” osignerad ur *Stockholms Bladet* i *Efteråt* 1905, s. 40–42.
- ”Spiritismen i japanernas religion” osignerad i *Efteråt* 1905, s. 42–43.
- ”Madame d’Esperance berättar om några personliga erfarenheter” osignerad översättning ur *Light* i *Efteråt* 1905, s. 49–53.
- ”En mystisk fotografi” osignerad översättning ur *L’Écho Merveilleux* i *Efteråt* 1905, s. 90–92.
- ”Angelika Cottin” översättning signerad M. v. B. ur *Des esprits et de leurs manifestations fluidiques* i *Efteråt* 1905, s. 109–112.
- ”Den andliga rörelsen i Wales” signerad O. M. ur *Stockholms Dagblad* i *Efteråt* 1905, s. 127–130.
- ”Berättelse om materialisationer med Mr Chambers såsom medium” signerad fru d’Espérance i *Efteråt* 1905, s. 156–159.
- ”Den svarta hunden” osignerad ur *Stockholms-Bladet* i *Efteråt* 1905, s. 171–176.
- ”En märkvärdig erfarenhet” osignerad översättning ur *Sandhedsögeren* i *Efteråt* 1906, s. 13–16.
- ”Seanserfarenheter” osignerad översättning från ett föredrag inför Spritualistföreningen i San Francisco av grefvinnan C. Wachtmeister i *Efteråt* 1906, s. 23–26.
- ”Dr. Sigurd Triers erfarenheter vid materialisationsseanser i England i dec. 1905” signerad Oscar Busch i *Efteråt* 1906, s. 50–64.
- ”Ett seende med inre syn” osignerad översättning ur *Revue Scientifique et moral du Spiritisme* i *Efteråt* 1906, s. 79.
- ”En ny apparat för direkt skrift” osignerad översättning ur *Psychische Studium* i *Efteråt* 1906, s. 185–187.
- ”Märkliga drömmar” osignerad översättning ur *Morgendæmringen* i *Efteråt* 1907, s. 10–12.
- ”Tanke-telegrafering i Indien” osignerad översättning ur *Progressive Thinker* i *Efteråt* 1907, s. 14–15.
- ”Ett belysande experiment” översättning signerad A. e. ur *Revue Scientifique et Morale du Spiritisme* i *Efteråt* 1907, s. 28–29.

- ”Fyra orädda sanningssökare” översättning signerad O. A. Busch ur *Sandhedssögeren* i *Efteråt* 1907, s. 49–61.
- ”Professor Lombroso hyllar spiritismen” osignerad översättning ur *The Grand Magazine* i *Efteråt* 1907, s. 77–78.
- ”Emil Knudsen från Stenkjaer -- mannen med det sjätte sinnet” osignerad översättning ur *Morgendæmringen* i *Efteråt* 1907, s. 185–189.
- ”Missionärens skyddsvakt” osignerad översättning ur *Light* i *Efteråt* 1907, s. 189–190.
- ”En bönhörelse” osignerad översättning ur *Light* i *Efteråt* 1908, s. 12–14.
- ”Bridget. Apport af en levande människa” översättning signerad M. v. B. ur *Occult Review* i *Efteråt* 1908, s. 25–27.
- ”En yogi i Paris” osignerad översättning ur *Le Monde Illustré* signerad S. Brkw. i *Efteråt* 1908, s. 27–29.
- ”Några tillförlitliga spökhistorier” osignerad i *Efteråt* 1908, s. 54–56.
- ”Förutsägelser om upptäckter inom vetenskapen” signerad O. A. B. i *Efteråt* 1908, s. 80.
- ”Bantåg, räddade genom andevarningar” osignerad översättning ur *Chicago Journal* i *Efteråt* 1908, s. 144.
- ”Ett fall af ’andemeddelande’” signerad D:r –rs– i *Efteråt* 1909, s. 17–22.
- ”Sir Oliver Lodge offentliggör resultaten af en serie märkliga experiment, som bevisa, att lifvet existerar bortom grafven” signerad S. Brkw. i *Efteråt* 1909, s. 49–57.
- ”Några iakttagelser på själslifvets område” signerad D:r –rs– i *Efteråt* 1909, s. 81–84.
- ”Automatisk skrift mellan griffeltavlor” osignerad översättning ur *Light* i *Efteråt* 1909, s. 87–89.
- ”Gastkramning” signerad D:r –rs– *Efteråt* 1909, s. 97–117, s. 103.
- ”Fallet Nydia” signerad L. W–m. i *Efteråt* 1910, s. 11–13.
- ”Kapten Campell” översättning signerad L. H. ur *Uebernätürliche Erscheinungen* i *Efteråt* 1910, s. 61–64.
- ”Kunna lefvande personers andar ’spöka’?” översättning signerad M. v. B. ur *Light* i *Efteråt* 1910, s. 80.
- ”Sankt Alfons de Lignori” signerad M. v. B. i *Efteråt* 1910, s. 78–79.
- ”Ett märkvärdigt materialisationsmedium” osignerad översättning ur *Verdens Gang* i *Efteråt* 1910, s. 90–95.
- ”Metapsykiska fenomen på Island” osignerad översättning ur *Sandhedssögeren* i *Efteråt* 1910, s. 109–115.

- ”Spökhistorier från Stavangers domkyrka” osignerad översättning ur *Morgendämringen* i *Efteråt* 1910, s. 123–126.
- ”Lifselektriciteten i naturen och hos människan” översättning signerad L. W. ur *Sandhedsögeren* i *Efteråt* 1910, s. 154–160.
- ”Vetenskapen konstaterar aurans befintlighet” översättning signerad L. Wm ur *The Chicago Record Herald* i *Efteråt* 1911, s. 77–79.
- ”Owike-spöket” signerad En gammal prästman ur *Jämten* i *Efteråt* 1911, s. 112–119.
- ”Hon gick ut ur sin kropp” osignerad i *Efteråt* 1911, s. 166–169.
- ”Slagrutan” signerad J. B-tt ur *Göteborgs Handels- och Sjöfartstidning* i *Efteråt* 1912, s. 22–25.
- ”Fall af besättelse i Kina” signerad Maria von Bergen i *Efteråt* 1912, s. 42–45.
- ”Lefvande människors vålnad” översättning signerad Louise Wikström ur *La Fantôme des Vivants* i *Efteråt* 1912, s. 51–59.
- ”En gosse, som förstår djurens språk” osignerad översättning ur *Morgendämringen* i *Efteråt* 1912, s. 118–119.
- ”Lefvande människors vålnad” översättning signerad Louise Wikström ur *La Fantôme des Vivants* i *Efteråt* 1912, s. 133–139.
- ”Jordens astrala sfärer” översättning signerad O. B. ur *Immortality* i *Efteråt* 1913, s. 17–24.
- ”Kammarjungfrun” signerad L. H. i *Efteråt* 1913, s. 45–48.
- ”Andefotografering: Psykophasmer och Skotografer” översättning signerad Siri Barnekow ur *The International Psychic Gazette* i *Efteråt* 1913, s. 51–56.
- ”Den hvita fågeln” signerad Arne ur *N. D. A.* i *Efteråt* 1913, s. 73–78.
- ”Om andefotografering” översättning signerad L. W-m ur *Le Matin* i *Efteråt* 1913, s. 113–114.
- ”Marcello Haugen” osignerad översättning ur *Tidens Tegn* i *Efteråt* 1913, s. 145–150.
- ”Fyra egendomliga fenomen” signerad A...e i *Efteråt* 1914, s. 54–61.
- ”Gengångare” signerad Maria von Bergen i *Efteråt* 1914, s. 67–70.
- ”Underbar ledning” signerad John Randolph i *Efteråt* 1914, s. 136–138.
- ”En gengångare” signerad Maud ur *Stockholms Dagblad* i *Efteråt* 1914, s. 157–160.
- ”Några ord om sagovärldens småfolk” signerad Oscar Busch i *Efteråt* 1915, s. 19–27.
- ”Den gamla frun” signerad L. H. i *Efteråt* 1915, s. 45–46.
- ”Albert de Rochas” osignerad i *Efteråt* 1915, s. 83–84.
- ”Räddande visioner” osignerade översättningar av utdrag ur tyska soldatbrev i *Efteråt* 1915, s. 105.
- ”Andeskådaren” signerad Onkel Adam ur *Jämtlands dagblad* i *Efteråt* 1915, s. 170–173.

- ”Hava vi levat förut?” översättning signerad L. W–m ur *The London Magazine* i *Efteråt* 1916, s. 42–46.
- ”En materialisationsseans med mediet F. Foster Craddock” osignerad översättning ur *Lys over Landet* i *Efteråt* 1916, s. 74–77.
- ”Hohenzollernes vita dam” signerad Ernst Jotson i *Efteråt* 1916, s. 121–123.
- ”’Arabics’ undergång förutsagd” osignerad översättning ur *Light* i *Efteråt* 1916, s. 123–126.
- ”En journalist profetiska dröm” osignerad översättning ur *Light* i *Efteråt* 1916, s. 134–137.
- ”Hypnotism för krigets offer” översättning signerad L. W–m ur *Light* i *Efteråt* 1917, s. 56–58.
- ”Om besättelse och några märkliga fall därav” signerad G. Halfdan Liander i *Efteråt* 1917, s. 72–78.
- ”Soldatens återkomst” osignerad översättning ur *Light* i *Efteråt* 1917, s. 138–141.
- ”Sanndrömmaren” signerad d:r Gustaf Meyer ur *N. D. A.* i *Efteråt* 1918, s. 14–15.
- ”Fysiska fenomen” översättning signerad Boadicea ur *Light* i *Efteråt* 1918, s. 45–46.
- ”Några krigshistorier” osignerad översättning ur *Light* i *Efteråt* 1918, s. 78–79.
- ”Personlighetens klyvning” översättning signerad A. af Z. från italienska i *Efteråt* 1918, s. 152–155.
- ”Tvänne dödsbud från slagfältet” översättning signerad G. H L–r ur *Teosophische Kultur* i *Efteråt* 1918, s. 156–157.
- ”De talande X-strålarna” osignerad översättning ur *Unica* i *Efteråt* 1918, s. 158–160.
- ”Psykisk forskning” översättning signerad A. af Z. ur *Luce e Ombra* i *Efteråt* 1918, s. 171–174.
- ”Några spiritistiska seanser” översättning signerad A. af Z från italienska. i *Efteråt* 1919, s. 55–58.
- ”Några sanndrömmar om händelser under kriget” översättning signerad A. af Z. ur *Annales des Sciences Psychiques* i *Efteråt* 1919, s. 61–63.
- ”Manifestation post-mortem” översättning signerad A. af Z. ur *Annales des Sciences des psychiques* i *Efteråt* 1919, s. 182–183.
- ”Professor Charles Richet’s undersökning av metafysiska iakttagelser vid franska armén” översättning signerad A. af Z. ur *Annales des Sciences des psychiques* i *Efteråt* 1920, s. 7–11.
- ”Ett egendomligt fall av inspiration” översättning signerad A. B–dl ur *Contact with the other world* i *Efteråt* 1920, s. 12–13.
- ”En döendes farväl tvärs över Atlanten” översättning signerad A. af Z. ur *Annales des Sciences des psychiques* i *Efteråt* 1920, s. 46–47.
- ”Spiritismen på Island” översättning från engelska signerad A. af Z. i *Efteråt* 1920, s. 51–56.

- ”Något om andefotografier och medierna i Crewe” översättning signerad L. W-m ur *Light* i *Efteråt* 1920, s. 104–113.
- ”En uppenbarelse av hertigen av Württemberg” översättning signerad A. af Z. ur *Annales des Sciences psychiques* i *Efteråt* 1920, s. 125–127.
- ”Ett krigsminne från Afrika” översättning signerad Alma af Zellén från tyska i *Efteråt* 1922, s. 12–13.
- ”Ett fall av femdubbel personlighetsklyvning” översättning signerad A. af Z. ur *Bulletin de l’Institut Metapsychique International* i *Efteråt* 1921, s. 17–21.
- ”Svarta frun” signerad G. H. L. i *Efteråt* 1921, s. 74–75.
- ”En tragisk seans” översättning signerad A. af Z. från italienska i *Efteråt* 1921, s. 135–137.
- ”Andefotografering sedd från den andra sidan” osignerad översättning ur *Light* i *Efteråt* 1921, s. 142–143.
- ”Besättelse” översättning signerad A. af Z. från franska i *Efteråt* 1922, s. 96–101.
- ”En dröm” översättning signerad A. af Z. ur *Luce e Ombra* i *Efteråt* 1922, s. 110–111.